

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries
and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

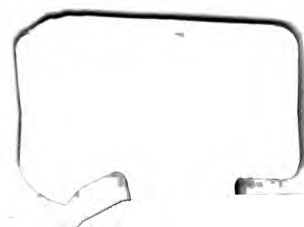
For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-
ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

کتابتیں نامہ مع فرہنگ لغات تصنیف منشی راجندر
توقعات کسر کے دستور العمل خسرو بیہوشیان
مصنفہ و مدد مرزا جلال الدین طباطبائی۔

ابوالفضل۔ ہر سکہ دفتر محشی محشی مولوی کا دلیلی
اسکاب از ابو الفضل۔

رسائل طغرا۔ مع رقعات طغرای محشی۔

حسن و عشق عبارت متین ہے کہ جس میں کتب خدائی حسن و عشق
زور عبارت آرائی دکھایا ہے تہذیبی کا پڑھایا ہے مصنفہ نعمت خان
میں بازار۔ رنگین عبارت مصنفہ ارادو تھان واضح۔

شرح میں بازار۔ نادر شرح ہے از مولوی
امام بخش صہبائی دہلوی۔

سہ نشر طہوری۔ مع مقدمات ثلثہ طہوری مشہور تر
ہے از ملا نور الدین طہوری تہذیبی۔

شرح سہ نشر طہوری۔ نشر نورس کی شرح ہے از ملا محمد عبد اللہ
تہذیبی شاداب از ملا نظیر تہذیبی بڑی تہذیبی کتب جو
بادیعی لکھتے تصنیف فرما کر اسکے ساتھ فرہنگ اسکے لکھا ہے تہذیبی

کلیات سہ نشر مرزا اسد اللہ خان غالب دہلوی تین نشر
۱۔ نشر پنج آمینک۔

۲۔ نشر و سنبو۔

۳۔ نشر مہر میروز۔

منظر العجایب۔ فقرات و الفاظ صفات ہر شے کی
جو کار آمد انشا کاران ہے مصنفہ مرزا محمد حسن قلیل۔

تاج المداخج۔ رنگین فقرات صفات میں بہت عمدہ
کتاب ہے از جلوہ نمائی طبع و قادی منشی انوار حسین تسلیم الہی

منقح الصفات فقرات صفات تہذیبی نام نراین
صفات کائنات یہ بیل کتاب ہے اسمیں بیکانہ

کی نشر و نشر فقرات صفت ہر شے موجودہ کائنات کو
کہے کیا گنجینہ مرتب کیا ہر صفت کے ساتھ اول اساتذہ

فقرات لکھ کر پھر مصنف نے اپنے فقرات لکھے ہیں شائقین
انشا کار کے واسطے یہ کتاب بمنزلہ ایکاد و شاد کے ہے

مولفہ سیالکوٹی مل وارسہ۔

صحیفہ شاہی۔ جس میں تہذیب القاب آداب خانہ
غزلی فارسی اشعار ہر قسم کے جسکا آئینہ نشیون کے واسطے
خزور ہے مبادل میں مرتب ہیں یہ وہ کتاب ہے کہ ملان
واعظ نے واسطے شاعرانہ کو تہذیب فرمائی نہایت صفائی
ہے چھپی۔

کتاب اخلاق و تصوف

گلستان محشی خزور حضرت مصلح الدین سعدی شیرازی۔

ایضاً۔ متوسط قلم محشی۔

ایضاً۔ مع فرہنگ و شیش رنگین۔

ایضاً۔ چوب قلم علی۔

ایضاً۔ ایضاً۔ ایضاً۔

گلستان مترجم۔ ترجمہ اردو لفظ بلفظ۔

شرح گلستان۔ نادر شرح از ملا محمد اکرم ملتانی۔

ایضاً۔ سحر بریاض رضوان۔ شرح از مولوی ریاض علی

ایضاً۔ سحر بر خیابان شام حضرت مصلح الدین علی غنی از

تضمین گلستان سعدی مصنفہ منشی ہر کو پال تہذیبی۔

گلستان حکیم قاضی۔ جواب گلستان حضرت

سعدی اوسے طرز و روش کی مصنفہ حکیم قاضی المعز

پہ میرزا حبیب شیرازی۔

بہارستان جامی۔ جواب گلستان ایضاً

از ملا عبد الرحمن جامی۔

خارستان محشی۔ کیا ب کتاب نظم و نثر میں بہت

گلستان ہے سولہ باب میں مصنفہ ملا محمد الدین غازی

اسرار الاولیا۔ اسمیں بانیس فصل ہیں اور

ہر فصل میں اتحاد و تقاضا ہر موزات اہل اللہ کا ذکر ہے

از حضرت شیخ فرید الدین گجراتی۔

اخلاق جلالی۔ محشی مصنفہ ملا جلال الدین ودانی۔

مصلح الہدایت۔ ترجمہ عوارف مشتمل بر ذکر

مبانی و اصول طریقت اہل تصوف ترجمہ حضرت

محمود الکاشانی۔

کتب منشآت

انشائے نئے نقاط سب رقعے منصف مسقوطہ نقاط بین برین تصنیف منشی کا متاثر شاہ۔ انشائے لطیف اسم بسمی تصنیف منشی سہ لال رقعات عالمگیری۔ جو خود بادشاہ عالمگیر نے طرف شاہزادگان کے تحفہ فرمایا۔ رقعات غزنی۔ مصنفہ مولوی عبدالغفر آردی۔ رقعات فنیل۔ حسین علی عبادت مطابق حکم اہل زبان ہے مصنفہ مرزا محمد حسن قلیل تخلص۔ رقعات ابوالفضل۔ علای وزیر اکبر شاہ۔ پنج رقعہ۔ مصنفہ اراد خان واضح اور مشہور پنج رقعہ لکھنوی ہر پوری حاشیہ پر دو شرح ہیں ۱۔ شرح۔ از عبدالرزاق بیہنی۔ ۲۔ شرح۔ از مولوی عبدالاحد۔ رقعات بیدل۔ مصنفہ مرزا عبدالقادر بیدل۔ رقعات پیمبر نرائن۔ مصنفہ منشی پیمبر نرائن۔ رقعات ظہری علی عبادت رقعہ مصنفہ شیخ محمد صادق پیر رقعات مان اللہ حسین۔ رقعات نظامیہ۔ رقعات گلستان حکمت از مولوی عبدالغفر آردی پنج رقعہ ولایت۔ مصنفہ سید ولایت حسین۔ رقعات فیض الین۔ مصنفہ منشی نذرتور۔ رقعات نامی۔ سہ تقریبات تصنیف مولوی عکرم الدین بیدل سکول۔ ستور المکتوبات۔ دستور الصمدیان۔ مصنفہ منشی نونہارے فیاض و استان۔ مکتبہ ابن ارمی و استانی حسین کا۔ اروا لیت۔ سلک سلسل۔ مصنفہ منشی حیدر کا پر شاہ۔ لذۃ الافہام۔ مصنفہ سید محمد عیسیٰ خان عرف نوابہ و انوار۔	انشائے بہار عجم بالترام الفاظ فارسی در رقعات کہ کوئی عربی لفظ نہیں آئی مصنفہ مولوی امانت علی۔ انشای فیض سان۔ انشائے آموزی کے واسطے پر مرقعہ آداب کے صفات کے فقرے مصنفہ منشی حفیظ اللہ۔ انشائے خلیفہ۔ سہ اشعار کا رآمد خطوط نویسی مشہور انشاد رسی از خلیفہ شاہ محمد قنوجی۔ ایضاً ایضاً انشائے تمیز۔ مصنفہ منشی کمال رامی تخلص تمیز۔ انشائے ماد ہورام۔ مصنفہ منشی ماد ہورام۔ انشائے منیر۔ خط نستعلیق مصنفہ میر صفائی منیر لاہوری ایضاً۔ بخت شگست۔ انشائے بہار ہند۔ رقعات عبارت عاری سبج تصنیف عبدالغفر آردی۔ انشائے سجامی۔ مصنفہ ملا عبدالرحمن جامی۔ انشائے طاہر وحید۔ از منشی مرزا طاہر وحید۔ انشائے فائق۔ مصنفہ مولوی محمد فائق۔ انشائے دولت رام۔ مصنفہ منشی دولت رام۔ انشائے صفدری۔ اس میں رقعہ فارسی قابل ذکر رقعات اردو بر تصنیف مفتی غلام صفدر لاہوری۔ انشائے گلزار عجم مصنفہ مقبول احمد فاروقی۔ انشائے مفید تصنیف منشی پیمبر نرائن۔ انشائے ولاؤ بنیر لائیم شطرنج میں مصنفہ مولوی عبدالغفر آردی۔ انشائے عجیب۔ پہلی رقعہ بین سوا الفاظ فارسی کے لفظ عربی نہیں ہے مصنفہ منشی محمد جعفر۔ ظہیر الانشا۔ مصنفہ منشی محمد ظہیر الدین۔ انشائے صغیر بلبل۔ مع صحت نامہ یہ رقعہ رتبہ کی انشائیں عبارت کی ہے مصنفہ مولوی عبدالغفر آردی۔ علوی خوجی چنگا پایہ شکر گاری میں بہر تہ قدما ہے۔ انشائے دلکش۔ جلی قلم مصنفہ منشی فتح چند۔
--	--

نمات مصداق در حالت موصوفه و زویند قنائل و فهم و نفیس و التماس و دیگر در تحریر کتابی بایر سار که چوین علییه
در آخر سطر واقع شود ناچار است از نیکه معطوف ادر اول سطر دوم نویسد اما سطر و اعطف با اتصال معطوف علییه
و حرف عطف در نوشت سر آغاز سطر دوم مقدم بر معطوف باید نوشت و همچنین لفظیکه ماقبل کاف بیانیه باشد
و در پایان سطر اتفاق افتد کاف بیان متصل به بیان در سطر ثانی باید نوشت و عمل بخیلاف خلاف عمل عاملان من
در الملک الماست و همچنین انفصال جزو آخر لفظ مرکب مثلاً عنایت صحیفه یا نیاز عنایت و نظائر آن غیر جائز است
و از دیوان دیوانیان رسم الخط خطبیزی دارد و فصاحت رقصان قلم و قلمزنی قلم نسخ بر آن کشیده اند اتصال معطوف
باصفت غیر جائز است مثلاً جان عزیز یا جان عالیشان یا نواب مستطاب که خان و جان و نواب موصوف است
و عزیز و عالیشان و مستطاب صفت حرف آخر موصوفات مذکور بعین عزیز و عالیشان و مستطاب متصل نباید نوشت
منفصل باید نگاشت دیگر هر کلمه که اولش الف ممدوده باشد آزاد و الف اعتبار کنند هر گاه بای زائد و که براس
تحسین کلام آرنده مثلاً بسیار است یا بسیار موخت یا بای امر و میمنه بران بفرایند مثلاً بسیار و بسیار و بسیار و بسیار
الف اول را بایسی خطی بدل نمایند چنانکه از امثله مذکوره معلوم شد و در آخر الفاظیکه بای مختفی باشد در حالت جمع
بها که ضمیر جمع فارسی است بای مختفی را در کتابت ساقط سازند مثلاً قافله و سلسله و حالها و نامها و الاها نظر بقاعده
مذکوره فی هذا الوقت در الفاظ مسطوره و دو نوشتن خلاف این ملامت است

خاتمه الطبع سرخ را جعیه حمد صافی که انسان را گوهر گرانمایه مطلقه نخبه ابرو و مقال و سنده و در هر کلمه کلام عجایب از نایب
ماخت فصاحت را نورانی ساخت آرزین پس بگویم کلامان میجاد و انشا نگاران جاد و رقم بویا با و که در نیولا آزاد و ندر
سرخ زنی و نید پال اصل جبریشی جنوبی محبوبال بهار گلشنی با صد گنجی و ساز که بکلیفوش لاله عذاران چو حقیقات شعرون معنیج حسان
و معائب آن با صد زبان و دهان گویند و خندان است و برفت دیگر آتشین و بیان گلزار خرد و نشاط از بی باهر از شعله زبانی جلوه گیار
یعنی سارا که در عصر و جتین می مطلع السعدین اگر شتمل بر دو شعبه و شعبه اول تحقیقات نظم ربانیت و در ثانی شرو
و قشایش اعلان و خاتمه بدین خط که متضمن است به بیان امل و رسم خط از گلبدی خیال نازک محقق کامل مرتبه بخلص و در شصت و هجده
باشاعت علم را بای شفاع سخنوران و نشان تحقیق و دست در وی ماه اکتوبر به شمع مطابق ماه ثوال و مثله به باهتر از شصت و هجده
الطبع طبع نامی ششی نول کشور واقع کانپور و آبپاری استقامت سرمد صاحب استقامت ششی ششی و پال از سر نو منقر و
ریان گردیده و در دماغ عالیشان شد سر سبز ششی ششی عالم در نظر نگاریان جلوه استحسانش و بدست و در رسم

اسکات سائل نمیکند مگر اینکه گوئیم این لفظ شاذ است یا از جمله نوادند کوره است و لفظ قافی نیز ازین باب است لطیفین
 پیش و طاس معنی جامه زر تار و غلطیدن و پشت بطن نویسد و بقول امیه لغت الفاظ مذکوره مع لفظ آخر خود بجهت
 بتای فوقانی است و لکن اصحاب فرهنگ جهانگیری پشت را در فصل تایی فوقانی آورده همچنین لفظ پشت بمعنی
 عدم و صواب و نوشتن از اعلای شش و کتاب است و ازینجا است که شعر پشت را قافیه است و دست آرند
 چنانکه عبدالرزاق فیاض الما جی گوید بهر شکوه شد دل حیرت پرست پاد کوه طرف دهنی که بقیه بدست ماید به
 غیر خویش نامم طفر غیر ازین نبود و تیری که یافت فیض کشاوی پشت ماید و ازین عالم است لفظ از و حام که عا
 نساخ برای موهج فارسی و برای جوز نویسد چه از و حام بجای حطی لفظ تازی است بمعنی مدیون و آنکه صاحب مجمع الصنائع
 قفس الصبا و پنداشته قافیه این شعر فیضی است فیاضی ازین ترانه بس کن و مرغت بنواست و قفس کن و
 از قلم کفنا کاشته موجب تعجب است و قفس بسین از جمله مفراست است و لکن اشعار جافیه نفس جرس موسی
 چنانکه مالک بزدی همیشه نفس فی بشته موس باشد بدگن بنگ گس گیر و قفس باشد و مخلص کاش
 نیز گفته از خرابی جمله گشته است مانند قفس و خانه گشته چون من ندارم و چپکس و و مثله این مرد و ادین
 بسیار است کما لا یخفی علی المتخصص بالجملة آنچه به قمع محررات علمای دانا و افادات محققان فی الما فرار گرفته ایم و
 کلیه نیست که دو کلمه اصلا بهم متصل نشود و اتصال آن از مزایق اقلام شلا میگرد و میبکند و میشود و علی بن اقبال
 بهر چند عامه خلق متصل میگازند لیکن بقول ثقات اتصال آن از اعلای املاست و ازین سبیل است انشاء و القی
 و عن قریب و علی حد که نون آنرا باشد که فعل ماضی است و عن اباقرب و علی اباجده متحرک نویسد اگر چه بعضی از ارباب
 لغت نوشته اند که الفاظ مذکوره در پارسی حکم کلمه واحد دارد و یکجا نوشتن آن جائز است لیکن فهم سلیم باریکال
 احتیاط عمل بر جواز مثل ترک و جب مکر و نه دارد و ذهن توهم در قبول آن استادگی دارد زیرا که بعضی حکم
 کلمات مذکوره در که صاحب تمیز فهم معنی اجزای ترکیب نماید و اعتبار وحدت آنرا تصور بلا تصدیق فصل
 از اقسام تحقیق انکار و چون خط ساده و روان اتصال خطی آن از عارض صفحه قابل حک و اصلاح شناسد و ثبات
 مصداق در تازی مدون نویسد و صاحب جهانگیری در پارسی جواز تحریر ثبات دراز حکم نموده گوئیم مسلم اما و
 که الف لام صبا و موصوفه لاحق شود و شلا مع العافیت و الصحت یا ذوالغایت و الرحمة یا ظمیر الاله و له و اشو که
 یا کثیر الشفقت و العاطفت اگر ثبات مدوده بنویسم رقم از دایره استحسان ترکیبی بر آید و قلم در خط شود زیرا که نه
 به الوقت عبارات مذکوره تازیست فارسی نیست و با دخال در عبارات فارسی فارسی نمیشود فعلی نه اتقوا لیس آنکه

از الفاظیکه دو معنی متضادین داشته باشد لغت یا اصطلاحاً شلکاً لفظ نهاده و دخول ثوب و بنابه و مفتخر
و سیمون هر چند الفاظ مذکور از روی لغت و احتمال متروک و مجهولست لیکن تبادل از منتهای معانی مستجد
گردیده لکن درین زمان ایراد چنین الفاظ موجب خطر و استهزا دیگر و دور اتم از محافل و مجالس مبحث عقلی و
فهم گشت نمایان و به قلم کلام را بقوت فکر صاحب و اهل ثاقب بصنعت از صنایع لفظی و معنوی مصنوع ساختن
بیان صنایع و در باب تحسین یا تمثیل لفظی قوی گشته بدانکه بعضی صنایع خاص نظم است و بواسطه مشترک میان نظم و شعر
بر عایت اختصار و ایجاز از اشکال نثری صنایع درین مختصر موجود نماید و دریم مبصران دیده دور و دیده دران مبصران در
و شبستان نکات و اعجاز خردی خسرو ملک لفظ و معنی که کتابی است حاوی بدایع و صنایع بدایع اگر مطالعه کنند
لحائف نوادر لفظی و نوادر لطایف معنوی با معانی نظر و نظر اسماں شاهد و نهایت کمال بصیرت و دیده دوری و بصیرت
هنرمندی و معنی گستره میبازند

غیر متقفی و آن اقل الوجود است بل چون غنقا و کیمیا نامی از ان بیش نمانده و عاری یعنی عاری از قافیة و وزن اکثر کتب تاریخ مثل اکبرنامه و روضه الصفی و شلهامرتب ازین قسم است و بنا بر وسعت غرضه سخن انی سهل ترین اقسام است در عامه خلق بسیار رواج یافته بیشتر کاتبین خطوط و رین قسم زین تسطیر میاید بل مدار کلمات اهل عصر نیست سوم جمع و آن غیر موزون متقفی است که بنامی هر فقره اش بر جمع گذارند و جمع را نامی مناسب قافیة در نظم خیال کنند نشأت طغرای شده ی بعضی نشان مخصوص جمع مخصوص است ایراد است که خالی از طول کلام نبود لکن ابرک آن در ساختن

فصل پنجم در بیان قواعد و قوانینی که مستلزم فن نشر پیرائی و وجوب شیوه انشا آرائی است و آن قانون چندیست
اول حفظ مرتبه تکلم و مخاطب چه اگر مخاطب اعلی است و تکلم اوسط و یا ادنی و وقوع لفظیکه نشان شان کتب الیه باشد موجب بیجان عبارتها و غنای دیگر و در صورتیکه تکلم اعلی است و مخاطب یکی از دو صنف مذکور در بالا خطاب با الفاظی که فوق رتبه اش باشد کسر شان تکلم و سقوط پایه را قلم باری ارد و دوم تناظر از کلمات متناظره آخر از ضعف تالیف و تعقید است که معانی آن در باب اول گذشت چنانچه ضعف تالیف مقوی ضعف مقصود دیگر و کلمات متناظره گوش و زبان را از اجتماع تکلم متناظر نماید و تعقید بر نقاب چهره شایسته طلب عقد می بندد و ششم مخاطب از تماشا می جال مطلوب حاصل شود پس آنچه از تحریر تسطیر مقصود است فوت شده باشد سوم بقدر ریاضت وقت و عبادت مخاطب حرف سر کردن تا از مفهوم العاقل لا تضیع الاشیا الا فی محلها غافل و از مدلول آیه وافی بر آیه تکلموا الناس علی قدر عقولهم ائکل نبوده باشد چه مقصود بالذات از تحریر مراسلات اعلام معانی مقصود و اطلاع ضمیرات معهوده است بمخاطب هر گاه بنا بر اغراق و اغلاق تصور ادراک مخاطب بمسبب آن مخفف نباید تحلیف تسوید و تحریر لا عن شی بود تا که از مقوله اصوات انعام و محل تر از صوت و صغیر غراب و حکام و اگر شاهد عبارت از لباس صنایع و بدایع لفظی معنوی عریان است و نظر باریک نگار مخاطب بر سهائی علم و فضل حد البصر بی سادگی حسن عبارت و درجه را اتم از اراج کمال پایه سرار بخیض کمان قلت سرمای می اندازد و حسن استعدادش را میل بدنامی کم سوادی بر چهره کشد چهارم احتراز از طول کلام است بخلاف اختصار محمل مقام و الزام اختصار بقدر مقصود و مرام تا از حلیه خیر الکلام مقلد دل بهره وانی و نصیبه کافی داشته باشد پنجم از ذکر عنوان مراسلات با الفاظ مناسب غرض مقصود و زیر که رعایت تناسب لفظی معنوی عمده قواعد نشر بر داریست مثلاً در تنبیت نامحبات الفاضلیه مناسب تعزیت و عنادت باشد و بزرگوار و قس علی هذا ششم اجتناب

و جهت همت نوبت العین طبیعت دارد و از اینجا که سلاطین عظیم الشان خضایای اسرار و جنایای استار که طاس
 امر او افانم و زرار او خلونگاه محسیت آن بارند و در اطلاع و اعلام آن منشی ناچار از نظر بر جملات کلمات است
 که طراز و سیاحت نظام و تقاسق مدام عالیله ملکه اری و عنوان نسخه اسباب جهان بینی و جهان درستی منشی و ضبط و یک
 آن کمال اهتمام باید تا سینه اش صندوق سر تو اندو بدیل محافظت اسرار بر شخصی که از جانب او تخریر مرامات ناموس
 بر همه حسنات و خلاف از عظیم ما شوم و جنایات ندارد و هیچ حالتی از سر اری نمی پروند و نه در تان آخر بخش جویض قول
 و بال و جان و آبر و در عرض تلف و زوال نفیته هر که باین اوصاف موصوف و باین صفات متصف باشد غشی حقیقه
 اوست و الا جمعی که در زبان خطاب منشی بنحو و بسته اند از قبیل اسم بی اسمی بل اسم بی جسم اند و این گروه مقلد در عالم
 عالم عالم و در جهان جهان و منشی حقیقی حساب و دیوار دیوار و کریم و هم نشانیان عنفت است
 فصل سوم در بیان انشاء شعر و منشی بر شاعر بوارق یعنی بر ساحت مساحت انصاف ضمیر منیر و نظیر متصفان
 حق پسند حق پذیر کائنات علی الطور در کمال ضیاء و بهر شعله ریز و نور نیرست که فریت انشا بر نظم بی اقامت دلیل
 ثابت و محقق است لیکن بنا بر الضیاح و دلیل چند قائم مینایم و دلیل اول آنکه جمیع کتب صحف سماوی کن ازل الازل
 از عرش انفعال از نور و تعال نشو و نزل شده و هیچ یکی از ان نظموم نبوده و دلیل دوم آنکه کتب مبسوط علوم ادبیه
 و یقینیه که درج لالی شامبو و تعلیم و تعلیم و یقینیه آند اندر رئیس تفهیم است قاطبه منشور و در تفهیم کلام صنف مذکور است
 و دلیل سوم منشی را علم بر میاس و معائب شعر و قدرت بر تالیف کلام منظوم شعر طری است از شر الیاس فلما حال شاعر
 جزو است از انشا و جزو تابع کل است و کل متبوع آن و فصل متبوع بر تابع و رعایت ظهور و شیوع و دلیل چهارم ملوک عالی تبار
 و امر اعی و الا اقتدا و جهت تخریر مسئله و مناشیه و احکام و اوامر که نظم و نسق حد و دو اظهار و رتق و فتن بلا و دهم بار بسته
 یو اصول و ایصال است و علم اطلاع خصوصیات و ادراک قضایا و واقعات اقالیم از مسافات بعیده و بیوساطت
 اقلانم نشیان نیک سر انجام متعذر و متسر احتیاج کلی دارند و بوجو و سعو و چنین شخص کامل الاستعداد و بل حق تحقیق
 آنیکه قطع نظر از صاحبان جاه و ثروت جمیع افراد انسانی از اقاصی و ادانی در علم و استعداد حالات هم جوایب این نظم
 فیض خدا داد و محمد ارجح شفق و محبت ترجیح شفق است هرگاه و دریت انشا بر شعر و شفق منشی است به لائل طبع
 معین شد لازم آمد ترجیح منشی بر شاعر هر چند اثبات مدعا را اوله و فیه دیگر هم بسرد است لیکن اقتناء باطن و افعال
 بهین قدر اقصاء و مختصارت

فصل چهارم در بیان اقسام انشا باید دانست که انشا منقسم به قسم است مرز و عاری و سجع مرز و مرز و سوزن

عجیب بینماید این نوع کلام را انشای نامیدند و وجه دوم در ماهیت آن انشای کلامی است که محاسن و ترکیب عبارت
 خطیب در مسائل بدان در یافته شود و خطیب کلام شریعت و کرب از مقدمات کثیره علمیه برای ترغیب با ترتیب و مقدمه باشد
 بحامد و نعوت الاعلیٰ العزیزین الخاطب بل بر کمال استماع و مخاطب دارد و مخاطب است چنانکه خطیب جمیع بیاض و
 کتاب و رسائل و غیره است که باعث تحریر آن غرضی است از اغراض غیر بیان علوم چون مناسبت سلاطین عظیم الشان
 و احکام امای رفیع مکان یا کاتب این آن وجه سوم در بیان موضوع انشای چون موضوع هر علم یا به الامتياز از
 از علوم دیگر بیان آن واجب و بدیهه بدانکه موضوع آن بقول فقرات است و بقول خطیب و رسائل که بحث میکند
 از اغراض ذاتیه آن در آن وجه چهارم در بیان غایت آن معرفت محاسن و معائب ترکیب فقرات غایت
 انشاست هر چند از بهر نزدیکی است مقام مقتضای کلام بود لیکن اخترا از اعمی الاطباء بهمین قدر مجمل گفتار است من
 اراد زیادت التوضیح فعلمیه رجوع الی کتب المطولة المبسطة

فصل دوم در ماهیت منشی آن و لغت پیدا کننده است و در اصطلاح شخصی است صاحب ملکه ترخیص
 که قدرت کمال دارد و بر ادای منشی مقصود و بظن محمود که بلغا و فصحا آنرا بنظر قبول و قبول نظر منظور و مقبول دارند و بدین
 منشی حقیقی کسی است که فکر قویم و طبع مستقیم و سرعت انتقال ذهن دارد و در ادراک معانی غامضه و مضامین مشکوفا
 نصیبی آن شیوا بیان و بکثرت تتبع و تصفح و صنفات اساتذہ شیون فنون تالیفات الفاظ و اشیاء معانی حاصل
 او باشد و بوفور و زوالت و دواوین غنوران فصاحت آئین طبع موزونی بهرسانند تا هر گونه شعری که تفسیرین آن در شعر
 محتاج شود و موافق مقتضای محل و مقام در سلاک نظم تواند کشید و گوهر سخن را آب و تاب بخشید و مثال کم بقضای آن
 ناقص الاستعداد و بالنقاط اشعار گر و صحت و موافقات دیگران نگردد و و باین شیان کم سرباید که غیر از حرف و طکر
 نه اند و لفظی چند شکسته نسبت بهی نسبت بهم ترتیب دهند و با اختلاط عبارات سلف گوهر را در سلاک حذف کنند
 و بهین را معراج پایه کمال و کمال پایه شناسند بالکل فروزنگی جل و بی تیزی بنجو و نه پینه دبل در استکمال کمال است
 فنون و فنون کمال است عرق سعی ریخته بهیامت تمام و تمام بهیامت فائز گردد و اگر با سقیما و کوهستی عاب نباشد منشی
 از صفت و نحو و منطق و حکمت و بیان و عروض و قافیه و تارخ بل نجوم و طب و مثال آن فراگیر دبل اگر حق پرست
 نظر بصنعت اقتباس که از صنائع کلامیه است خود کلام مجید یا استحصاء بعض آن واجب حال دانه تحقیق لغات
 با تصفح و موافق استعمالات بر دست بهت لازم پذیرفته محافطت و مراقبت تو انین معینه ادای مقاصد و مطالب
 و حفظ سرشته مرتبه مخاطب و تشکیم و پاس مناسبات مطالب برنجیکه پسند خاص عام و برگزیده و جهور نام باشد

بتألیف ایشان ادهنت حال محقق مدتی در کتاب سیمینتر مصنف خود نوشته اند که ازین قسم قوافی مستحسن است و
 معذرتی هم گفته ام که قد تو مصرع سوزون لبان سروسی است بد خط نوشته همانا بران لرا اتم است بد چه با
 سسی جز و کلمه است و بای لرا اتمه بنا بر کجی گونیم درین بیت معذرتی آورده اند لیکن درین شعر چه جواب میدهند
 و ازین عالم است ذال عجزه اقایه ذال همله کردن بد انکلیج کردن و الین موصوفین در قافیه معیوب بود و لکن
 حکیم انوری این قافیه را سبک گفته و سبک بکسرین همله و فارسی جزا عزا ده است و در رسائل صنائع سنا و کبیرین
 همله اخلاص در روف است انوری س خداوند من نصرت الدین نباشد بد چه جگر شاگرد شکرت مبادی بد توفی
 عالم داد و دین را بد هر بد نه بلکه تو خود عالم دین و دادی بد نشاید فرا سوختن کردن کسی را بد که در سر شاد و عیش
 بادی بد چه کثر و عانی عا قافیه دال گرد و بد چه فقط مبادی و مثل مبادی بد بیک قافیه سندی نیاید بد گویم که ماند
 ز سبک سندی بدی بد عذر خواسته چه شاد و یاد موجب قاعده معین فارسیان بذال عجزه است و مبادی و مبادی
 که الفاظ تازی است بد ال همله و قاعده تفریق و الین بنده بد قدام این است حرف صحیح ساکن اگر میش از بود و ال
 و هر چه است جزین ذال عجزه است نظر برین قاعده طالب ابلی و قصیده که مطلعش این است س آنم که نصیرم نصف
 صبح ترا دوست بد چون باو سیح نفس پاک نهاد است بد آیین شعر گفته س فرمان بیا یون اولی الام غمیرم بد
 طی قسم دست در آغوش نفا و دست بد و جای دیگر بخلاف این هم گفته س بوقت خنده لب غنچه آشکارا کرد
 بر آنچه از لبستان شوه دشت بیا و بد ز بوستان چه ترا و درین چنین فصلی بد که گل عرق زده چه شد ز کوره
 حد آ و بد موافق قاعده مذکور دال یا و عجزه است و دال حد آ و همله در و شیش و الیروی نیز درین قصیده که مطلعش
 این است س نیم از غم کسی رنج و از عدلش شاد و بدی از حافظه شوم به نسیان مراد و آیین بیت آورده س
 فطرتم گرچه پنهان ماند از و لیکن من و نام عالیش عیان میکنم اندر انشا و بد آنچه به تتبع و استقرا معلوم شد
 قاعده مذکور در عدد ستاخرین برسم خورده و محافظت آن ننماید و چنانکه صاحب جا نگیری نیز برین

باب دوم در کلام مشترک از انشا گویند

و آن شملت چنین فصل

فصل اول در ماهیت انشا و امینا بهما و این فصل ششصد و چهار و هشت و وجه اول و معنی انشا و آن صده
 ست یعنی پیدا کردن چون نشی سحر آفرین جاد و آئین بدیم سیمائی فی قلم ابداع عبارات غریب و تخیلی معانی

کتب منشآت

انشائے بہار نجم بالترام الفا فارسی در رقعات کہ
کوئی عربی نفع نہیں آتی مصنف مولوی امانت علی۔
انشائی فیض سنان۔ انشائے آموزی کے واسطے
پرستم آفتاب و آداب کے صفات کے قلم مصنف منشی حفیظ اللہ
انشائے خلیفہ سبع اشعار کا راز خطوط نویسی شہور
انشاد درسی از خلیفہ شاہ محمد قنوجی۔
ایضاً
انشائے تمیز۔ مصنف منشی کمالی رامی تخلص تمیز
انشائے مادہ ہورام۔ مصنف منشی مادہ ہورام۔
انشائے منیر۔ خط تعلیق مصنف میر جانی منیر لاہوری
ایضاً۔ بخت شگست۔
انشائے بہار بہند۔ رقعات بعبارت عاریسیج
تصنیف عبدالعزیز آردی۔
انشائے سہامی۔ مصنف ملا عبدالرحمن جامی۔
انشائے طاہر وحید۔ از منشی مرزا طاہر وحید۔
انشائے فالق۔ مصنف مولوی محمد فالق۔
انشائے دولت رام۔ مصنف منشی دولت رام۔
انشائے صفدری۔ اس میں رقعات فارسی قابل احوال
رقعات اردو ہیں تصنیف مفتی غلام صفدر لاہوری۔
انشائے گلزار نجم مصنف مقبول احمد فاروقی۔
انشائے مفید تصنیف منشی محمد رام بیٹ۔
انشائے دلائل و قیام نظم شعر میں مصنف مولوی عبدالعزیز
انشائے عجیب۔ اس میں رقعات ہیں سو الفا فارسی
کے الفا عربی نہیں ہیں مصنف منشی محمد جعفر۔
انشائے لا انشا۔ مصنف منشی محمد ظہیر الدین۔
انشائے صغیر بلبل۔ مع صحت نامہ یہ بڑے
رتبہ کی انشائیں عبارت کی ہے مصنف مولوی عبدالغفار
علوی خوجی چنگا پایہ شکر گاری میں بہر تہ قدما ہے۔
انشائے واکشا۔ علی قلم مصنف منشی فتح چند۔

انشائے نئے نقاط سب رتقہ صنعت سقوط الفاظ
میں ہیں تصنیف منشی کا ستار شاہ۔
انشائے لطیف اسم بامسمیٰ تصنیف منشی سہ لال
رقعات عالمگیری۔ جو خود بادشاہ عالمگیر نے
طرف شاہزادگان کے تحفہ فرمایا۔
رقعات غفری۔ مصنف مولوی عبدالغفر آردی۔
رقعات فہرست۔ جہیں سب عبارت مطالب حکم
اہل زبان ہے مصنف مرزا محمد حسن قلیل تخلص۔
رقعات ابو الفضل۔ علامی وزیر اکبر شاہ
پہچان۔ مصنف مرزا عثمان واضح اور
مشہور بخر قلعہ ٹھوڑی ہر پوری حاشیہ پر دو شرح ہیں
۱۔ شرح۔ از عبدالرزاق مہینی۔
۲۔ شرح۔ از مولوی عبدالامد۔
رقعات بیدل۔ مصنف مرزا عبدالقادر بیدل۔
رقعات چیمہ نرائن۔ مصنف منشی چیمہ نرائن۔
رقعات ظہری۔ سب عبارت رتقہ صنعت فتح محمد صادق
رقعات ماں اللہ حسینی۔
رقعات نظامیہ۔
رقعات گلستان حکمت از مولوی عبدالغفر آردی
بخر قلعہ ولایت۔ مصنف سید ولایت حسین۔
رقعات فیض آگین۔ مصنف منشی نندکتور۔
رقعات نامی۔ مع تقریبات تصنیف مولوی
عکرم الدین بیدل سکول۔
دستور المکتوبات۔
دستور الصمدان۔ مصنف منشی نونہ راے
فیاض دبستان۔ مکتبہ ابن از منشی ولایت حسین
کا۔ ار ولایت۔
سلک سلسل۔ مصنف منشی بہار کا ستار۔
لذۃ الافہام۔ مصنف سید محمد عثمان عرف نواب ۱۶۱۰ھ

نات مصدا در در حالت موصوفه در نویسنده قائل و انهم نویسنده و القیست دیگر در تحریر کتابی بایر ساله مطبوع علییه
در آخر سطر واقع شود ناچار است از نیکه معطوف ادر اول سطر دوم نویسنده اما سطر و اعطف با اتصال معطوف علییه
و حرف عطف را نویسنده سر آغاز سطر دوم مقدم بر معطوف باید نوشت و همچنین لفظیکه ماقبل کاف بیانیه باشد
و در پایان سطر اتفاق افتد کاف بیان متصل به بیان در سطر ثانی باید نوشت و عمل بجلاد خلاف عمل عاملان من
دار الملک اما است و همچنین انفصال جزو آخر لفظ مرکب مثلاً عنایت صحیفه یا نیاز عریضه و نظائر آن غیر جائز است
و از دیوان دیوانیان رسم الخط خطبیزیاری دارد فصاحت رتقان قلم و قلمزنی قلم نسخ بر آن کشیده اند اتصال جوی
با صفت غیر جائز است مثلاً جان عزیز یا خان عالیشان یا نواب مستطاب که خان و جان و نواب موصوف است
و عزیز و عالیشان و مستطاب صفت حرف آخر موصوفات مذکور به معین عزیز و عالیشان و مستطاب متصل نباید نوشت
منفصل باید گذاشت دیگر هر کلمه که اولش الف ممدوده باشد آزاد و الف اعتبار کنند هر گاه بای زائد و که براس
تحسین کلام آرنده مثلاً بسیار است یا بسیار خوش یا بای امر و میم نمی بران بفرانید مثلاً بسیار و بسیار و بسیار و بسیار و بسیار
الف اول را بیای حطی بدل نمایند چنانکه از امثله مذکور معلوم شد و در آخر الفاظیکه بای مخفی باشد در حالت جمع
بها که ضمیر جمع فارسی است بای مخفی را در کتابت ساقط سازند مثلاً قافله و سلسله و راهها و نامها و لالهها نظر بقایه
مذکور و فی هذا الوقت در الفاظ مسطوره و دو یا نوشتن خلاف این اما است

خاتمه الطبع سرخ را جینجه صانعی که انسان را گوهر گرانیما یه منطقه نوشت ابرو و مقال و سینه و در مرکز که شش کلام عجایز و شمع
ماغت فصاحت را نورانی ساخت آفرین پس بکیم کلامان میجاد و منشا نگاران جاود و نعم بود ابا و که و زیولا از آمد و
سخن نشی و نید یال اصل حیرتشی جنبی جویال بهار گلشنی با صد گیتی و ساز که سیکر فوش لاله عذاران چن تحقیقات شعر و سخن توضیح محاسن
و معائب آن با صد زبان و دمان گویا و خندان است و لطیف و دیگر تشنیه و بیان گلزار و شمع و شمع از بی با نهر شعله زبانی جلوه گزین
یعنی سالک ناله و عصر و جبین می مطلع اسعدین که شش است بر دو جنبه و جنبه اول تحقیقات نظم را بیان است و در ثانی شمع
و قشایش اعلان و خاتمه بدین خط که متضمن است به بیان امل و رسم خط از گلبدنی خیال نازک محقق کامل و مرتبه بخلص و مرتبه بهرید
با شاعت علم را بهی شمع و خنوران و شمع را تحقیق و دست در وی ماه اکتوبر شمع مطابق ماه ثوال و شعله به با شمع از شمع
المطلع و طبع نامی ششی فول کشور واقع کانپور و آبپاری استقامت مصر صاحب استقامت محال ششی شمشیر دیال و زمره و منظر
ریان گردیده و شمع پر و از و مانع عالیان شد سر سبز و ششی عالم در نظر نگاریان جلوه استحسانش و ادب و در علم

اسکات سائل نمیکند مگر اینکه گوئیم این لفظ تشاؤست یا از جمله نواورند کوره است و فقط قافی نیز ازین باب است لطین
 و پیش و طاس معنی جامه زرینار و غلطیدن و شست برطانوسیند و بقول ابیه لغت الفاظ مذکوره مع نظائر خود بکتاب
 بتای فوقانی است و لکن اصحاب فرهنگ جهانگیری ششت را در فصل تایی فوقانی آورده همچنین لفظ شست معنی
 عدد و صفا و نوشتن از اغلاط مشهوره کتاب است و ازینجا است که شعر ششت را قافییه است و دست آرند
 چنانکه عبدالرزاق فیاض الما جی گوید سه بر نیز شکوه شد دل حسرت پرست ما به کو طرف دهنی که بقیه بدست ما به
 غیر خویش ما هم طفر غیر ازین نبود به تیری که یافت فیض کشاوی زشت ما به و ازین عالم است لفظ از و حام که معنی
 نسخ برای معجزه فارسی و برای هوز نویسنده از و حام بجای حطی لفظ تازی است بمعنی مدح و آنکه صاحب مجمع الصنائع
 قفس البصا و پنداشته قافیاین شعر فیضی است فیاضی ازین ترانه بس کن به مرغت بنواست و قفس کن به
 از قفس که گفتا کاشته موجب تعجب است چنانکه بسین از جمله مفرسات است و لکن اشعار بر جاقافییه نفس جرس و هوس
 چنانکه سالک یزدی همیشه نفس فی بشته هوس باشد به گن سنجک گس گیر و قفس باشد به و مخلص کاش
 نیز گفته است از خرابی جمله گشته است مانند قفس به خانه گشته چون من ندارم هیچکس به و هشله این مرد و اوین
 بسیار است که لا تخفی علی المتخصص با جمله آنچه بتبع محرات علمای دانا و افادات محققان فی الما فر گرفته ایم
 کلیه نیست که دو کلام اتصال بهم متصل نشود و اتصال آن از مزایق اقلام مثلا میگردد و میکنند و میشود و علی نه اقبیا
 هر چند عامه خلق متصل میگزارند لیکن بقول ثقات اتصال آن از اغلاط املاست و ازین قبیل است انشاء الله
 و عن قریب و علی حمد که نون آنرا باشد که فعل ماضی است و عن اباقرب و علی اباجده متحد نویسنده اگرچه بعضی از اسباب
 لغت نوشته اند که الفاظ مذکوره در پارسی حکم کلمه واحد دارد و یکی نوشتن آن جائز است لیکن فهم سلیم مبارک کمال
 احتیاط عمل بر جواز مثل ترک و جب بکروه و نه پذیرد و ذهن تویم در قبول آن استادگی دارد زیرا که بعضی حکم
 کلمات مذکوره در که صاحب تمیز فهم معنی اجزای ترکیب نماید و اعتبار وحدت آنرا تصور بلا تصدیق و فصل
 از اقسام تحقیق انکار و چون خط ساده و رویان اتصال خطی آن از عارض صنفه قابل حک و اصلاح شناسد و بات
 مصداق که در تازی مدون نویسنده و صاحب جهانگیری در پارسی مجوز از تحریرات دراز حکم نموده گوئیم مسلم اما وقت
 که الف لام صبا و موصوفه لاحق شود و شلایع العافیت و لصحت یا ذوالعنایت و الرحمة یا طیر الله و الله و الله و الله
 یا کثیر الشفقت و العاطفت اگر تات مدوده بنویسم رقم از دانه استخوان ترکیبی بر آید و قلم در خط شود زیرا که فی
 نه الوقت عبارات مذکوره تازیست فارسی نیست و با دخال در عبارات فارسی فارسی نمیشود و علی نه التقدیر حسن آنکه

از الفاظیکه دو معنی متضادین داشته باشد لغته یا اصطلاحاً مثلاً لفظ نهادن و دخول نوب و بنا و بخت
و بیرون بر خیزد الفاظ مذکور از روی لغت و احتمال متروک و چون نسبت لیکن تبادل از مندرج معانی استجبه
گردیده اند ازین زمان ایراد چنین الفاظ موجب طعنه و استنزاکیگر و در اتم در محافل و مجالس نخت عقلی و
فهم انگشت نمایان و بهیچ کلام را بقوت فکر صائب و اتمل ثاقب بصنعتی از صنایع لفظی و معنوی مصنوع ساختن
بیان صنایع و رباب تحسین یا تشیلات لفظی قبیحی گشته بد آنکه بعضی صنایع خاص نظم است و بواجبی مشترک میان نظم و نثر
بر عایت اختصار و ایجاد استند نثری صنایع درین مختصر موجود نیامدیم بصیران دیده و در دیده و در ان بصیرت الهیه و
و شبتان نکات و اعجاز خسر و یسر و ملک لفظ و معنی که کتابی است حاوی بدایع و صنایع بدایع اگر مطالعه کنند
لطائف نوادر لفظی و نوادر لطایف معنوی با معانی نظر و نظر اسما مشاهده نمایند کلمه بصیرت و دیده وری و تبصره
هنرمندی و معنی گسری متبادله اند

خاتمه در بیان صنو الباطن رسم الخط که آنرا املای گویند الخط تصویر اللفظ بحروف بجایه و الاملای بالکس از پیش خود
نوشتن شرح قصائد انوری بد آنکه حروف تهجی در تازی نسبت و هشت حرف است و هر واحد را اسمی است و اسمی
مثلاً جیم اسم است و این ج اسمی است و قس علی بن ابی اقیبا و تهجی اسمی معتبر است نه اسم علمای تازی از آنکه ساخته اند
بسته قسم سروری و مکتوبی سروری این دوازده حرف دو حرفی است با تا ثانیاً حار از اظاظ
فایا یا و مکتوبی سیزده حرف سه حرفی است الف جیم دال ذال سین شین صاد ضاد عین غین قاف کاف
لام و مکتوبی که آنرا املایی نیز گویند سه حرف است سه حرفی که اول و آخر آنها شامل است بخلاف نو عین و این
سیم و نون و و او و بنای کلام فارسی برست و چهار حرف است بیت حرف از جمله است هشت گانه معتبر تا و
و چهار حرف دیگر ژ پ چ گ که و آن خاص فارسیان است هشت حرف که در فارسی نمی آید و مخصوص عرب است
شرف الدین علی یزدی اسمی آن چنین منظوم ساخته است هشت خست آنکه اند فارسی نماید می به تانیا بود
نباشی اندرین معنی معاف به بشنوا زن تا که ام است آن حروف و یاد گیر به ثا و ح و صاد و ضاد و ط و ظ و
عین و قاف به حروف ششم مذکوره در پارسی می آید الا نادرا و آن در حکم مد و هم مثلاً مولانا عبد الله
بر جندی و شرح و قایم مختصر نوشته و اما الحقیق فنوع من الغراب طویل الذنب فیه سواد و بیاض یقال بالکسرتیه
عکله انیکه صد یعنی عدد و معین بهیچدی نویسنده بعضی گویند از جهت رفع القباس است بهیچدی و یار یکصد بدون تیز
مثلاً صد و یار صد جامه یا صد آپ در کلام واقع شود پس این تیز مابه الایا و بنیسا فلامحاله جواب مذکور

غیر تقفی و آن اقل الوجود است بل چون غنقا و کیمیا نامی از ان بیش نمانده و عاری یعنی عاری از قافیه و وزن اکثر کتب تاریخ مثل اکبر نامه در وضه الصفا و شلهما مرتب ازین قسم است و بنا بر وسعت عرصه سخن انی سهل ترین اقسام است در عامه خلق بسیار رواج یافته بیشتر مکاتیب و خطوط و این قسم زیب تسطیر میاید بل مدار مکاتبات اهل عصر بر آنست سووم مسجع و آن غیر موزون تقفی است که بنامی هر فقره اش بر مسجع گذارند و مسجع را نامی مناسب قافیه در نظم خیال که نشأت طغرای شده ی بعضی نشانیان مخصوص مسجع مخصوص است ایراد اشله خالی از طول کلام نبود و لهذا تبرک آن در ساختن

فصل پنجم در بیان قواعد و قوانینی که مستلزم فن نثر پیرائی و وجوب شیوه انشا آرائی است و آن قانون چید اول حفظ مرتبه و تکلم و مخاطب چه اگر مخاطب اعلی است و تکلم اوسط و یا ادنی و وقوع لفظیکه نمایان نشان مکتوب الیه باشد موجب بهیجان عبار نقار و عنار میگردد و در صورتیکه تکلم اعلی است و مخاطب یکی از دو صنف مذکور چه بر خطاب بالفاظی که فوق رتبه اش باشد کسر نشان تکلم و سقوط پایه را قلم باری دارد و دوم تناظر از کلمات متناظره آخر از ضعف تالیف و تعقید است که معانی آن در باب اول گذشت چنانچه ضعف تالیف مقوی ضعف شخص مقصود میگردد و کلمات متناظره گوش و زبان را از اجتماع تکلم متناظر نماید و تعقید بر نقاب چهره شایسته طلب عقد می بندد و چشم مخاطب از تماشای جمال مطلوب حائل شود پس آنچه از تحریر تسطیر مقصود است فوت شده باشد سووم عقد بر ریافت وقت و عبادت مخاطب حرف سرگردن تا از مفهوم العاقل لا تضیع الاشیا الا فی محلها غافل و از مدلول آیه وافی بر آیه کلمو الناس علی قدر عقولهم اعلی نبوده باشد چه مقصود بالذات از تحریریه مراسلات اعلام معانی مقصود و اطلاع مضمرات محدود است بمخاطب هر گاه بنا بر اغراق و اغلاق تصور ادراک مخاطب بمسبب آن طغریا به تکلیف تسوید و تحریر لا عن شی بود تا که از مقوله اصوات انعام و مهمل تر از صوت و صغیر غراب و حکام و اگر شاید عبارت از لباس صنایع و بدایع لفظی و معنوی عریان است و نظر باریک نگری مخاطب بر سهائی علم و فضل حد البصر بی ساقطی حسن عبارت در جراتم از از اوج کمال پایه سرار بخیض گمان قلت سرمای می اندازد و حسن استعدادش را اسیل بدنامی کم سوادی بر چهره کشد چارم احتراز از طول کلام است بخلاف اقتضای محل مقام و الزام اختصار بقدر مقصود و مرام تا از حلیه خیر الکلام با قلع دل بهره وانی و نصیبه کافی داشته باشد پنجم ارشاد عنوان مراسلات بالفاظ مناسب غرض مقصود زیرا که رعایت تناسب لفظی و معنوی عمده قواعد نثر بر این است مثلاً و تنبیه نامحبات الافاضل که مناسب تعزیت و عنادت باشد و بوساز و قوس علی نه از ششم اجتناب

و جهت جهت نصب العین طبیعت دارد و از اینجا که سلاطین عظیم الشان خفایای اسرار و جنایای اسرار که احاطه
 امر او افراخ و زرار را در خلوتگاه محرمیت آن باز نهند و در اطلاع و اعلام آن منشی ناچار از نظر بر صلاحت کتمان است
 که طراز و سیاحت نظام و انساق مهمام عالیله ملکه اری و عنوان نسخه اسباب جهان بینی و جهان در است منشی را در ضبط و پاک
 آن کمال اهتمام باید تا سینه اش صندوق سر تو اند بود بل محافظت اسرار بر شخصی که از جانب او تخریر مرسلات مامور
 بر همه حسنات و خلایق از عظیم ما ثم و جنایات پندار و هیچ حالتی از سر اری بی پروا نه در تا آخر بخش جفیف اقول
 و بال و جان و آبرو و در عرض تلف و زوال نیفتد هر که باین اوصاف موصوف و باین صفات تصف باشد منشی حقیقه
 اوست و الا جمعی که در زبان خطاب منشی بنحو و بجهت اند از قبیل اسم بی سبی بل اسم بی جسم اند و این گروه و قله در عالم
 عالم عالم و در جهان جهان و منشی حقیقی حساب و دیوار دیوار و کبریا و هم نشانیان عنفت است

فصل سوم در بیان انشاء شعر و منشی بر شاعر و باریق انجمنی بر ساحت ساحت انصاف ضمیر منیر و نظیر تصنیفان
 حق پسند حق پذیر کالنا علی الطور در کمال ضیاء و بهر شعله ریز و نور نیرست که فریت انشا بر نظم بی اقامت دلیل
 ثابت و محقق است لیکن بنا بر البیاض و دلیل چند قائم مینایم دلیل اول آنکه جمیع کتب و صحف سماوی کن ازل الازل
 از عرش افضال انیز و متعال نشو تا زل شده و هیچ یکی از ان منظوم نبوده و دلیل دوم آنکه کتب مبسوطه علوم ادبیه
 و یقینیه که درج لالی شام و از علم و تعلیم و حقه یو ایت آید از تدیس تفهیم است قاطبه منشور و در تقسیم کلام صنف مذکور است
 و دلیل سوم منشی را علم بر مجاس و معانی شعر و قدرت بر تالیف کلام منظوم شریطی است از شرط ایمن فلا محاله شاعر
 جزو است از انشاء و جزو تابع کل است و کل متبوع آن و فصل متبوع بر تابع و رعایت ظهور و شیوع و دلیل چهارم ملوک عالی تبار
 و امرا و الی و الا فقه اوجت تحریر و مناشیر و احکام و اوامر که نظم و نسق حد و د و اظهار و ترق و فتن و بلا و د و هصار بار بسته
 یو وصول و ایصال است و علم و اطلاع خصوصیات و ادراک قضایا و واقعات اقالیم از مسافات بعیده و بیوساطت
 اقدام نشیان نیک سر انجام متعذر و متعسر احتیاج کلی دارند و جو و سع و چنین نقص کامل الاستعداد و بل حق تحقیق
 آنکه قطع نظر از صاحبان جاه و ثروت جمیع افراد انسانی از اقاصی و ادانی در علم و استعداد حالات هم جوایبی این منظم
 فیض خدا و د و محمد اترجیح مشتق منه محبت ترجیح مشتق است بر گاه و مهبت انشا بر شعر و شوق منه منشی است به لائل طهر
 معین شد لازم آمد ترجیح منشی بر شاعر هر چند اثبات مدعا را اوله و فیه دیگر هم بر سر دست است لیکن اجتناباً عن طعن القائل
 بهین قدر اقتصار و اختصار است

فصل چهارم در بیان اقسام انشا باید دانست که انشا منقسم به قسمست مرخ و عاری و سجع مرخ و مرخ و سوز و

عجیب بنماید این نوع کلام را نشانامیدند وجه دوم در مابهیت آن انشا کلامی است که محاسن ترکیب عبارت
 خطب و رسائل بدان در یافته شود و خطب کلام شریست مرکب از مقدمات کثیره و علمیه برای ترغیب یا ترتیب و مقدر باشد
 بحمد و نفوت الاعلیٰ الباقین الخاطب بل بر کمال است استماع و مخاطب دارد و مخاطب است چنانکه خطبه جمعه بیاض و
 کتاب و رسائل نیز است که باعث تحریر آن غرضی است از اغراض غیر بیان علوم چون مناشیر سلطین عظیم الشان
 و احکام اماری رفیع مکان یا کاتب این آن وجه سوم در بیان موضوع انشا چون موضوع هر علم مایه الامتياز است
 از علوم دیگر بیان آن واجب و بدیهه بدانکه موضوع آن بقولی فقرات است و بقولی خطب و رسائل که بحث میکند
 از اغراض ذاتیه آن در آن وجه چهارم در بیان غایت آن معرفت محاسن معائب ترکیب فقرات غایت
 انشاست هر چند از بهر زیاده بصیرت مقام مقتضی بسط کلام بود لیکن اختصار از اعمی الاطناب بهین قدر مجمل است تفاوت من
 اراد زیادت التوضیح فعلیه رجوع الی کتب المطولة المبسوطه

فصل دوم در مابهیت معنی آن و لغت پیدا کنند و است و در اصطلاح شخصی است صاحب ملکه سخن
 که قدرت کمال دارد و بر ادای معنی مقصود و بر نظم محمود که بلغا و فصحا آنرا بنظر قبول و قبول نظر منظور و مقبول دارند و بدین
 نشسته حقیقه کسی است که فکر قویم و طبع مستقیم و سرعت انتقال ذهن دارد و در ادراک معانی غامضه و مضامین مشکوفا
 فصیحی آن شیوا بیان و بکثرت تتبع و تصفح و صنفات اساتذه شیون فنون تالیف الفاظ و اسما و معانی حاصل
 او باشد و بوفور زاولت و دواوین مخموران فصاحت آئین طبع موزونی بهرسانند تا هر گونه شعری که تفسیرین آن در شعر
 محتاج شود موافق مقتضای محل و مقام در سلک نظم تو اندک شید و گوهر سخن را آب و تاب بخشید و مثال کم مضامین
 ناقص الاستعداد و بالنقاط اشعار گر و صحت و موافقات دیگران نگردد و باین نشان کم سرایه که غیر از حرف و طوطی
 ندانند و لفظی چند شکسته بستمی نسبت بهم ترتیب دهند و باختلاف عبارات سلف گوهر را در سلک حذف کشند
 و بهین را معراج پایه کمال و کمال پایه شناسند بالکل فروزنگی جل و بی تیزی بخود پیوند دبل در استکمال کمال است
 فنون و فنون کمالات عرق سعی ریخته بجا میت تمام و تمام جامعیت فائز گرد و اگر با سقیما و استیفاء نباشد حتی
 از صرف و نحو و منطق و حکمت و بیان و عروض و قافیه و تاریخ بل نجوم و طب و مثال آن فراگیر دبل اگر حق پرست
 نظر بصنعت اقتباس که از صنائع کلامیه است خود کلام مجید یا استحصار بعضی آن و حسب حال داند و تحقیق لغات
 یا تصفح و موافق استعمالات بر دست همت لازم پذیرفته محافظت و مراقبت قوانین معینه ادای مقاصد و مطالب
 و حفظ سرشته مرتبه مخاطب و تشکیم و پاس مناسبات مطالب برنجیکه پسند خاص عام و برگزیده و جمهور نام باشد

بتألیف ایشان اه وقت حال محقق مدق در کتاب سیم المیزان مصنف خود نوشته اند که ازین قسم توانی استجابت و
 معذرت پذیرم گفته ام که قد تو مصرع سوزون لبان سروسی است بد خط نوشته همانا بران لرا اتم است بد چه با
 سی جز و کلمه است و بای لرا اتم بنا بر سیم بازی گویم درین بیت معذرتی آورده اند لیکن درین شعر چه جواب میدهند
 و ازین عالم است ذال معجزه اقای ذال مملک کردن بد انگیز کردن و دالین موصوفین در قافیه معیوب بودند
 حکیم انوری این قافیه را سبک گفته و سبک بکسرین مملک در فارسی جزا مزاده است و در رسائل صنائع سنا و کسرین
 مملک اشکاف در روف است انوری س خداوند بن نصرت الدین نباشد بد چه شکر شکرت مبادی بد توانی
 عالم داد و دین را بد هر بد نه بلکه تو خود عالم دین و دادی بد نشاید فرا سوختن کردن کسی را بد که در هر شاد و عیش
 بادی بد چه کفر و عانی عاقبیه دال گردد بد چه نطف مبادی و مثل مبادی بد بیک قافیه سبک نیاید بد گویم که ماند
 ز سبک مبادی بد عذر خواسته چه شاد و یاد موجب قاعده معینه فارسیان بدال معجزه است و مبادی و مبادی
 که الفاظ تازی است بدال مملک و قاعده تفریق دالین بهر بد قدامین است حرف صحیح ساکن اگر میش از بود و است
 و هر چه است جزین دال معجزه است نظیرین قاعده طالب الی و قصیده که مطلعش این است س آنم که نصیرم نصف
 صبح نوا دست بد چون با کوسیم نفس پاک نهاد است بد این شعر گفته س فرمان هیاون اولی الامم نصیرم بد
 طی قسم دست در آغوش نفا دست بد و جای دیگر بخلاف این هر گفته س بوقت خنده لب غنچه آشکارا کرد
 بر آنچه از لبستان شوه دشت بیاد بد ز بوستان چه ترا و درین چنین فصلی بد کگل عرق زده جوشد ز کوره
 حد آد بد موافق قاعده مذکور دال یا معجزه است و دال حد آد مملک در و شش و الی بروی نیز درین قصیده که مطلعش
 این است س نیم از حکم کسی رنج و از عدلش شاد بد بدی از حافظه شوم به نسیان مراد بد این بیت آورده س
 فطرتم که چندان ماند از و لیکن من بد نام عالیش عیان میکنم اند را شاد بد آنچه به تتبع و استقرا معلوم شد
 قاعده مذکور در عهد متأخرین بر سبب خورده و محافظت آن نمانده چنانکه صاحب جانگیری نیز برین

باب دوم در کلام متحرکه از انشا گویند

و آن مشتمل است بر سبب فصل

فصل اول در ماهیت انشا و امینا سها و این فصل متضمن بر چهار وجه است و وجه اول در معنی انشا و آن صید
 است بمعنی پیدا کردن چون نشی بحر آفرین جاد و آئین بدیم سیمائی فی قلم ابداع عبارات غریب و تخیلی معانی

صاحب ما وای تو جو که به و بجان که ام است به اسی خانه بر انداز ترا خانه که ام است به شانی تکلوه به هوش
اول خوبی ست دل داری نیند اند به ندیده عاشق است آئین خود داری نیند اند به ظاهر جید و قصه دزد
گوید به شد غرض از رفتن آن به گم به ماندن آن طفل گرامی گم به حاجی قدسی به گم بوده این
لبست و نظیر ز رخسار خوشید رویان فریب به شیخ علی نقی گم به طرفه قافیه آورده به رفتم نماز تو جید
و کان صبر نکردم به زود گریستم و این بار به پیچ ستاندی به ستاندی را قافیه ستادی و دادی به مطلع
غزل این است به خوب رویی بس مرده و وفا خوب ستادی به و اول لطف و کرم و مردمی این بود که داد به
خان سراج الحقیقین قطعه گفته که بنای قافیه بر فتح است و دریتی این آورده که سیمش کسور است این دیت از است
به فلک که آئینه رنگ ویده شب را به کند مصطفی صبح چون دلم روشن به شکفته باو گل طبعش از نسیم را به
بهار از خزان باد چون بهشت این به هدا اند شی عجب فقیر اند آفرین در دو غزل که ناخجیده بهیزان عروضا
ست سنگ کم در پله گذاشته غزل نقاب لفظ از معنی ست شعر ساد و همارا به نصاب نشسته صبح بهت شیشه باو بار
توان زگر نفس یافت شمسواری بهت به که خطه خطه عنان کش بودار او دمارا به ز دست وضع ملازم چاکشید
دل ما به چه زهره ترک فلک تا که کباد دمارا به عنان بخت نبود بکه ست خود را می ست به چه سیل خایه
خود را دمارا به جز آستان تو کل امید گاه می ست به تا و سوخته خرم باو دمارا به اگر نه شاه بخت دست عجز ما
گیرد به که سرفراز نماید ز پافتا دمارا به بهشت گرمی طغش حود و خود شکست به که شیر خج بگردن کشد قلاو دمارا به
خمار حیرت و خیانه دور و مرکب رنگ به سوار نشاء توفیق کن پایا دمارا به خمش که آفرین از رنگبار بقیه به
علی چو آینه گیرد ز پافتا دمارا به غزل مزوران که در انکار باو ده ست جدال اند به نهفته در تر ناخن پایا به سحر لاله
ادب نموش ترا ز غنچه باش پیش فقیران به گرامی اند ز بانمان ناطق طلال اند به جماعتی که نکر دند زنده قطع تعلق به
مسلسل ابد از رشتنهای آمال اند به بود و بشر و دولت بقای آزادان به ز بسکه چون الف از رستی نکو فال اند
حریفیت نه آخر زمان نه بگز به ازین گم که ممدی نمای و جلال اند به ز دوستان غل فرین چاک کشایر به
اگر چه رستم وقت اند که از زوال اند به چینی این غزل نظام خان سحر و میزان عدالت بی شک است به
بسمل شدم و حیرت دل گم و باور دگر و سر تکمین و جایا بید رفت به از کم نگمان خست دیوانه کباب است به
پس نه و نه جای بیاید رفت به تمام غزل برین نقی بی نقی است اهل بیان هر لغوی اگر با بعد آن نون باشد و از
و بنا برین هیچ جنون و جان و غنچه و طباخچه و باک و خجک قافیه کنند بالا اتفاق معیوب و ممنوع است دیگران را نشاید

و مجبور شده چه تغییر و تبدل فارسی با مضامین مدتی در مقدمه مفصل شرح گشته فلحا محاله الفاظ آمده همانست که ادو
مستعمل باشند و ذلک وجهت الفاظ مستمابا بابق شکی نیست و لهذا تحقیق معانی و استعمال مواقع استعمال الفاظ
قدیمه از قبیل مایه علم و الفیتی لازمست خان سراج المحققین در کتاب سیمی بتر تصنیف خود نوشته اند لفظ تهاون در عصر قدما بلکه همه
نظیری هم یعنی شیخ مستعمل بود که شاعر مذکور این بیت گفته بود در پای گلشنی قسم اراج لفظ نهاده و در قیاحت مذکور شده گویم
تا عهد نظیری چه که تا وقت مرزا صاحب هم قیاحتی نداشته و لهذا از حسین گفته است سنگران چون یه شتر خیار برهم نهند
آلودگی بر دهن برهم نهند و الیوم مجبور و منعجست لیکن حیرانم که خان سراج المحققین با انیمه اصرار انکار در بیت خود تهاون
آورده اند چنانچه گویند

این بیت نظام طالع سه فقر دارم بر چنید و شبلی و در بازید به از جنابت تا مرگشته نظام الدین خطاب به
چون این شعر محمد اخلاص و هم من مخلص شنید از روی طبیعت گفت که از جنابت بر آید و بر پا کان افروزید با آنکه
این لفظ و دیوان خلاق معانی است به ششم در دفتر خجک جنابت جاگیر و در درجانش اگر قابل در مان باشد
اشال این الفاظ بسیارست که تبتیع و تفحص معلوم گردد و بنا بر اختیار مختصار بهمن قدر مختصار رفت چون عیون قافیہ
و تقطیع در رساله های هر دو فن مذکور موطاً مذکور است متعرض آن گشتیم مختصراً نیکه شاعر ارمی نفیست و مرثفت تواند
عرض قافیہ لازم و واجب است دلیل آنکه موزون و تقضی بودن و داخل تعریف شعریست پس هرگاه در تقطیع یا قافیہ
شعر خللی باشد فلا محال از اشعر نبا یگفت از قفلت مسالالت بعروض قافیہ اکثر شعرا را پای قلم از پیش نیست
از انجمه فقیر الد آفرین اورین و شعر که اول و ثنوی است و دوم از غزل غلط فاحش در قافیہ و داده و آن
انست ثنوی سه و هشتق چون دستگاو شکیب به در وصل بکشاید از چاک حبیب به مطلع غزل سه است
گویا زان دمان رنگین نشانی غنچه را به چون لب پان خور دومی بوسم دمان غنچه را به و آنیکه طغرای شهید
بر شعر علی رضای تجلی چیده درین قطعه انشا نموده که این چند بیت از است قطعه تجلی از چهر و کردی تخلص با چنین
شعر به که ز و در طور معنی ظلمت کاشانه پیدا شد به خبر از قافیہ چون نیست در شعر پردازی به خذف دانند
نظم را که از زودانه پیدا شد به بخوان درس عروضی پیش طغرا تا شوی اگر به کین علم سخندان از ان فرزان پیدا
شد به ندانی که غلط خالی است این بیت پر از شکست به که بهر آتش طعن تو حقیقا نه پیدا شد به بسنگ در حرم شد
جلوه گر تجانه پیدا شد به زنگ ببت شراری حبت آتشیان پیدا شد به گویم لفظ تجانه و آتشیان به بار وحدت لفظ
نشا و اعتراض شد و لیکن شعر چنین الفاظ را نظر بغایر ترکیب بغایر دست در ذیل توانی آورده اند چنانکه

ص ۳
برون دیگر نسخہ
منقول عنہ
بہم نہ رسیدہ
طابق اصل
جائے ہے
گذشتہ شدہ
۱۲

گوید که مرا که نه در نیا شد که در رخت نگریم به بیابان وصال تو بر چگونگی خورم به نظامی گنجینه مرا خضر تعلیم کرد
دوش به برازی که آمد پیرایه گوش به و معذرت و مصنفات متاخرین نیز یافته میشود از انجمله حاجی محمد جان
قدسی گفته که گوهر از زنده را در همه جا میخیزد و مرد و پسر و کن و غریبی را با به طالب کلیم به با به دیوانگی و قیاس
هر کس نیست رهت به از و صد دیوانه یک تن هست عریان بر باز به لکن حق انیک و نیقوت از دستکش غلطیه
شاعریت اجتناب و جیست دو از و هم رگت است که از جیت استقامت وزن شعر تجرک ساکن
اسکان شکر یا تشدید مخفف یا تخفیف شد و پر و از نیکین متبع میدان که رکاکت در الفاظی است که تصنیف از
الفاظ متصرفه فصحا نباشد و الا ممنوع نخواهد بود و مثالش عبد الرزاق فیاض لاجبی گوید که ضعیف حجت عمر و
قوی دلائل مرگ به چنانی فنی مطلبی بدین تنقیح به فنی که بسکون باست مفتوح آورده صاحب مجمع الصنل مع نوشته
که ابونیکو حجت قافیه درین بیت که آب انگو و آب نیلوفل به شد مرا از عبیر و شک بل و نیلوفل را نیلوفل آورده
اگر برین قصید شارقی سیکر و از عیب دوری بود گوئیم آری هرگاه ازین قسم حذف و اسقاط یا تغیر و تبدیل شد
در اشعار آورده ایما بدان کرده اند چنانکه ابوالبرکات سنیر و رشیدی مع وزیر خان و وزیر خان بحدف یا گفته ایراد
معذرتی با سطرین کرده زبان نکسته گیران باد کو تاه به که شد فکر سایم معذرت خواه به چنان و دو مان
لطف و احسان به فروغ چه دولت و زرخان به اما این اسما و اشاره در صورت وقوع تغیر و تبدیل شد هرگاه
نباشد ایما چه گوئیم و شعر نیکو را ابونیکو تبدیل را بلانمیت زیرا در فرهنگ جهانگیری که مفتی بلغات فارسی است این
لفظ بلانم هم آمده من را و تحقیق فلیرج الیه و همچنین اما سخن از سخن و شعر و وکی که در بحث الما و اشباع
گذشت از قبیل زیادت حرف برای استقامت وزن شعر شمرده و غافل مانده از طرز و طوار اما که از شیون فغان
عصر فارسیان است سیر و هم تابع اضافات اگر چه در رسائل صنائع این از عیب گفته اند لیکن تحقیق این
استحسان تابع اضافات و تازیست و فارسی نیست چه در نظم و شعر اکابر زبان و انان فارسی تابع اضافات
بسیارست و متبع پوشیده نیست مثالش طغراست شوی چه عازم تسخیر آفتاب رخس به ز خط اشک و با
بذل عزائم کن به اشرف به شور خیال مصر صفت کلافه کرد به به ستار را بفرق جهان به بلوان برین به خان
آرد و خط پشت لب شیرین که ز جوش بهار به رنگ نور و ز هم اشال نباتی گردید به مثال در شعر جلال
طباطبای در تعریف نو که کشمیر شرمعل بود که شرنیک اخترش اگر گوشته آفتاب نام یا گوشتار و عمل شاد آب
چهار دهم آوردن لفظی است که در محاورات قدما از جمله الفاظ آمده است و جمله اول از منته استمال آن متروک

تا شتاتنگ نه بندد و هم فطری که دو مجمل داشته باشد در مع آور دن چنانکه حکیم از زنی گوید که توان که
 که زیر گردن بخشیدن به زور و سیم می کم کنی رسوم حساب به لفظ گزاف بد معنی مستعمل است یکی بحیاب
 و دوم پیوده و لغو از نیجاست که ابو البرکات منیر بر این شعر عرفی که به نعت تو که انداز را کند معزول
 بحدت تو که اندیشه را کند بیار به ایراد گرفته و گفته که مصرعه دوم دو انداز دارد و هم بتماش کشته و هم بیکو
 و این طرز در آئین محبت گری ناستوده است سبحان الله با اینمه شود پسندی ابو البرکات منیر درین شعر که در
 تنیست جشن وزن مدوح گفته که فلک از شادمانی کامیاب است و در آغوش ترا زو آفتاب است
 آفتاب را در خانه میزان آورده و حال آنکه بقاعده نجوم منیر ان خانه زوال مهرست و هم او جای دیگر گوید
 مدوح در دوات تو بود استغن فیض به و در کلک تو جان اندرتن فیض به شناعیت و قباحات الفاظ این
 شعری پرده جلوه گریست لهذا اسلمان ساوجب فرماید که جو دو تو که منع ترا زو از ان شده است و نیز این
 مغربی مهر را زوال به و در ویش و الهی و در تاریخ تولد پسر مدوح گوید که خان و ران را که دوران بهجو
 او خانی ندید به حق تعالی کرد و از راه عطا طفلی عطا به آذر راه عطا درین شعر محتمل الطرفین است و مدوح را بهتج
 میکشد یا زو هم که اسیرت سمع و آن یا بسبب شناعیت که تو تفشاش باشد چنانکه اسامی اعضای غرضه و غفا
 با علان ایراد نمودن یا بسبب آوردن امری را یک در کلام که موجب استکراه طبایع بود مثال طریق اول
 در دو اوین فوقی یزدی و انوری و طرزی و میرم شاه و اباجی حکیم شفا فی نعمت خان عالمی بسیار است تتبع آنها
 نمیرسد الا کسی که نهال و نامتقید باشد از نیجاست که اگر بر شعرا در بیان زفات بسیار بر فردا یا حرف و دانه
 از انجمله این سرود مدوحی گوید که خدنگی زو بران آهوی بدرام به که خون نچینه جبت ز نانه خام به به تیر
 و عقیق الماس میراند به نهانی در شکاف غنچه نشانده به در هوش در سمره دان عاج میشد به زمیلت سرمدان را
 میشد به خضر سیراب گشت اندر سیاهی به چکید آب حیات از کام مایی به و مثال طور دوم مرزا ابراهیم دهم
 که در شگفته در بهار استیش مقبول نیست به آنچه یارم رو کند یارب نصیب بن شود فصاحت خان راضی -
 و در نهایت مدوحی دیگر در و آن است که از ترکیب کلمتین کله دیگر کرده السماحت بهر مد مثالش شاعری گوید
 که نگاهی که گلستان تر اسیر کند به دو جهان یک گل رغاست ز رعنائی تو به منیر و تنیست جشن وزن با شاه
 گوید که نه خالق شاه شاه دوران به ز بار گل ملایک سجده گردان به حیاتی گیلانی که کاه از دور
 در شکو کشته به پنخان کاتخوان بفرساید به امثله این در دو اوین سائده قدما بسیار است چنانکه کمال

مهر را زو ویش و الهی و در تاریخ تولد پسر مدوح گوید که خان و ران را که دوران بهجو

اعراض الکلام قبل التمام این را شونیز نامند و بر سه قسم شمارند خوشلیج و شوشو متوسط و خوشقیج و آن را
کردن شاعری معنی را و قبل از التمام سخن دیگر که با قبل و بعد کلام ربطی نداشته باشد بقلم دادن آما خوشلیج
خوشیت که با وصف زیادت بر مقصود حسن کلام را معاضد باشد چنانکه شاعری گوید ته تیغت که با وینه
خصمت نیام او بد در دست تو جو با اسد الله ذوالفقار سفید بلخی است که هست از وزنگ اعتبار
گل و نمک ز فندقه نشانند زخم کاری گل و خان خاص است شب غم بیهوش که عمرش کم باد و خاک در چشم اگر
خواب کنم خوشلیج اکثر دعائی باشد و گاهی شنائیه فطرن الا مثله المذکوره خوشو متوسط و آن از عالم
جمله مقصود است و زیادت آن چنانچه بر خوبی کلام نیز اید مغل حسن کلام هم نباشد شاعر گوید و جنب را
روشن تو نور آفتاب ای آفتاب مرتبه نوریت مستعار ای آفتاب مرتبه خوشو متوسط است و امثله آن
دق صائد و غزلیات بسیار است خوشقیج وقوع خوشیت در کلام که با وصف عدم دخل و معنی مقصود محض بجا
بود و شعر از دایره لطافت و استحسان بیرون برود و همین مصرع پر کن گویند مثاله شاعری گوید گرمی ز سرم
بنخست معذومم زیرا بر چشم و صداع سرم است و لفظ چشم و سر خوشقیج است سخن تاثیر است وزن گل بر
ای شیرین شامل که مصرع پر کن آن قامت نخواهد بود ای شیرین شامل اگر چه از عالم خوشو متوسط است لیکن چون
مناسبی بگل و مصرع ندارد و لفظاً و معنای خوشقیج است امیل کاشف صفایانی است اوخته زلف شکو از
چپ و راست و این مصرع رنگین چه طرفه دار و خان سراج المحققین میگویند که زلف و مصرع رنگین گفتن خالی از
غرائب نیست و الحق خوشقیج است علی نفی مکره است از اشک ماست آب گلست رخ ز ما پیشش و بر باغبان باغ
کسی در نسبت است و باغبان گفتن و باز بلفظ باغ مضاف کردن از عالم صداع سرور چشم البته خوشقیج است
لیکن در شعر از اصائب است الادب ثم الادب این رباعی شاعری جامع هر سه قسم خوشیت رباعی رویش
که مده است از قریه باشد و مویش بنظر زشتک تر باشد و لعل لب او که شربت غناب است و پیش من خسته اند
شکریه باشد و لفظ که مده است در مصرع اول خوشقیج و بنظر در مصرعه دوم خوشو متوسط و شربت غناب در مصرع سوم
خوشلیج است به فتم اظهار و اعطاف در کلام منظم که بعضی نام آن اضع نوشته اند میر جمال الدین انجو
در فرهنگ جهانگیری تصریح کرده که آوردن و اعطاف لفظ و نظم منافی و مخالف فصاحت است بخلاف نثر لیکن
در کلام سائده بسیار دیده شده امثله نصیح گوید ما سجد کوز نار بسوزیم چه دانند کاین جنون چیست
و بحسنون کچیشیم و الی هر وی که چو گرفت ملک آشنام و بشد عمل بکاشمش و زرد و چین و ماچین بکشا و

خلاق معانی کمال اسمعیل صفایابی گوید که گویا در خاطر که در مجاری آن نه ممکن است که کس متعرض شود و بدو
 دور او رود که برای روزی یک صحت به عجب نباشد اگر او فتنه بی در پی به یکن چون علم استحضار و عدم استحضار
 موصوف برای غیر اهریت استنعم غیر ممکن اند اعز بهر دستاویز شکر که الی حکم سیرت کنند و اقامه در جمیع اشکله مذکوره
 بل در او ای آن نیز از جهت برات سوطن در حق سلف و خلف قابل توار دست سرقه و استبدال و توار و چنانکه
 در نظم اتفاق افتد و کلام مشهور هم واقع شود و آنهم ملوم است بطریق و قسایم آن نیز بهانی پیش انیکه در نشر القباس مضامین
 منظمات هم رود و چنانکه معنی این شعر طغرا ابوالبرکات نیز در کارستان آورده به باران کند از رشته خود است
 خرابی به یکبخت شیرازه دیوان سحابی به فقره نمیرد و تعریف بارش دیوان سحابی را شیراز و سینه و شانه استبدال
 مضامین غیر غیر بعضی نشات نصیری امدانی است که فقرات نورالدین مهوری را به تغییر غری آورده و آن در فضا
 طغرای می شد تیغی صیل مسطور است بخنودان نصف قیاسند از روی انصاف توار داده اند که اگر شود دوم از توار
 بنا بر سلاست و جزالت حسن ترکیب و شانت حسن اجل باشد از جهت سرقه و استبدال محفوظ است و آن مضامین
 بی سخن مال شاعر دوم است چنانکه طغرا گفته به چون ز طغرا کفن خویش بچیم در بزم که به فکر عرق کور فکند است
 صائب به باد و انگور و آب خضر از یک چشمه است به مرد دل در سینه هر کس شراب کور غرور و به و اگر در طمانت
 هر دو قسایم الدرج است دوم از حسن قبول بی نصیب است و اولین از سیرت و حجان بی شایسته رب اگر
 ثانی او در اول است شاعت ثانی گفت و گنجی مثال سعید از شرف گفته به از آخر کار عالم اندیشه کنید به
 سورکنان ز نام اندیشه کنید به با قبحه دنیا کنید آینه زش از تشک به نام اندیشه کنید به عظمت سعید بخیر به
 دولت برمی قید بر اختلاف قبحه دنیا به مباد و اخیر پیدا کنی زین قبحه سوزاکی به و دوم موهبه و آن در لغت زرا اند و
 کردن است اندا دنیا قلب را موهبه گویند و در اصطلاح انشای شعر بنحویست که در بادوی الای شعر غر انما ید و
 چون بهر کار که پسند معنی محض بی ته خالص باشد موهبه در مذمت شعر موهبه گوید شعر ناگفتن به از شکر که باشد
 نادر است به بچهارا زدن به او ششماه افکندن چنین به شالش از کلام وجدان به نوسفر راه به نون و جواب
 و زو خانی کسی است مرد و گردان رنگ به شهریان اشونجی شیت چو فریادی کند به در جواب از گفتن به
 فغان وادی کند به و ازین قبیل است این شعر شاعری عیان تخلص به طاق ابر و سایه شرکان منبل سبز و کر و
 بست بر بالای ترکش تیغ جوهر دار را به سوم توافر کلمات متناظر که است که خوشی و غریب باشد یا مفضل
 آن بر زبانها دشوار بود بسبب قرب مخارج حروف یا عدم تداول و حق انیکه نقل تلفظ امر است و فوئی بقرب و فکند

طالب کلیم بهشت حق بنی آدم است و خوش دارم که مانده از پیران باغ و وقف اولاد است به دیگر میر
معرفت سے بیج صاحب بهتی به ابو مرتضی توفیت به کار یک عالم تمام آنجا بیکدم میشود و دیگر ساطع سے
زود سازد کار بهار ایر که صاحب جوهرت به کام مال تشنگان تیغ تو در دم سید به طریقی دوم و سوم و سوم
ست با غار و سنج اما قسم غیر طاهر طریق اولش است که مضمون هر دو شعر تشابه باشد طغرا و شبنوی گفتی
بطنیور جان زبش نساخت به نقش نصف میباشد از بس گدخت به میر معرفت سے میر وی از خوش کر
سازم و بالانامه را به چون دو طغیور آور و سر با هم میناشد و به میر علی شیر به ای شب غم چند دور از روی یارم
زنده میدارم تر ابر چهره زارم یکیشی به جان سراج الحقیقین و مخاطبه یار باشد تنهایی گوید به زخی مکر نشو بیوده
و شمن به بفرست زنده ات میداشتم من به شال دیگر جامی بخورده هر کس که دل از دنیار داشت به غیرت
ز شمار کار دنیار داشت به گویند زمین بر سر گادست بلی به گادست کسی که بار دنیار داشت به مرز ابدل سے
فلک حکیمت جابست گر کند قال حماقت زن به که غیر از گادو تو از کشیدن بار دنیار به طریق ثانی از قسم غیر طاهر
معنی شعر غیر در لباس دیگر طاهر ساختن شالش ناظم روی در بر آمدن یوسف از چاه سے سواد و دلوشد چشم سیاهی به
رسن و دلکش ترا در تنگایی به فقیر اند آفرین سے بی نگاه غیرتی حیف است بر روی تو چشم به محض بیکارست و لوبی
بالای چاه به شال دیگر سلیم سے ز خوان فقر بود هر که چشم زنده به بقرص نچکش آفتاب تشنه به منیر به میدر آید
بچشمش از امید به گرم چون نان نچکش خورشید به طریق ثالث از قسم غیر طاهر اظهار شاعر معنی غیر از بخلان آن شاعر
شانی شکوه کینم بر آنکس است که باشت مهر او به بیگانه برست کسی که شانی تست به جلال اسیر به آشنایان
بجز آشنایان به هر که بیگانه تو یا غشت به ظاهر وحید سے رشک چشم احوال سوز و کد اسباب جهان به هر چه می بینی
بیک دیدن مکر نشو و به دیگر آشنایان گر نیم احوال چشم روزگار به چون بیک دیدن مکر نشو و به شال دیگر چشم
رفیع سے در نیم اوز شرم عرق کرد آفتاب به اما دلش خوش است که با آب بر نشست به آفتاب سے عرق نشسته ز پررم
سرخ نموی ترا به زن منج که بخوام آبروی ترا به ابوالبرکات منیر سے ز آب دیده نشد خشک و بن هرگز به که گفته بود
که دایم آبر و باشی به گویند در سه قدمه بر قدر اخفا و اعتبار باشد بهرست بلی و زو اگر بویاری و طراری در پیش چشم
مروم شیار ابالاکیر و کارش ابالاکیر و اگر نه چون هر که بکفت صاحب مال افتاد و بخیه از روی کار و زو بر افتاد و بر
کسی در نشست با بجهل حکم بر قدر و تبدل وقتی جائز است که احتضار شعرا ولی در وقت انشای شعر بخاطر سارق معلوم
باشد و اما توار دوست و توار دور و مضمون واحد است بخاطر و شاعر بلا قصد و اراده و آن مذموم است بهین نیست بلکه

فصل هفتم در معایب شعر چون افش عیوب شاعری سرقه و ابتذال است آثار جمیع عیوب مقدم کردیم بلفظ
 فصیح و فصاحتی المینج در دم سرقه و ابتذال مبالغه کرده اند و در منع اختیار آن تاکید از حد برده چنانکه میر افضل ثابت کسلی
 چند پیش ازین قصه کرده و سرآمد معاصرین بوده گفته است پیش من که بهت عالی بطبعم میکنند به از عروس و هر کام گل گرفتار
 کاغذم به از قوساقی است تبر بردن خرمون غیر به از خنج چینی نباشد و زوی اشعار کم به سعید اشرف و مناص کاشانی نیز گفته
 اشرف به بیک فکر کسان دست فکرت آلودن به بشرع شعر بود و ترازو ناکردن به دیگر به هر که دخل میکنند و بیت
 خود مضمون غیر به در سرای خویش دخل میکنند بیکانه را به بد آنکه سرقه و دخت و زوی است و در اصطلاح گرفتن شاعر
 است شعر دیگری را بعینہ بی تغییر یا تبدیل بعض الفاظ لیکن اگر اتفاق و کس در معانی عموم واقع شود مثل تشبیه
 بس و یا خسار بگل یا مرد و شجاع بشیر و جواد به جبر و شیرین بخنی بطوطی از سرقات نیست و سروقات را دو قسم کرده اند قسم اول
 ظاهر و قسم دوم غیر ظاهر و هر قسمی از قسمین بطورین بر سه طریق است اما قسم ظاهر هر طریق اولش آنکه شاعر شعر غیر
 بی هیچ تغیر و تبدیل معنی و لفظ بخود بر بندد و این را نسخ و انتحال نامند و چنین شعر را منحول گویند اما انتحال سخن غیر
 بخود در بستن و این سرقه محض و زوی بخت است و ادا و افراد ابتذال و سرقه است و زوی و خاص عام مردود و
 مذموم و در نظر اعلی و ادنی مطعون و ملوم مثالش ابوالبرکات نیر در تعریف حمام گفته است ندیده کس چو او اندر زمانه
 نجر و شرب و صاحب خزانه به سیر جلال سیادت نیز در تعریف حمام گوید ندیده همچو او چشم زمانه و نجر و شرب
 صاحب خزانه به دیگر شیخ محمد علی حوزین به سراپا دیده شد آئینه دل به که حیران سراپاچی تو باشد به بعینه از مرزا
 جلال سیرت طریق دوم از قسم ظاهر معنی شعر دیگری را تمام گرفتن بعض الفاظ از پیش خود آوردن چنانکه مرزا صاحب
 فرموده و فرکان چشمه بار خیمه خنجان نماید که میان بنیان تن چو آهوی خطائی به رختی و دانش به چشم
 و فرکان تو هر کس دیدتیا بانه گفت به در میان بنیره آه خفته صیادی کجاست به مثال دیگر طغرای مشهدی به
 به بسکین بکم یکسان بود لطف و عتاب او به اگر گرم است اگر گرم است ساکن ساز دانش به مومن لطف و شوم
 تو تسکین دل به موش است به آتش از آب چه گرم و چه خنک خاموش است به فقیر الله آفرین به مباحش از گرم جو
 خصم کینه جو این به که تواند باب تفتنه هم آتش طوف باشد به مثال دیگر طوفی تبریزی به تو باز تیب گزشتی به شد
 یقین به به که خوب و زشت جهان هر چه هست در گذشت به خان براج المذققین به با قیاس سر کوچه میکند
 خوب نیک و بد آفاق به در گذشت به طریق سوم از قسم ظاهر بردن معنی تمام غیر و الفاظ از خود آوردن
 مثالش ناظم بروی به که گزارد و شیطان کمن اندیشه و زرخ به که باشد ملک مور و فی بهشت اولاد آدم را به

وقاص به آرزو قاص سعد بن قاص خواسته و ازین عالم است نام شهر مسکن شخصی مذکور کردن و ساکن مراد داشتن
چنانکه مالک یزدی گوید که جگه نام سجد و زنا رندیم بر بیان به عشق تر با یکدیگر خواهد که صنعا نم کند به صنعا نام
مسموره است از اعمال این که شیخ صنعا از آنجا بوده شانی تکلوس ناز و بناز کار ایا زست و غزنوی به کان
بنده نیار شد و این غلام ناز به حکیم فردوسی به هر آنکه که چاچی بزه در کشم به ستاره فروزید و از تر کشم به خواجه
نظامی گنجیه به چو بندی زخم پسر زنده پیل به زنده پیل بیان جابمه در خم نیل به در شوا اول از غزنوی محمود و در شوا دوم
کمان از چاچی و در سوم از بندی تیغ بندی مقصود است قسم باز و هم اعداد کثرت از عشرت تا مات یا الون ذکر
کردن و بی لحاظ معنی موضوع که عددی کثرت بخت مراد داشتن است بلکه شیبی کاشی به شتره هزار بار با انواع مرد و هم
تا در بیان نوع بشتر زنده گشته ایم به میرزا اصحاب به هر که با خود و گواه از رک کردن دارد و به پیش چو
و دعوی به یعنی را به طفراس تنم از صنوبر کند و کله به که بهر چه شد همچون صد و لکه به کمال اسمعیل به ز وصل یار را
صد هزاره خوشتر به حدیث آنکه ز ناگاه مردگان آورده و از عشرت هفتاد و واحد و هفت درین موقع
بسیار متعلات فغانی به از دغهای لاله بر افراخت صدالم به پیشینه ام که عشق به بقا و آب شست به آیین به
طالب کلیم به چنان تیر و دیکمان بنده بود به که هر خانه اش حل ستون می نمود و ازین باب در فتنه از تحقیق دیده و در حضور
است به قسم و وار و هم اسکان تحریک و تحریک ساکن آما اسکان متحرک شلا قرگان که جمع فزه است و در اصل
بفتح زامی فارسی است چنانکه امیر خسرو گوید و دارا بیک جو یا گفته به ز جانگاه سیست او نیار دخت به
کند که از قرغان تکبیر به اعضاء به بسکون متعل شده و فتح دوم متروک و بهر گشت که کمال اسمعیل به دمان تیر خیابان
باز ماند از پی جت به اگر نشد بجای گوشه عدوت آرزو به و آرزو ساکن آورده اما تحریک ساکن شلا پس که بسکون
دوم بفتح آن آرنده امیر خسرو به چون گل سوری شده گردین به لعل تر از لاله ربوی چین به آقاری شاپور به
در بین رکن شش جت باشی به هفت اقلیم اسر و در به لفظ ترش که بسکون و ضم دوم متعل است اشرف
چین خور و با جنبش افکار کردار به این ترشی و سفیدی بیمار کردار به اصحاب به با شراب کینه زاهد ترش و لی
میکنند به کوجو اندکی سازد کار این بی پیرا به ریاضی به در نیم جنبش چین است به حسن ترش شیرین است به
رو ترش کرد و از سوال بوسه و لب پیش داد و او شفا لوجو دند نام زاکو کند شد به آنچه از ثقات شنیده شد و در اصل این
لغت بکرت و سکون موضوع است ازین قبیل نیست اما نشد به خف کمال اسمعیل به زان آرزوی که در دل آید به بخت
ز همدار بگریه و

و له به یاد آن وقت که باد شده رایاری بود به کسی را بسر کوی کسی کاری بود به کمال احمیل به روز شب
 در ماتم او گریه غمین کند به چشم من وزی بکار خود اگر باز آمدند به طالب کلیم به زرایان کنش که در بند بود
 سر عجب را نماند فرو و به خاک سراج الحقیقین درین شعر رایان را که بیای حلی است راتان بنون نمیده جمع نا
 گفته و این غلطی است فاحش چه جمع را نا راتان اصلا نمی تواند شد رایان جمع رای غلطی است آمده بهندی لغت
 چه رای در بند از عالم را نا و راجه است غایتش اینکه بینما تفاوتی از منزل و علو درجه اعتباری معتبر دارند و این
 عالم است که درین شعر میر معزی به نه بی ثنای تو طاعت همیکند عابد به زبی دعای تو دعوت می کند ابد
 نظر بابدال که صیغه جمع است و ضمیر همیکند مفر و عدم مطابق ضمیر و مرج نمیده اند این هم تسامح است چه با صفت
 آنکه درست مذکور همیکند ضمیر جمع موضوع میتواند شد لفظ ابدال نزد فارسیان و حکم مفر دست و تشبهات آن
 مبحث جمع عربی را مفر و اعتبار کردن گذشت خواهشیر از فرمایید الا ای منشیین دل که یارنت برفت از یاد به مار و
 مباد آن دم که بی یاد تو بنشینم به کمال احمیل به تو بر براق دولت وین خسوار عجز به دشوار من بگرد و کاب شما
 رسم به و له به و جو که سب خود از شعر و شاعری نکنم به چو من اگر چه کم افتند ناظم اشعار به آنوری به
 همه کس از قبل نیستی فغان کردی به گهی ضعیفی و بیجاری و سستی حال به طالب کلیم به کوتاه میشود همه شمع
 ز سوختن به شمع که کشد بفلک دو د آه ماست به مخلص کاشی به بود نشان خندنگ و جو کیش لم به که
 چون کمان و نشان پیش یکد گر نبست به و له به و غمی آئینه اندازنا که اهل عزالت اند و خلوتی کابانی
 گنجی آنجا که نبست به کمال احمیل به هر چه آن زکار و ان حوادث رسیده است به و دم همی رسند و وصفا
 نمیرسد به و دیگر امثله در صنفات بلاغت آیات اکابر زمان بسیار است احراز اعم التظویل بهین قدر مختصارت
 و التصفح علی طالب تفصیل قسم نهم فارسیان در نخست جیمه مقصود در امضا آن میازند و بخند کور را
 مراد دارند امثله آنوری به نامی تشریف صاحب عادل به که جاز العبد صد عمر است به شیخ شیراز به
 چو بخش نگوین بود و کاف کن به نکر و آنچه گفتند بیکانش کن به خواج غیاث نقش بند به امی القلیان در میسم
 ملاست بیچ سر به انگشت گیر را چنادهی بکاف کس به خوارسی و غلشی زبونی و قیل و قال به یکسر نهاده است
 قصا و شگاف کس به قسم و هم نام کسی که مقصود در کلام باشد ترک کردن و نام پیشش تعبیر نمودن مثلاً
 سبکتگین نام پدر محمود است و کمال بخند از محمود مراد داشته کما قال به چون بنظاره آدم روز شکار دلبر را
 دام دل سبکتگین زلف ایا ز یافتم به خواج شیراز به ناوک غمزه او دست بر داز دستم حاجب آبروی او بر داز

استعمال متعدی بجای لازم شفاعی است چون زهر فالب چنانچه ترا به زنی دهنده گور خزانید ترا به معکوس
 روغن گریبی نیک به و از و به پشت خزانید ترا به علی رضای تجلی به مگر به شاه مردانم مانند به بسوی خود
 خوش گشتانید به بعضی الفاظ عربی متعدی مانیز لازم آرند چنانچه مولانا عبدالرحمن جامی تعلیم ابمنی تعلیم در نیاب
 آورده به گرو بهی دیگر اگر به یوسف به پی تعلیم دین شاگرد یوسف به حیاتی گیلانی به جذبه فی تا گشتانید
 سوی به و رنه چندین لیلی اندر محل اند به علی نقی گره به وصف او هر جادو به تن در سخن به در اندر به
 صد جا پیرین به شفاعی به مگر و شری شد بگریان به نام به پیر این او ناصر دامان بدر انم به آمله لازم را
 متعدی آوردن شفیع اثر به دوستان را کسوت تجربه بدیدو شد خدا به شاه می بخشید بخاصان خلعت پوشیده را
 و اگر به روی به ترک شتا گوی و ال و به عار و به کسوت افشای پوش را زنمان به آنوری به ابر عدلت که غایت
 مطهرت به سایه بر کائنات پوشیده به کمال اسمیل به بناسانید مسجد با سر افراز و کنون منبر به که با تو چند نیست
 یکی اقران آید به قسم ششم عدم توافق و ضمیر به آنکه مخالف موصوف اگر در غیر ذوی العقول است از آثار
 نیست زیرا که این تبارین قاعده مقرر است اساتذہ است عجب اینکه فارسیان این است شکسته برای جمع غیر ذوی العقول
 به ضمیر جمع آرند چنانکه طالب کلیم گوید به در خم زلف تو دها چه به ساخته اند به چون فسانه بیای به یک به رحمت
 سلیم به زمزم و مورس گردان تر و عا جز زم و عشق به که مرغان باغ و بستانی و موران خرمی دارند به و اگر در
 الفاظ کفیس است تطابق و عدم تطابق و است اگر ضمیر مفرد است نظیر به حدت لفظی مرجع خواهد بود و اگر جمع است نظر
 با فرد جنسی چنانکه گویند خلق گفت گفتند و کس رفت وقتند سالک بید می خواهم درمی که فلاح خیر کشایم
 آن در که خلق سفک کشایند از باد به ظهوری به زهر حیرت خلق چون بکشند به از برای خدا بکار بر به سالک بود
 به نسبت خود را بخواهیر سانند این گروه به صحبت به پس را مردم به از آدم خرد به و که ازین نامور تر محلی موجب
 که خوانند خلقت پسندیده خوی به کاتبی به کس شبده تو ز ستند تحفه به دین تحفه که دست و دهنده را دعاست
 و اگر سنده الیه ذی عقل است با آنکه عدم تطابق سنده الیه ضمیر خاص ضمیر بارز ممنوع است فارسیان از روی تعلیب
 آورده اند آمله حکیم شفاعی به خوبان صفهان چو شفاعی پسندیت به بگذارم این دیار و بسوی چگی روم به
 صائب به نشان اینده شک لبان که است به با دوا هم چشمیت به سخن رسد به طغزاس و عطا کور و ش
 چنانکه در مسجد بود به همه را از گل فریاد تو کر می منیم به حسن تاثیر مانده چو شعله شمعیم بی ضرر به کس خیر کشیده با
 خورده است به حیاتی گیلانی به نوشد ایام خوشی های حیاتی وقت است به آه ماسوخته را هم اثری تازه شود

و مفتوح دست شملای طرفیت و در داند بر با هم آرند چنانکه این مصرع شیراز ع بدیاد منافع بشمارست و یاکویم
 نیز و تم چنانکه خواجہ شیراز فرماید و در دم از یارست و در مان نیز هم و دل فدای او شده جان نیز هم و کمال اسماعیل
 و ز غصه جان بلب آمد مرا و طوفان از آنکه و ز آه سرد لبم نیز هم بجان آمد و از تو سطنین حیاتی گیلانی گوید و چو باو
 نیز هم او خاثر او آن دهن است و حلاوت لب خود از شکر دریغ مدارد و قسم ششم امامه و اشاعت امامه
 چون نیشان و آزار و چابوک و خونیا گری و نیز ده و نیشا پور و همان و همگان و هری و تیر کش و نیز تر
 امثلہ مولانا سطر در تعریف اسپ و میناست آنچنان کہ بیند روی سنگ و نیشان پای مو شبها
 تار است و سلمان ساوجی و در و یاری گاندر و اهل کرم و یار نیست و ناگهان افتاده و در مانده ام
 پاست من و یک یک بیک را کرده غارت بی سرو پایان شهر و تابد شار و سر و ازار و پای و پیرین و آسب
 و چو چابوک کستی است بازی سگال و کہ در پرده داند نمودن خیال و رود کی و بودنی بودی بایکین
 رطل بر کن گوی پیش سخن و سوزنی و شکوه توش تو و حشمت ترا چو زبان و ز گفتگوی دوسر خاکیان
 کوختی و خواجوی کرمانی و بسوز ناکه زارم عشاق و نوای زیر و بامی بر نیاید و حیاتی گیلانی و ورنه
 بشعریت امیدم برای آنکه و بهتر شاعری است کنون خونیا گری و استاد دی و تاریخ رخت نصیر الحق
 و الملمه طوسی گوید و نصیر ملت و دین بادشاہ شوق فضل و یگانہ کہ چو او مادر زانہ زاده و بسال ششصد و پنجاه
 و دویزدی حجب و روز سیزدهم و گذشت در بغداد و مرزا صاحب و بلبل خوشنویسی و نیشا پور و خیل از طبع و نظم
 من است و واکہ روی و زیر نگین تو باد ملک سر سر و زان کنم عرض پیمان و فلان را و تسلیم و گفت
 کہ اشب ز قضا ناگهان و قافله گشت مرا ای همان و واکہ روی و بیعی شاه جم قد رازبری بریت صفا با
 چو استاد فاضل شد نصیحی از قضا بیرون و و آراب جو یاس و تازک نگاه تو در قصه که دارد و کستی زده و
 تیر کش آن خر گانست و اگر چه بعضی حاضرین بام و گوئی و نخی را امامه هم و گلخن نوشته اند لیکن حق تحقیق است کہ
 اینها بنفشه لغتی است موضوع با شمع و از اماما ش نیست زیرا کہ در جانیگی این هر دو لفظ با معنی آورده
 اما اشباع افزودن الف است و را و آخر مثلاً د آ و و فریاد او گفتا و صائب و اشال آن سیر مغیث ہمدانی
 و و فریاد از عشق و فریاد و کارم یکی طرفہ نگار افتاد و کرد و درین شکستہ داد و داد و ورنه من عشق
 بر چہ باد اباد و الف و فریاد اندائیست از عالم و آبتناہ و و آخر تا کمال اسماعیل و یکی زار و گریان و جان
 و مان و یکی نوحہ گر کاین چہ رسوایا و قسم ششم و قضا متعدد و بفارسی لازم و لازم استعدادی آوردن امثلہ

از یادگار و رایگان از رایگان و از معانی از از معانی و نشانانی از نشانانی است که علی تقی گمراه دل نداشتن در دست
بازار زبان کاری به بنیاد و بصیرت و از خریدار زبانی را به سلیم نسبت دشمنان از خود که در کاشانه میل
کز آب چشم خود باشد زبانی میکند حاجی قدسی یادگاری سخن چند اوراق نوشت به هر که آمد دوسته روز
چو قلم بر سر پادشاه جمال الدین محمد صفهانی به چو صاحب سخن زنده باشد سخن به بنزد همه رایگان بود به یکی را بود طعنه
بر لفظ او به یکی را سخن در معانی بود به چو صاحب سخن مردانگه سخن به به از گوهر نغمه زبانی بود به شیخ فرید عطار
ز سوای جوانی گفت ای سر به چندیست این کمان پیش آرزو گیر به جوانی گفت ای زنده گانی به مرشدی اند
این رایگان به نگه سیدار رای تازه برنا به تراجم رایگان بخشند فردا به فیاض لاجبی به اگر کوتاه باشد دستم از
دامان فتر کش به ولی دارم از آن ترک شکار زنگن نشانانی به سالک یزدی به در ملک تنگخانه که خاطر خواست
هر روز ز شاه مهر و ماه به گویند جهان جهان مبارکبادی به سال نو و در شاه عبدالعزیز به ولی دشت بیا
به از پیش بیرون نیر و در راه به از بسکه که ان شدار معانی به کمال اسمعیل به مهر تو مرا چو جان عزیزست به اردک
نهم به رایگان به و له بوقت مصرف از شهر از معانی ما به بشارتی ز قدوش باصفهان برسان به و انیکه شیدا
فتح پوری درین شعر از گران جانی غم ما باور بخشید رنگ به کوه را در خطاب آرد شتابی های به به بجای شتاب
شتابی آورد به غروب است زیرا که در شعر او ستادی دیده شده اکثر مصاد فارسی اینحال دار و شکار شکار اندازی و کازان
و گوشمال و گوشمالی و گزشتن و گزشتن و خوریز و خوریزی و اینها محتاج با مثلثیت بل عند التفصص و التبع الفاظ بسیار
ازین باب معلوم میشود و فرودگانی که در اصل مشرودگان است کمال اسمعیل گوید رسید روز که هر روز بلکه هر ساعت
ترا بدولتی از غیب فرودگان آورد و له بسا جان که داوندی از قدوست به یکی از نهیب و دیگر فرودگان
رضی دانش به شکار اندازد دل از چشم بیباک تو به آید به سر آید و از شوق فتراک قومی آید به مفید بلخی
سر رشته گشته پیله غفلت بکارین به از بسکه گوشمالی او ستاد خورده ام به قسم پنجم صیغهای اسم فاعل فارسی ابی
مصدری آوردن است که غزالی شهیدی به کس نجوبان پرچم که فتراسباد به به چرخش اوچنین قوم گرفتار بساد به قائم
ارسلان به جادوی چشم دهند وی حالت به میکند آشکار و پنهان دزد و زلالی به خراش لبصر خوشین بر د
بهشته را به بهمان چن بر د به کمال خجسته به اشب آینه بو نایق که فرومی آید به گریه بهمان سن آید چو کوی آید به امیر خیر
به است آمد به به بهمان که بودی به و انهم شکری و شکریستان که بودی به مکر آردن لفظ بنوعی که در معنی دخیل باشد
و کلام بلفظ اول تمام شود و این خاصه قدماست از متاخرین متروک است و اگر باشد آینه اقلی الوجوه است که گویا معدوم و

و شمشیر فنا جاده این سراسر است و ساکب نزدی سے عاشقانی که ازین دارکناری گیرند و با چو تصور سیر نزل
 داری گیرند و قسم دوم افزودن حرفی بر فطری اول اضافت باد آخر کلمه که الف مدوده باشد مثلاً شاه و دوتا
 امثلہ والہ ہروی سے بحر عصیان اگر داب حیالتش غرقہ جاست و عمر چون موج کہ دم صرف در کار شناہ سلیم
 سے ز شوق آنکہ مکر تار سبجہ تو شود و کند در آب گہر شستہ سبجہ موج شناہ و ولہ سے چراغ انجمن روزگار شاہ صفتی
 کہ چرخ پیر با درست کرد و دوتا و دوم آوردن باد آخر بعض الفاظ مثل بانیکہ در او آخر الفاظ تازی آوردن
 و در معنی مدخلے ندارد و آن گدشت امثلہ کمال اسمیل سے بحر آسانہ و آب کی شد و درین و زانکہ و کسوز خلق
 است عد چون بحر و علی نقی گمر سے حال دلم از دیدہ خون پوشہ برس و کیفیت این ازین خوشہ برس
 این کہ یہ خونین ز جگر می زاید و احوال جگر ازین جگر گوشہ برس و طفراسے شود زین شست خس و رطلہ و دود
 تیرہ و دوزخ و بغیر ازین کہ خواہد بود آتشگیرہ و دوزخ و کمال نچند سے بانکہ چون چراغ سحر شد جانہ درک و ہم دیر است
 مدعی ز و میر ما و نعمتخان عالمے ساخت خشت نو درین شادی و ایامبرہ و کمال اسمیل سے ہر طیسمان
 بنجہ مرغ میکند و تو در زمین بنجہ مرغ خوارہ کردہ و ولہ سے ہم وعدہ تو در از بی اصل و ہم چشم ضعیف تو
 ستہ نگارہ و ولہ سے گل ز بلبل طیرہ شد زان جا بہر خود پارہ کردہ و زانکہ پر گوشت اور اطاعت
 گفتارہ نیست و قافیہ غزل یکبارہ و نظارہ و غیرہ است شوم افزودن الف و نون مثلاً خان و ستان
 و سرخوشان یعنی خام و ست و سرخوش امثلہ والہ ہروی سے فی دو و جد نہ آتش رشک و والہ شدہ ام
 کباب خان و رضی دلش سے تو چون نیل آمدی ستان گذشتی و چو صحر اسینہ چاکلی با ماندہ صائبہ سے
 چشم تو در خار جانی خراب کرد و خوش بگردن است کہ ستان کند ترا و قاسم شہدی سے قاسم فقیہ مدیرستان یکیدہ و
 یکہ و صاف کندہ و کسور دای را و طفرہ انیکہ ستان الف و نون و دیگر آوردہ جمع نمودہ اند مولوی معنوی سے یکوی نمی گنجد
 و حلقہ مستانان و جز قص و ہیا ہوی مراعات افندی و حیاتی گیلانی سے سرخوشان از در آویریم ستان ترا
 نشاء و جام و سبواز جلوہ ستانہ ریز و کمال اسمیل سے و گرنہودی شمشیر تو کہ کردی فرق و میان تر نذر ارادت
 و مصحف عثمان و الف و نون بہاران و روزگار ان و خاندان و در بندان و صجگا ہان و شامگا ہان ازین قبیل است
 چارم اضافت تاسی ثنات فوقانی یا نون در آخر الفاظ امثلہ استاد فرخی سے خدا یگان جان آنکہ از خدای بہان
 جانیا ز اباد است و باد افراہ و میر عزی سے و ستان و دشمنان و چہان خچند و شادی با دشن و
 تیمار باد افراہ را و سبجہ اضافت یابی حلی در آخر صفا در فارسیہ بدون تغیر معنی مثلاً زبانی ازین و یادگار سے

تازی یا عجیبی مضامین واقع شود و بیک اضافت آنرا لفظ مرکب اعتبار کنند با غماض نظر از اضافت مثلاً صاحب کمال
 و عاشق با ده و صاحب نظر و تشنه اشک و نظر آن لهذا بیشتر این ترکیبات با سقاط اضافت متعین است و به غیر این
 کسیر بزاز و کسیر اوزبک و کسیر عم و هشال آن قاطعاً قطع اضافت آنرا بدل آوردن کسره مکرره پذیرا نخواهد بود
 و آن کسیر بیشتر کسیر عماد و خوشنویس به آن برآورده شمس الحق شیرین ادا به این بیت از قطعه است که در مرتبه
 و تاریخ فوت آن غار شیخ خوشنویس و مرزا محمد علی صاحب تبریزی گفته است نه بود از کف غنا هم را کسیر بر جرم بزرگی
 متاع آرزو از آن کنی مطلب گر آن سازی به سیف صاحب بدائع الصنائع گوید کسیر اوزبک که در لفظ
 چگونگی است او را به تاج و چتر است که کسیر و بلند است او را به و در کلماتی که آخر آن های مخفی یا لفظ باشد در حالت
 اضافت بدون کسره آرند و این از فوائد مصیبه فارسیان است اشدله فوقی یزدی که یک نفس در جامه خواب غشتر تمنا و تشنه
 پیش کون عیش کثیر طالع بر پاشد به کمال اسمعیل که خاک کسیر ازین با ده است و بخیرش به بغل گرفته مجلس بجا
 خواب کشید به فوقی که آنکه خود را تشنه گویان مجوبی خوانده است به باشد اندر کوچ بازار خیال الله چین به مرزا صاحب
 کسیر میرود در کوچ باغ عمر جاویدان به قدر غنائی او را هر که در لفظ دارد به استاد ی کسیر محمد علی رایج مرحوم
 به بر آ از کوچ باغ و هر نتوان آرسید اینجا به که رنگ از نگلی جاویدی گل گشت و پرید اینجا به محسن تاثیر به بن
 جان است آن جور بستی به خمیر و صندل از شیرین بستی به ساک یزدی که یکدانه گوشت مرا آرزوی دل به صد جا
 جو موج دام بر یکاشیده ام به استاد به رفت به شب ساتی از نیمه دل بیابان به به چو تبه میاز بچش تا که در آتش
 و حیدر تشنگی که خازن زده میای می به طفلک قبول به بازی یخو اتم به ظهوری به زمین ساغر لبریکه از کسیر کشیدم
 به جریه خیمه خاند منصوره بخند به اشرف به چو گردیدند فارغ بال کسیر به دوست اندازد و شاه بندر به به تسلط و به
 و به شیشه نیز در موار دکلام اساتذده آمده و به شهرت و به چینی اول شب و اول روز و نیم شب بدون کسره است
 لفظی گنج به چو اول شب از شک خواب آورم به به سبب نامت شتاب آورم به چو در نیم شب از توجیم نیا به
 به متاب فضیله با فروراه به و ازین شعر شیخ شیراز معلوم میشود که لفظ اول هر جا که مضامین باشد کسره و بی کسره آرند
 و به به چه معنی است در صورت این صنف به که اول بپسند گانش نم به و ازین عالم است که لفظ سرچون مضامین
 واقع شود اغلب اوقات بی کسره آرند چنانکه به گشت و سر استین و سر سخن و سر حساب و سر منزل و سر راه و سر ورق
 و سر دفتر و سر جریده کمال اسمعیل که اگر فلک چشمت کشد روی به بنیاد آتش بر نریزه و به و اگر درون به ساکت و بی
 به چو ساک کسیر اول قدم را به باب طریقت می نیم گام به صاحب به به قدم است که از وادی با آگاه

حرفی ز در هر دست به گریش بخون نیزند افسانه در خون میرود استغناست شاید و پیمان و ساز و گل و متساب
 هست به گریه زخم بر توبه بخون کجبان اسباب است به باجمله مثل سقوط این حرکت بسیارست بعضی از آن
 قلمی میگردد و در اصائب به پیش ازین کاوش کن بادل که چشم تشنه اشک به از برای گریه کردن آب از
 گوهر گرفت به و له سرخی سپید به ترک سر ز تیغ آید ار به اینقدر کس چون قلم عاشق سخن باشد چرا به و له چون
 سبوتا هست نم از زندگی در سیکت به دستگیری کن می آشامان عاشق با و له عالم روش بخشیش
 ز و دیگر دو سیاه به هر که چون پروانه بیدار و عاشق صحبت است به و له در دیده صاحب نظران موس
 زیادوم به زان روز که چشم تو مرا از نظر انداخت به و له به شیب نازنگه سوی من وخته زان به گرم می نغم
 عذار ساد و پر کار ترا به شافی تکلم به من جان ندیم کس سواتو به تودول زبری ز کس سواتو به وحید به شوی
 آسوده بگذاری اگر صاحب کمالی را به خطر نبود زنگ محبت مینای خالی را به و له به چو تو دشمن عدو
 از آتش نارویان شهر به بیوفائی آفتی بهیر سید روی که دید به طموری و طلب ده گوید بهی که باشکزش
 قند اگر کند دعوی به سر شکسته شدنش بکوه و برزن به حیاتی گیلانی به چنانکه بخش دیوانه هست به جابر
 بنحاک پایش من بنده آرزو مند به و له آینه زنگ خور و ده دل را به صیقل غمزدان فرستاده به
 محسن تاثیر به سکون شونی بود هر بار به دل در مینه ام به خانه ام چون کفیدان ما و ای چندین خانه است به عظیم
 نیشاپوری به تو آموز حیاط فک که در دام غم دارد به رودگر عالمی بر باد کاغذ باد میداند به ظهیر فاریابی به تشار
 مجست از چرخ گوهری بادا به که در حساب نباید به چنان گوهر به یعنی بهای چنان گوهر و آله هر دو به نهند
 غنچه در باغ عاشق تا که نشیند به زنگی یک تبسم واپس دیوار باغ او به و له او شبیه حق اگر حق متصور گشتی به
 او شبه یک ایزد اگر گشتی ایزد و انباز به رباعی به در بند که را دگانش تارک ادب اند به لبریز جالت اند و خائل
 لقب اند به اوساط الناس چون را اذل همه شو به اشرف همه سید قنبر نسب اند به فی الثنوی خطاب بافتاب
 به ای چهره طراز خاک و گردون به ناسب کرم خدای بی چون به طالب آملی به من ندانم که خویش تو صاحب نظرستی
 دیده تارک کن و بگر که هما با خادم به شیخ شیراز به خانه صاحب نظران میری به پرده پرزیر کیان میری به میرجو
 به بزم خویش مرا پیش خواجگان نشانده به بست خویش من بنده دوست گانی داو به سلمان حاجی به پاشا نا
 در بهار و دولت من مینوا به بهتم آن بلبل که چون غنقاست مثل من عدیم به هر چند اشعار مرثیه و بحدف اضافیه خط
 جواز میدید لیکن بقول کرد و صاب کرد و ثا و جوام غفقی اتباع بعضی از ان نشاید و آنچه به متبع معلوم شد هرگاه صیغه ام فاعل

از خود بریدن باز میدارد و حذف یک از و مصرع دوم است دوم اسقاط و ربای موحده است که حذف در
 علی نقی گروه مرقش یافت محرم تمام و گم شد این یوسف اگر چه رمضان به از بر و مصرعه در سقوط است و نحو
 و انش به عید نما کف گلگون کسی میترسم و بقراردان ز خاک گشته چون سیما ب شوند یعنی در عید علی نقی گروه
 که کس نبرد از و باشک خاک و خون غلطان ما به هیچ آن طفل که در ایام طوفان زاده شد و که قومی آبی در دم
 مضطرب و آن سجده از جا و چو دام افتاده مرغی کش بسر ضیاء می آید و وحید و شدت ابروی ماهی گوید که پاک
 باشد رنگی چری که در آنگوگی و از دنج یکدم منتدیش سفید او بپا و سلیم به چهار جفت سبزه پا چناری پیش
 سلیم میروی از باغ به آب کجا و است که حذف با محسن تاثیر به پای خود از بطل بگاری اونی آید به هر که چون که
 ز راه سر ز بر خیزد و مرز اصحاب به تشنه معنی تاز است مرا ساغر گوش و نتوان کرد مرا خواب با فسانه خط
 سعید است و نصبت اشکی چشم گهر افشان بید هم و بر چه بادا باد خود را دست طوفان بید هم و سکیم
 که کشتن خود را هم هر جا که تنی شد بلند و به طوفان ماندگان هر موج محراب دعا است به کمال اسمیل به کشته
 اهل معنی بپشتک مانده بود و لیکن سیاب دست تو زیاده آن رسید به نصف قمری به سر برینه از آن میر یکند
 در ویش که در قلم و بال به ابرو اگر هست و آزار اب جویا به زتاب آه جگر خستگان او خورشید و سر برینه به
 میسر و به اگر هست به تنه بخی به نقش معنی و در نبو و یکدم از آغوش ما به زمین فکر و گرچه چون جدول کناره افتاده
 از نیت قوله است لفظ میرزا که حذف بای جلی آورده اند فیاض لاهیجی به بین و سیکه که مرز سعید با تنه است
 چوب که فیاض رفت از دل ما به ابراهیم او هم به مرز او پیوسته حیرت ز تاری نیست و دولت همه وقت
 در بپاری نیست به عقله واری تیرگی پیدا کن و آب عربی است گاو و عصاره نیست به قسم سوم اسقاط
 که مرصوف یا موصوف و بعضی مرکبات معنی مخدوف شده که آن مضان و مضان الیه با صفت و موصوف
 حکم لفظ واحد به برسانید و شلا و کی عهد و کافر نعمت و وانی نیست و سیراب و میر آخر و جانتماز و یا علم خوان و بیشک
 و پس کوه که در اصل جز و اول اینها که و الا و ازین قبیل است لفظ آبر که مرکب است از آب و و باضافت
 بنا بر کثرت استعمال که و ساقط شده و اینها محتاج باشند نیست لفظ شجون و موارد کلام قدما و متاخرین یک
 از شب واقعت است ملا ابوالبرکات سنیر در و شعر عبدالرسل است و تفاوت یک بیت حذف که سر آورده چون بر تن
 ملا سنیر و ثوق تمام است احتمال دارد که و شعر استادی دیده باشد سنیر به ای شوق طبع غلمان دل بستی و رنگ رخ
 عصمت و حیا شکسته و اقصیه شجون مذون کیر کسان و با کون و راج غلغل نیست و که شب چو دل میخند

گاهی آرنده گاهی نه اشتد فردوسی طوسی سے سپید یو از تو مالک آمد بهت به مراد تو هم به نجا آمد بهت
 سپید یو بود شرف شرفه سے چون بوقت خنده بکشاید نمکد ان حیات به در میان پسته اش سی و دو ما
 بین + بادام مغز بود صاحب نام حق سے در حضور کن به بنین استنجا به نیم سن بود شیر و شبنم که اول جلاور
 است معرفت و دو هم گلی است مشهور در اصل شب پرده شب بود و غام کردند و شد و ساختند و قس علی بن ابراهیم
 حرف متجانسین متحرک باشد و غام و نهیت چنانکه نام من و کام من و شب برات و شب برات حذف اضافت
 غلط عوام است قابل اعتنا نیست اگر گویند که او غام در یک کلمه باشد گوئیم لایسلم گاهی در دو نقطه هم واقع شود و این
 در لغت تازی هم جایز است مثلاً اما و من و لفظ خوش و خرم معنی شاد و تازه و کج مقابل است آنچه در تبری هم هست
 و تله و جاد و گله کجاف عجمی و پنج معنی آهسته حرف گفتن و خم و خم چکش معنی معروف و مخف و شد و هر دو در
 استعمال آمده از مقوله و غام نیست مثلاً میر معزی سے بیسم عید و لب و جله و لغز و خرم + بوی ریحان دروغ
 قدح و ناکه هم عجمی سے چنان بناید بود که اگر سرست بر بند و لب بر بدن تو دوستان خرم کردند + رود که
 سے بیاگی گوئی اندر جام مانند کلابستی بهنجوشی فی الیوم بهنجواب خواستی + انوری سے بیا که نشینم است گویم
 که کجی ماتم آرد و سوزی سور + فوئی یزدی سے مانگی درند و بچه بازیم + دیوانه کون خوش قماشیم + تبر و بهر محتاج
 بتجلیل نیست سالک یزدی سے خورشید هم و سفیل زلف تو بدامت + زلف تو بهر حلقه می در تله دارد + تله
 بهتد بهیم آمده مثال در شغوی زلالی است حسن تاثیر سے آبر و رنگ است بهر کرد و نیای خشن به خشم مردانست لطف
 بر کس این قطعه کن + دیگری سے دزدی کس مادر خود بر و کفش من + صد شکر می کنم که در و پای من نبود + محسن شاعر
 سے دارد از بسکه بدل و اغ عزیزان صحرانکه کرده از جادو با پاره گریان صحرانکه و مخفف لفظ کس محتاج بتجلیل نیست ظاهر
 نصیر آبادی سے بفراد و افغان بزم شراب + بیج جج آهسته درخت خواب + سالک یزدی سے حسن است که
 بس چاه درین وحله دارد + صد گرگ ربانید و بجایی کله دارد و تسلیم سے جان فداوه بهت و پاسبان ساقی
 کجاست گرگ که یوسف شبان کله شد و بهت + شانی بکله سے گرد پای شده ترکیب ز اجزای هموم + آنکه بنام
 بهچین ساخته سرو چان + کمال اسمعیل سے آتش خاطر در آورده + گردن باور انجم کند + وحید سے چکتن + کان
 ز و لمان است + انگشت ز دوسته در دبان است + سے گفت آوردی جوازی بهر من کاید بکار + گفت
 آری بهم چکش آورده ام بهم کلبتین + خم معنی طرف معروف بهین حال دارد و بعضی الفاظ دیگر است که مخفیف
 آن اصلاً متعلق نیست مثلاً کله معنی سر و گردن و پله ترازو و تیار معنی میا محسن تاثیر سے بکسر کرد و در سے

اینجا باب باشد تکثیر بی است. و معانی ماکه دعه کردی نرسد و آخر کنگه چه شد و بهینه کی است. و
 و آله هر وی سه تاریخ نباش گفت یافت و حمام شهرت شد فریب و از کشته تکریم و از زیب و زیب آورده
 حکیم شفا فی سه بیار سوسی تکه می چو شتری گهران و نهاده بهت شب در و ز پایی و کانش به کمال معیل سه
 بدان خدای که بنمود زیر رفته سه مهره را به بشد ز نقش بهت و چهار تکه می و شش مراد است امیر خسرو
 سه که کرده روان سوسی نو اگر و در و دبا کبشتی زری و محمد صادق ناظم تبریزی سه و دیگر گساده و شش و شش
 و مهره و چوچ بکبک عراق نه و فوقی بزیدی سه از اقیه میوان کرد کام از چوچ حاصل و یارب که هیچ معلوم
 بی سیم و زربا شد و چوچ جمع بچه ساخته اند طلا یعنی زری که در تازی آنرا دهب گویند فارسی است با آنکه
 طایر بسته دارد فارسی نیست بطایر مینویسند از عالم طشت و خاص یعنی زربا تار و طیندن و پیش لیکن
 طلا در تازی یعنی مالیدن و دومی رقیق است بر بعضی مقابل ضما و کما صرح به فی کتب اطب فارسیان چیز زارند و
 را طلا گویند با قفی و رتبه ز نامه آورده سه فگند نگردد ان پی و هم و سیم و بر اسپان تازی سطل کچیم از نیام
 است زراکت و فلاکت و این محتاج تمثیل نیست و بعضی الفاظ فارسی بل هندی که نعمت خان عالی در شرحی
 که تفسیر جمل بلا فی انشا کرده قابل و ثوق نیست و از عالم تصرفات نه چه و ثوق بر تو از استمال است و معذرا
 خان و موصوف از راه شوخی و استهزا آ و ردن جهان الفاظ اهل جمل مجبور بوده در کوشش و آله هر وی سه
 تا مهر تو گشت نور افشان و ذوالخورشیدین شد خراسان و نعمت خان عالی سه گل لک لاف انا لیا
 بگاشن زده است و بر سه و در خیال بر منصفون سیم و مراد ذوالخورشیدین و انا ایست و لا محاله این
 مصرع مرزا عبد القادر بدیل هم صحیح شدع النودیه آفتاب عالم تاب و بعضی ترکیبات دیگر مثلاً غنچه الخوا
 که در دفتر سوم مکاتبات علامی نهامی و هننگ اکبر و پنگ و بیل و رسا که شیخ شیراز آمده ازین باب است
 و نیز بعضی الفاظ فارسی را آ و ردن الف و تایی شنات فوقانی بطور عربی معی ساخته اند و مستهل و مشهور
 است از آنجمله باغات و نوازشات و خانات یعنی خانه ها و طفر نامه شرف الدین علی نیری و عالم آرای
 عباسی نواب وحید الزمانی که هر دو از اعانظم فضلا و افانم شعر بوده اند مکرر واقع شد و طاکه کتب مطبوعه
 مصداق این قول میشود قسم دوم ادغام و حذف اما الادغام بعد از تنج و استقر معلوم شد که هرگاه دو حرف
 متماثل یکی ساکن و دوم متحرک در کل واحد بهم آید یکی را ادغام کنند و چون خوانند و کلید را در کلام آورند و در
 آخر کلمه اول و اول کلمه دوم متماثلین موصوفین باشند یکی را در ثانی بدغم سازند و تنجید که لازم ادغام است

همت است نقش خطره نوشت به ضابطه آدم است سوگ کرم دشمن به حیاتی گیلانی به باین عاصمه کنان ام
 از سلطانی به بجل کنم اگر از در و کعبه ام رانی به طاهر غنی به آن شوخ بقتل من نخسته کمر بست به در مشیه ام
 معنی باریک توان بست به کمال اسمیل به زلس رخنه کنیزه در تن بود به نفس رافتد در مر شتابه به
 وله به اشکیم به جلاب و گلاب بست ز آنکه کرد به چشم من خیال تو پیدا گل و شک به وله به سائبان تو نظر
 عرش مجید به بارگاه تو اوج قصر شید به حکیم قطران به جانداران ز چشم او شکوهند به چمن ازان شکوهند
 از عیاران به قتر و متن و اضم و ستر و کتان نیز ازین قبیل است انوری به بغرقوبن فریدون مثل ملک
 قباد به بزم یار سلیمان بامرشد به کلیم به شیخ علی نقی مگره به شکو کاهداش این جمعه قزو به شد بوفیق و هبت و این
 وله به گوش جانم صدف گوهر اسرار شود به از سر حقه سر مهر و نشان بر خیزد به حیاتی گیلانی به زاری عالم
 و سودی نکند به گوش گردون نه بهمانا صم است به تحقیق تنور که نبض قاطع شد بهمت کما قال عز وجل
 وفار التور الایه و دکان و حنا امثال آن محتاج به تبیل نیست اما تشدید تحف لفظ عمر است که حقیقت
 در کتب تازی تحف است مولوی معنوی شد و آورده مثال آن در شنوی مذکور است من اراد الاطلاع
 فعلیه مطالعه و انیکه سراج المحققین کافیه را تبسک این شعر طغرا به از گذشته کافیه زیر و زبر به نشد اگر از
 مبتد او خیر به ازین قبیل فهمیده اند و فرموده اگر طغرا گیلان بایستی بست شد و ساخته سهوا الفکر است زیرا که پاک
 نسبت نیست گوئیم اگر بقدیم و تاخیر الفاظ این مصرع را چنین خوانیم به از و کافیه گذشته زیر و زبر به به نزد
 نمایان و بیچاره طغرا از طعن سهوا الفکر نجات به بلا آهون در الفاظ فارسیه منقسم است بچند قسم اول مافتن
 الفاظ فارسی بطور عربی و این تصرف را موسوم بعارت کردن نزد عقل سلیم سلیم نیست زیرا چه تصرف عرب در
 فارسی معرب و تصرف فارسیان در لغت تازی مفسر است یا سجع عارت در سرفات شعوبه و کلامیه باشد
 بکنه اقال مجید الدین علی قوسی سوستی و صاحب مطلق نیز در سرفات نوشته که احد ضمون و الفاظ غیر را بکلیه
 اغارة گویند امثال الفاظ متصرفه فی الجملی به هر گل که خار خار طلع سر زنده از و به در دیده بد قماش چوبوی ترش
 است به ابو نصر نصیری بخشی به نزد سلیمان نبو و شایان به بهرامت مرد ترش به فیضی صاحب
 مدار الفاصل به امردان گرچه گل گلشن حسن اندولی به خار خار دل ازان شوخ ترش باشد به منصور
 از بسکه بهمدان بد یار شدی به چون حسن ترش زلف خوار شدی به بخار صفت کنج لبست آبله کرد به خنجر
 به بلای بگره قرار شدی به مراد اشعار لفظ ترش است نعمت خان عالی به ای سفله تمام کار بار تو غنا

سه اعتماد الدوله آنکه زین رتبه می به از شهنشاه جهانش لقب و اسم جلالت به عفو نیز که بسکون دوست
 بحکمت آرد شیخ شیراز سه عفو کردم از و علمای زشت به بفضل خودش با ورم و بهشت به کمال اسمعیل
 سه که از حساب عنان را سوسی عفو فرما به کنونکه رفت ز اندازه ناش بند به ناصر خسرو سه اگر سه بود
 در و سه عفو کن به دریده پرده کارم رفو کن به اما تخفیف شد و مثلاً مشاطه و مستحق و حق و در آعه و
 که و جاده و عوی و محمل و نیت و کیفیت و مراقب و خاصیت و تمام و دیوت و تمامه و مرتبه و مرق و جلاب
 و تشید و عیار که هر سه شد و اندر مخفف آرد امثال خاقانی مشروانی سه طفل شیشه رزان بکرمشاطه خزان به حاله
 بهار از و با و تقیم از سی به طفره سه مشاطه ز و بگره زار طره ات ناخن به عجب که عقده دل و اشود با سانی به
 طالب کلیم سه عطاشش مستحق و غیر مستحق نشناخت به بریز و ابرو ویران چه منزل آباد به خواجہ نظامی
 سه پناهنده را یاد کرد و در نخست به نیت کرد و به کامکاری درست به انوری سه مرا به که به بیند و به انصاف
 که او به پادشاهی است بحق بر همه همور جهان به شیخ شیراز سه با و می نتوان گفت ماند این حیوان به بحر در اعه و
 و ستار نقش بیرونش به فرخی سه منات و لات و عزی در که به نیت بود و به دستبردت آراسی آنکه
 آرد به نظامی که سراز بار سنگین در آمد بسنگ به جازه بهنگ آمد از راه تنگ به تخفیف لفظ صفت و
 محکم محتاج با ستشها نیت کمال اسمعیل سه رایت به مهم که اشارت بدان کند به و بر سپهر از بن دندان
 همان کند به ساحری خنایی سه آغاز عشق خاطر مینایی سه میزند به مرغیکه خواند بمحیل در خون خود پر نیزه
 صائب سه باران بمحیل ند به نفع گشت را به در وقت پیری اشک ندمت چه فائده به یادگار حالتی
 سه آنکه بی نشا و محبت او به کیفیت نیست در می چرا به کمال اسمعیل سه شرمی بدار تا کمیت نام آدمی به که او
 شریف ترین خاصیت حیاست به اوچی نظیری سه از لب شیشه که شاگرد فاطون خمست به سخن خنایت
 با و شنیدن دارد به سیر خجالت سه مدعی که چه خود از امر اقی دارد به باب قصاب شکن گردن جاقی دارد
 انیسوی شالمو سه طلی میشود این ره به خشنیدن برقی به بابی بصیران منتظر شمع و چراغیم به نصیح سه در ره خود
 سفر دور تو تا آئینه است به توج و دانی که چه سان بادیه باطلی کردم به ظهوری سه کلک تو که اکیل کلایش
 خوانند به دشمن غم تازه حاش خوانند به ارباب بهر منبر سطر بستند به در خط خط خط به ناسخ خوانند
 حکیم شفائی سه بانوی تو کو چاک دل و دستار بزرگست به آورد و از پشت پیرشان دیوتی به سید علی
 سبزواری سه زاهد چند عمامه به سرخ بندی به پر خشک میکند این ابر زستان ترا به والد هر وی سه مشیه

و همچنین جولان و دوران و طیران که هر یکی مفتوح الشانی است طالب آملی سے چون شدش کار کفر و دین بسیار چ خلق
کشتند از فرارش باز و حکیم شفا فی سے ذوقی پس مرگ چون بشت شونید و از لک جیض خواہد کشت کنند و
و مودن کہ بود و تحرک است بسکون آرنه شیخ نظامی گنجی سے بر آور و مودن باول قنوت و فسیحان جی الذی لا یو
خیضی فیاضی سے مودن محراب مناجاتیان و آریخسوس و شہا کہ گنم نامہ بر یاد قدش ازین و قامت شونود مودن
چون پاس پسین خیزد و ازین عالم است نقل حرکت و آن در مرکبات باشد شلاستان بکسر اول کہ مراد زار و سا
ست و افاد معنی کثرت کند چون بلفظی مرکب شود و گاهی کسر آنرا با قبل نقل نمایند چنانکہ چراغستان و زنگستان
سوسنستان و سوسنستان و شالہم و اینا ممکن است و گاهی کسرستان و سکون با قبل بجا آید چنانکہ
بر متعجب پوشیدہ نیست اما تحرک یک ساکن است لا شفت و لطف و لطف و لطف یعنی یاری دادن و قرن با خلقات
روایات یعنی مدت حدود کہ ہر لغت بسکون دوم است ب حرکت آن آرنه کمال اسمیل سے در تہیم است تراد و دہان
لعل خوش است چون شفت بر نیم میر خجیات سے من شاعر گستاخ تو بیچارہ بجاتم و از بوسہ شیرین شفت کرجیہ
ام را و کمال اسمیل سے شغلہ برق کہ در خمن خارا افتد و از نیم لطفش لالہ نعمان گرد و و ایضا سے
نسیم لطفت عنبر سامی و وی زلال کرمت جان افزای و کمال اسمیل سے ہجود و شعلہ موی فروزیزانہ و
آتش خشم تو زان خیر کہ بر برج ہواست و ولہ سے زان مضلات کہ در کش عقل قاضیت و کلک تھا کہ آتم
نیامد ہست چکہ سے توئی کہ چشمہ نوشید بار بار گشتہ است و مرثم خاطر پاکت غرق میان برق و طغراسہ زہ صفحہ
رویت شود ز بالانش بند و درسی کہ بود صاحب لطف و کتاب و میر سزی سے تا کہ گیتی مدست از طرب و تا کہ بعالم
نصرت از طغراسہ حکیم انوری سے وہ قرن از کرمت برد و جان بگ و لوا و توجہ دانی کہ جان بی توجہ بی برگ و کوشا
صاحب صحاح قرن را در اسم اولیس قرن تجرک آورده و منسوب داشتہ بقرن کہ بیقات اہل طائف است لیکن صاحب
قاموس بخلط آن حکم کردہ و نوشتہ کہ انیم بسکون است منسوب بقرن نام شخصی کہ از اجداد او پس بودہ فارسین متحرک آرنه
تبعیت جوہری زلالی گوید و سر مہر دوستی و پس قرن و دیگری گوید سے ہیچکس انبوتاب جوہر ای شوق و
بشکند حرف تو دندان او پس قرنی و آرنه عالم است عطشان و حدنان کہ بسکون دوم است و نعت انوری سے کہ بڑ
کشد راعی خرمن نمود را و جز خارج او تیر زول حدنان را و حکیم شفا فی سے کہ گونہ حبشی بدیم بخت نگندی و
ابرام ملاقات نکردی حدانم و انوری سے جز تشنگی خنجر خنجر تو گیتی و ہیکاسہ کہ یادید قاسی عطشان و عظم
و دولہ نیز ازین قبیل است و الہ بروی سے دستور غیاث الوزر کش عظم جاہ و فرحت آفاق ہمہ جاہ در آید و لہیا

جلوه گاه طور بود و گفتگوی رب ارنی بسکه موسیقار داشت و سالک یزدی سے فی سلام گل صلوٰت
چراغ و صبح و شام بلبل و پروانه نیت و نصیر ہدانی سے ہر صبح کہ خورشید سر از آب برآرد و صلوٰت فرستد
بحال فرج آید و میر معزی سے یکی خاطر پاک دارد معزی و صبح تو مملو لشکر تو محشو و میان کی گیلانی سے دیار کو
ہمہ از ہر و از وفا خالی ست و دل ست دل کہ در عشق و دوستی مملو ست و طور سی سے ناکس و کوی بکیان
گرد و چقد بکیسی غلو دارد و طالب آملی سے لعل کہ آنودہ می شد کہ باز و بوسہ غلو بر لب پیانہ کرد و کمال
اسمعیل سے ز شرم لفظ تو متوالست اسجیات و درون پر وہ ظلمت از ان نمان آمد و نجیب الدین جرمادہ
سے نہ ہستی ترکست است گویہی کہ و ضمیر ہلارک شد ہست متداری و سلمان سادجی سے پیش عکس ضیعت
میرم کشم از غیر ترش و ہر شبی گاہی بود و غرق و گاہی در تپست و آخیر خسرو سے مہلت کین اچو تیار
در جگر خضم غلامی شیر و رہی ساپور سے اسی کو سر مہلت ریشی پید است و از کاسہ و کوزہ اش خمیسی
گرد و شب و بجز نقاب اندازی و از چہرہ تو نشان پسی پید است و کمال اسمعیل سے زردست چشم
ز گس یرقان زدہ ہست گوی و زمین ہولہامی منکر و زین و رطہ ہامی بائل و طور سی سے عہدی از کرب
نہون خواہم و دارم از شومی طبع یرقان و حکیم زلالی سے چہ خلوت خلوتی کز رنگ جہتہ و اثر بر ہر کہ یرقان
شکستہ و کمال اسمعیل سے سخن ستایش خود و خود کند از و شنو کہ لافنا کہ من از خود زخم بود نہیان و طالب
آملی سے فی غلط گفتہ چہ کافز نستم و من کز میان شوق نہیان میکنم و سحر کاشی سے دختم دعا کوش سیجا
طیب ست و سحر زتبہ سوختہ چندانہ نہیان و امیر خسرو سے کتابی شد گل ای غنچہ تو بکشت اسصوف خود را
و ببل دہ کہ سبق کیف نجی الارض از ان گیر و کمال اسمعیل سے از ماہ چہرہ ام قصب اسبق برودہ نور و واکنو
چو تار تو ز گیشتہ ہست پیکرم و کمال اسمعیل سے زہیت تو دل شیر آسمان ہرہ وقت و چنانکہ شیر علم و ز
یاد و زحقان و حکیم شفا فی سے روزی صد بار می ہند نورہ ولی و نامہ انصافان نمی ہندش چکند و عالم
سے خواہم کہ میان من و تو موسی گنجیدہ پس نور کہ شمشیری خراسانہ نباشم و اشرف سے ادبی پروا نورہ
و مرا و دل بر سر آہن موسی میان یلرز و طفر سے مرضی کہ اسہال دارد چو ابر و دہ ہفت دریا باو آب صبر
شیخ شیراز سے صبر تنہا نیست و لیکن بر شیرین دارد و بوقلمون کہ بفتح لام ست بسکون آزند ناخسرو سے
از گلاب و شک سازی آب و خاک خشت آن و ہم ز عود و چندان اورا روی بوقلمون کنی و کفن بفتح
ہست بسکون شعل کردہ اند حیوان و حیوانات و ظلمات کہ بفتح دوم ست ساکن انسانی شعل شدہ و مستغنی از بطل

نورالدین خلوصی گوید: بنامی بام کاغذ احتشاش و ضرورت کشتان از زبان کوچه ازین عالم است کفایت
 برسم از بسم الله حیاتی گیلانی گوید: ورق چو کار فرود بسته باز کشاید بهر کتاب که نامش چو بسم عنوان نیست
 نوع سوم ساختن الفاظ عربی بطور فارسی مثلاً طلبیدن و نمیدان و قصیدن و اشیان بنا بر کثرت
 اشتمار محتاج تمثیل نیست بل کافارسی شده و لفظ غارت که عربی است غیر از ماضی و اسم مفعول مشتقی از آن و دیده نشد
 مثلاً غارتید و غارتید و این هر دو صیغه در نظر نامه شریف الدین علی نیرودی بنظر آمده من اراد الاطلاع فعلمه طالع
 و از طلوع عیدین و یلیدن اول و رای صدر و دوم بجزی بلعد و بعد اشتقاق ندارد و یکی کاشی به شد موسی سفید
 و جبرم نیست از غفلت چون خفته که غافل از طلوع عیدین صبح است و ازین مقوله است کشفین از کشف کمال اسمیل
 گوید: دل برگرفته ام ز بونیک روزگار و تا پر دوامی از خاک برگشته ام و لفظ سیر که معنی گردیدن است
 چنانکه درین لفظ تصرف معنی نموده اند و آن گذشت یعنی اصلی بحال داشته شتقات آن بطور فارسی آورد و آن
 چنانکه سیدی عربی شیرازی گوید: بگیر خفته نفی که زاده از طبع و در ویر میندیش کاین لطیف نهاد و نه گوهر است
 ولی است زاده دریا به نه جوهر است ولی است قابل ابعاد و ایضا در شیرین خسرو گوید: کرم گفتا بر ستار است
 نه غیر و بیا دست تحمل گیر و می سیر: شانی محکوم جهان در سایه خورشیدین معور من محروم و بکام غیر می سیرد
 عجب مبارک دارم و در تیز و از تیز ساک زدی گوید: ساک بفر و شید با باد صافی و کوزا الله محبتی تا
 تمیز و نوع چهارم تصرف و حرکات مثلاً اسکان تحریک و تحریک ساکن و تخفیف شد و تشدید تخفیف
 اما اسکان متحرک مثلاً حرکت بفتح تین چنانکه بعضی از اهل لغت گفته اند اگر که بنفشه لا یشعروا بکرت و در
 بعضی دوم و ارانی امرات بکسر المنصوص است و صلوات بفتح تین جمع صلوات و مملو و غلو و محشو که هر سه بواو تحریک
 است و تنواری و عرق یعنی خوی و سبب و یقین و تیان و سبق و یقین هر یکی بفتح تین و نور و بعضی اول
 و فتح و دوم یعنی داروی که از آن نمک کمانی الصراح و صبر بکسر و دوم یعنی عصاره شجر سرو و همه البکون ثانی کریم
 جامی قدسی به چنان با و شیر دستی نشانده که در زمین عمر بکرت نماند و با تفتی و مزاج گوید: چو افتاد بر آفتاب
 عبور به شد از برکتش چشمه و سیای نور به انوری به شکل باد و دوم زانکه باد در حرکت به نیاورد و زیان آب
 همچون باد و فوقی زدی صبر و بس خوش حرکت و شیرین ادا بود و کمال اسمیل به انفی زلفت که بر زمره و سه
 غلط چرا و خیر و روی همچو زلف تو همی انسون کنم حضرت معین الدین به رب ارانی فی بهین سر بر زوار
 موسی و بس و کاین زمان هم طالبان از غیب سیر کرده اند و سلمان سادجی به نرم شوقم دوش رشک

یزدان گردد و سید حکیم این منظره قصر کجلاهی است و این دایره چتر یاوشاهی است و ابراهیم اوم
 از نام تیز یار که با این غرض حسن و دایم غم رقیبه بدیش سنجور و آید تراب فرقی انجانی که کوطن
 مد روی که از دست غم او بدین طور صفت برتن خود تار بندیم و دیگر زیادت که مفید تفصیل است در
 پاری بیست و نعل تفصیل تازی اشک کمال اسمیل و مرا و جب بود از جان دعائی دولت کردن
 بشکر نعم اولی تر زبان کاندرومان گردد و حیاتی گیلانی ازین سخن لب گردیدن اولی تر که حدیث
 نه در خور اندازد و رضی الدین شاپوری و مرصیافت مخدوم خود می الدین و ابراهیم ترست ز نعمت بهار
 فرور دین و ازین عالم است لفظ در و بر و اندر با صفت بای طرفیه و این در کلام قدما بسیارست متاخرین
 از مشق که از صباح بگریز تا در حرام نفی ترک آن سپندیده اند و الا وجهت آن شکنی نیست دیگر زیادت گاه و
 خانه که اولین در فارسی افاده ظرف زمانی و مکانی کند و دوم برای ظرف مکانی موضوع است هر الفاظی که
 در تازی برای ظرفیت معین است مثله از شوق خط نوخیزت بکتاب خانه گلشن و بر آوردت طفل غنچه
 بهر شوق زانورا حکیم زلالی و غنچه سوی مکتب کا هم تنگ و بغل بر جزو و تنگی بعد رنگ و خواجه
 آصفی و نادر امیر اندیلی سوی منز لگا و خویش و ساربان در ره صدی گفت و مجنون میگفت
 طغراس غنچه را صندوق می چینه بطاق شاخار و گل در مگاه عروس حسن انجینه است و عونی
 در مگاه دل و حمله که طبع حسن و حاکم مریم و جزو هم اگر است عقیق و مربع تر ازین تصریفی است که با صفت لفظ
 گاه لفظ وقت هم از حیاتی گیلانی و فغان بلبل و وقت سحرگاه و حیاتی و دل نالان و شبها و علی نفی گره
 و وقت سحرگاه زخیل دعا و بر سپه غصه شب خون زخم و سید اشرف و دیرم وقت سحر که بدین خانه
 بهیچ صبح شفق آلود خوش سرخ و سفید و سیر اصائب و آدمی پر چو چند حص جان میگردد و خواب و وقت
 سحرگاه گران میگردد و قسم دوم استقاط و آن بسته و جهت یکی استقاط حرفی با بیشتر از اول الفاظ مثله
 حکیم سوزنی و بودم حکیم سوزنی از چند سال باز و تا یا لکند ششم ششم شکلی و عیا لکند یا لکند آورده فرخ
 و با سخن تو بهیچ نمایان است و با بهر تو بهیچ نمایان است و با بهر تو بهیچ نمایان است و با بهر تو بهیچ نمایان است
 بی پرده گشت راز نهان از روی تو و نهان ایان و عجب و عجب گفت اندیشه که سر آرا ازین عالم گمان
 برده گفته اند که نهان اسرار سقوط شده و سر آرا باقی مانده و باین بیت مولوی تنوی تمسک اند و با صند
 علم و عمل جان نشان قرین و از عالم سر آرا باقی مانده و باین بیت مولوی تنوی تمسک اند و با صند

شفیع شیر سے در وطن نظم ندارد قدر چون در سخت + از کسادی میرم این تحفه را جایی دیگر + ظهوری سے
 آراست چون کسادی و کان خویش را + سودای عشق سود زبان را فرد گرفت + علی نقی گمراه گرفت گرد
 کسادی متاع خوبی حیف + نشست آئینه حسن اغیار درین + طغراے کشورم تا کنفی بر شاخ عشرت + بشد خط
 گل تخش بر افتاد + محمد قلی سلیم سے چو ما از طالع خود نا امیدیم + درین قحطی بندستان رسیدیم + شانی تکیو سے
 چه فراغبائی آرا که تو سر دسی ز بندش + چه سلامتی کسی را که تو تشنوی سلامش + ظهوری سے علاج چه ببردن
 فضولی دارد + بغیر خست جانان نمیتوان جان داد + نعمت خان عالی در عروسی حسن عشق سے بگو کا
 عشق با این ناقبونی + ترا بهتر بود ترک فضولی + کمال اسمعیل سے نه فضولی کنم نه فتنه گری + نه سلام طمع نه قصد
 نفاز + مفید بلخی سے نیست غیر از ناقبونی سازگار ر استان + سیخو رم خون بچو تیر از لپسند بیهای خویش +
 فوتی زیدی سے آنم که بچشم خیمه دغام جهان + داده است خدا قبولیم چون بریان + شیرین مذاق احتلاط یارا
 چون رشته فطایفم بشام رمضان + خاقانی شروانی سے بهر سازای در ساز دول برناخوشی خوش کن + که آب
 زیرکاه است و کمالت عین نقصانی + حیاتی گیلانی سے اگر نه لازمه ذات و شمت بودی + بکسیر نیند ادخی نقصان
 عونی شیرازی سے بعد جلوه حسن کلام من آموخت + قبول شایه نظم کمال نقصانی + واکه مردی سے رنگ جگر
 فکر جز جدحت او + نهیر سخن از ننگنای نقصانی + کمال اسمعیل سے بر بام رح تو بایسید زیادتی + بستم سیم
 طبع در میان شک + مرزا صاحب سے بر رخاک غمی را بر دم درویش + اگر زیادتی هست حسرت چند است +
 و اینکه اعزّه حضوری و غلطی و انتظاری را ازین باب شمرده این اشعار یا شتهاد آورده اند خواجہ شیراز سے حضور
 گر پنجو ای از و غائب شو حافظ + پنج و له قره سیاه است ار که در خون ما اشارت + و ز قریب او بیندیش غلطی کن
 نگار + ظهوری سے در انتظاری اشک خنای بودیم + رسید وقت ز شوق نگار سیکیم + گوئیم این از عدم
 مبالا است تحقیق زیرا چه در هر دو شعر خواجہ شیرازی بای تنکیر است نه بای موصوف و تشنه شعر ظهوری چندیت سے
 در انتظار بر شک خنای بودیم + قیس از ما سخن فیه نیست برای اثبات مدعا سند میاید ازین باب است زیاد
 در آخر الفاظ سلطان ابوسعید ابو الخیر سے ناز از لی را که تو جانفش باشی + معشوق پیدا و نهانش باشی + زبان تیر سم
 که از دل آزاری تو + دل خون شود و تو در یانش باشی + محمد قلی سلیم سے منقلب چه شدیم رو با و آوریم + معشوقه
 روزینوائی است خدا + کمال اسمعیل خطاب بمردج گوید سے اکنون کنزج سوز دارد + باز از مهروران دعا
 بل هم تو آورم که هستی پیشو قدر وز مینوائی + و له اسی تن از حجره دل رخت بهوس میرون نه + تاملت منظره هفت

از چشم و مهره عجائب دارد و کمال اسمعیل و جوان بخانه سندان اگر چیت پروت نه ز روی لطف هفت
کس عجائب و ستانی را این بدان تا دو سه هفته آرد و بهم به سرسید ویدی بر اطرافها و انوری و خیز از
سعی دغان بین و ز تاثیر بخار به تا درین هر دو کون چند رسوم عجیب است به فراوانی شرح دیوان انوری بر
صحت چند رسوم این شعوفاتی بتائید آورده شاه دانستی که وقتی مای و گاو زمین به کل اجزا با می گیتی را کنند
از هم جدا به محمد قلی ملی سے فروتر زجمل و فرون تو زیمت به نشیب و فرازش بچندین مرتب به اینکة عزیز
لفظ امر ازین قبیل گمان برده اند و باین بیت حکیم شهرت به از حضرت منصب بگرم خون شده باشد به در خاطر
درشته باشم امر اشتم به تمسک گشته اند تسامح و زبیده اند چه قول کا فصحی درین موقع شرط است تنها بقول حکیم
نذکور و ثوق نمیتوان کرد و عوام که امر را امرایان گویند بی شبه غلط است چنانکه والد هر وی فرماید دین با خسته
بکف نماند دنیا به باصل چندی عبارت امرایان به نوع دوم تصرف در لفظ و در معنی و آن اقسام اول
قسم اول زیادت حرفی باصل لفظ از آنچه است افزودن یا حلی و یا از صیغه های اسم فاعل و مصادری
بودن معنی اصلی مسئله الحاق یا بصیغه اسم فاعل فتادی و شمعی و قلبی و ضرابی و حیرانی و قربانی و حاجی که در اصل
بر همه بدون یاست طغراسه و دیزان و بادام شیرین نگاه به بقنادی فتنه صد دستگاه به میرنجات به
حلوا می صلح غمزه خنجر گذار بود و فتادی محله ما ذوالفقار بود و نسبت خان عالی به ستانده پیش شماعی به
رشته شمع به مگر از عشق بازان و ام گیر در رشته جانی به شفیع اثیر به بدست بو الهوس و غنی که می بینی ز عشق
او به زری باشد که قلبی بنام شاه میار و به طالب آملی به مرز به بهم بهشت را دیدیم به دور ازین بهان قلبی
طوری به تبا کور بدل در عیار گیری غم به بیار چهره زین که در دضرابی است به سنج کاشی به چمن حیران
عاشق نگاهی چون ترا شاید به بیار ازیم باری ساز کن قانون الفت را به طوری به کحل حیرت کرده خوش
قربانیان را تیر بین به و چه دید آنکس که در کسب جلا تقصیر کرد و والد هر وی به ز غمزه تا مرز را تیغ کین داد
بکف به نیافت که به تعلیم حسن قربانی به منصف طرانی به حاجی عبث بطوف خرم سعی میکنی به بایشدن
بصاحب این خانه آشنا به مسئله اضافی حلی بر مصادر مثلاً خلاصی و کساد و محلی و سلامتی و قرا عبا
و فضولی و قبولی و نقصانی و زیادت که در اصل هر سه بدون یاست مسئله طغراسه خارجین رشتنا در گنوار
فتاد به بهر خلاصی گرفت دهن بیکانه را به ولی دشت بیاضی به راضی بخلاصیم نشد مرگ به مردم و
نیاز ندیم به حیاتی گیلانی به مطلب ذوق خلاصی ز حیاتی که همان به بلبل مانده که قمار بکنج قفسه به

استعمال صیغه اسم مفعول یعنی صدری سعید را شرف گوید بهر پرواز حیرت رود رنگ نکبک بهر جا که مذکور است
تست به مذکور معنی ذکر کرده و ازین قبیل است که صیغه جمع عربی برهنه و اعتبار کنند چنانکه حور و ریاض جمع است
اصلا یعنی جمع نیارند و در محل مفرد استعمال نمایند و این هر دو لفظ محتاج به تشبیه است احوال یعنی حال محسن تاثیر
سایه کرده حال خود عیان از صورت احوالها آئینه است نسبت تنبیه را در حالها و وحید سیه کرده
با احوال ما چشم رسانید باقبال ما آمال سجای اهل سے هر چند صائب میروم سامان نو میدی کنم به زلفش بدستم
مید به سرشته آناه با یوسف والد سے قفل و سوس است که در گذشته آناه به پیخور و صد جا که تکیه کرده و شیو
غلمان که در تازی جمع غلام است معنی غلام آرند میر خجاست بهر که فرمان تو غلمان شود و آدمیت به صدقت میروم
ای مثل تو در عالم نیست و حقایق و حقایق جمع است مفرد اعتبار کرده بهای که ضمیر جمع پاریست آورده اند
محسن تاثیر به چو از شان نزولت آگهی نیست و حقایق های قرآن ایدانی به سوکوی سنوی به هنوز از کانت
کفرت خود خبر نیست و حقایق های ایمان ایدانی به تحف و صورت و ملائک و اخبار و انعام و ابدان
و آریاب و آو باش که همه جمع است مفرد آورده اند امیر خسرو به تحفی که در غیب یافت و دامن به جانب
است شتافت و خاقانی خطاب با قباب به ای رنگ آینه این که با و دی از تو نگارش صورت با به شیخ شیراز
س ازین به پاره عابد فیهی به ملائک صورتی طاووس زیبی و ظاهر و حیدر غافل از محبتی با یار سیدار حیدر
رسم پاری بر طرف اغیار با بودن چرا به شریف کاشی به گریه از ناکسان ازین کسان امار حسیبت و دوست دشمن
آتش بیکار با اغیار همیشه میزد آمدی که ظاهر انصاف با دی او را از اجابه فضلا و شعر نوشته گوید نیست انعام خدا و
انعامی چند به تشو و خاصه حق ماحضر عامی چند به فراری گیلانی به قلندر و ار عمری را از گو با و دشان شتم
بانی که شاید یکیم ابدال خود گوئی به سالک قزوینی به مگر ابدال حریخ این کو به دیده به کنکیش کو به کو به کو به کو به
سلیم به چگونگی که ابدال نموند به هزاران کو چک ابدالش جو الوند به فرقی انجذانی به دل خون گشته که آریاب به
عشرت بود به روزگار است که در مزرع غم بزرگست و والد هر دی به گلی از جمله گلهای خراسان یم به وقت
رند من و شلاقم و او باشم من به مداخل و عجائب و اطراف و رسوم و اجزا و مرتب ازین قبیل
سعید اشرف به طلایی رنگ یا قوت سرشک و آهین بیکان به دل آشفته گان دارد ز غم که در غلها
محسن تاثیر به محب ماسی محبوبی سر آمد به مداخلهای خوبی را در آمد به سیر ز با تو قورچی به بار دیگر زنده گردید
عجائب آفتی است به نیکو دشوار باشد بند آزار به شفائی به آن خرده فروش است که بر روی بساط

گوئیم در تازی هم مخصوص بوضوح نیست لکن اقال عز وجل السن بالن و الجرح قصاص تقطیع در تازی معروفست
 قاصیان یعنی آرایش خود ساختگی آرنده مخلص کاشی و روز بارعام خاصان راست تقطیع ضروری کعبه هر کس موم
 ج شده قبایلی نو کند و آیین قبیل است استعمال مصداق عربی یعنی اسم فاعل و هم مفعول اگر چند در کلام تازی
 بعض مصداق این حال دارد لیکن عام نیست مثله رضا یعنی راضی میرزا صاحب گوید بهشت نسیه خودت
 میکند صاحب اگر بگویم قضا آدمی رضا گردد و حیاتی گیلانی عطفه فیض رسان است و جرم عفو پذیرد بهر چه است
 رضا نیم غم چادریم و امن یعنی این میرزا صاحب از زهر چشم سنگد لان امن سیم چون پسته در لباس
 بود و نوبخت ما میرنجات از گوشمال برق حوادث سببش امن خود را چون موم مهر به میان زربنده و شمشلی
 یعنی تسلی یافته و حیدر اگر چنانکه تسلی برون نشوی و بر من دوست تو افغان بخیر و آفاق و شیخ علی نقی
 و لم یوصل تسلی بود از آنکه مدام بگل وصال ترا بوی از جدائی بود و خمار یعنی مخمور حلال اسیر بلا
 شب جمعه و گذشته از سر و خمار هم ساقی بدوی بدوی بد کمال اسمعیل و تا گشت جادوی زهر گلک او دیدید
 ای بسکه چشم ماه رخان خمار کرد و میرنجات ساقی سمرار طبل گرانی که خاریم یعنی که بخاک ره معشوق
 فنا و هلاک یعنی فانی و هلاک شده میرنجات و نظر زوضع جهان بخت نجات فنا بهر عالم دل گشته زهن
 مارا و له گاهی زلف و که زلفا فل که از عتاب و تا چند سیکشی تو نجات هلاک را و خبر معروف یعنی خبردار
 آرنده میرنجات و آکل فیض گردش گر خبر شوی و شاید که بوی گل شوی و چون صباری و ساک و تونی
 و وقتی خبر شوند که ما رخت بسته ایم و آنانکه کاروان که حاجت و بکنند و باقی و خبر شد از آن قصه
 و ابی صر و که آمد خلل در حوالی صر و رقم مصد است یعنی نشور که آن فی نفس الامر مرقوم است و میرنجات
 خط خود است برویش رقم معنوی و پیش کس شفاعت ندیدت هنوز و فراغت یعنی فارغ سلیم که
 و بریز خون سلیم و بر فراغت بخش کسی بهیچ قوی این کمان ندارد هیچ و کتابت یعنی مکتوب شانی و کلمه
 با آنکه در کتابت اغیار پنج نیست و بر نعم من مطالعه بسیار میکند و بی نخت جگر از دهنه گشت شکر و شکر شده
 ترا قاصد کم کرده کتابت و ارشد الله خان و بی نخت جگر بر لبم ای آه چائی و اسی قاصد کم کرده کتابت کجائی
 تعطیل و عزل و تلف یعنی مطلق و معزول و تلف کرده شده شفع اثر و حفظ یاد در عشق تعطیل
 و گریستن بقهای خوانده و آنکه و طعنه در دو خط از لطف تو مارا چه توقع و میتوان بکف آورد و گریستن
 طوری و مروت عزل گردیده است و دیوان ناز و و عجب گرا نیقد بهیچری از صد و فایده و ازین عالم

نقطه هم واقع شده چنانکه کمال اسمیل گوید برای فال زماضی شدم بتقبل که این ایام چندین خوشگوار می آید
 آثار جمیع اثر است یعنی بنا و عرض و دیوار آرنج حسین شنائی که اگر بر بنبار و شست شنائیت بنامند شاید که تاقیاش
 آثار شکند و محسن تاثیر ترسم اگر بیدل شوی گویند بیجا غم خور و تاثیر این غمخانه را یکبار آناری کن و ذخیره
 و تازی آنچه نگاشته شود و بفارسی آنرا بخنی گویند منتخب یعنی شکوه و گلزار آرنج اسمیل ایست در کیش اهل بیت
 که ذخیره گرفت و از یکپس نباشد در دل ذخیره مارا و شانی شکوه تن در دو هم حوز این پس که ناگهان
 یک یک ذخیره های دلم از زبان کشید و آله هر وی سه مرویزم بزرگان که از اختلاط اکابر و ذخیره نواز
 جز ذخیره خاطر و اصلاح و تازی نیکو کردن است مقابل افساد فاریان یعنی ستر و نواز و پر شهوت
 میرزا صائب که در مخطو نو اصلاح او را در نظر و در میان خواب هم تصحیح قرآن میدهم و عبد الرزاق
 فیاض که حاجتی نیست با اصلاح خط فوب ترا که خط ساخته پیش همه کس محبوب است و جرم در تاز
 مراد خطاست یعنی جرمانه و تادان آرنج حیاتی گیلانی که به خوشی و خوش مولی نه پنداری که کرد و پاک
 ترا جرم فی و تادان نیست و حیوانی معروفت یعنی اکل لحم آرنج میرزا صائب که ترک حیوانی حیوانات فانی شنید
 است و خوش را محروم میداری ازین احسان چرا و ملک آملی که چو زما در ریاضت پیشه هم شعله عدلش
 بهر بزرگ شیر را بر نیز فرماید ز حیوانی و در سال در تازی فرستادن است یعنی تحفه و سوغات آرنج ساکب بزرگ
 در سال بنارم مکی ناز نور و کرد و من خوب فرستادم و او خوب فرستاد و سیرت بکر عادت و طریقه
 یعنی ناموس و آبرو آرنج اسمیل ایست آتش اهل بوس را ساد و روی دهن است و از برای حفاظت خط و عا
 چو شین است و حسن رفیع که از پرده چو صورت همیشه نمایان و فریاد و زبی سیرتی پرده نشین و ظهور معنی لغو
 آن ظاهر شدن است یعنی نمایان آرنج طهوری که ترا چه رتبه که اندیشه وصال کنی و او ب خوش ست طهوری چنین
 ظهور کن و سنج کاشی که رسد بعد از شاعر بایه ملکی و زبی نوازش شاه و زبی ظهور سخن و جراحت و تاز
 زخم است مطلقا فاریان برای زخم کهنه تا سورش و آرنج خاصه و شنی که از نظر افتاده یاریم متنا شده است
 زخم شمشیر جنای او جراحت باشد است و است بکر فتح دوم در لغت خوب است خاصه آنهاست یعنی
 جرمانه مطلق آرنج محسن تاثیر و است نصیحت ماهم جابر عشق است و است بودیم و سدی یکده غافل ترسیم
 خان سراج المحققین لفظ قصاص این شعر سلیم به جرم یک نگوی ز آتش فراتم سخت و قصاص عاشق و
 قصص و آماش کن و نوشته که این لفظ عربیت یعنی کشته شدن تحت عوض خون شخصی فاریان یعنی تعذیر مطلق آرنج

عریان ز لباس عاریت ساخت از این بود نتیجه سخن خیزی من + واکه هر وی + چه در غلام بگوش مجوسیم تو اتم
 بگوش و ارے بگوش چون تیم تو اتم + یلا در تازی یعنی از سودن و مکروه ساندین منتخب فارسیان مننه
 کار فوق مقدم و آرنده سلیم طالع شهرت پروانه بلا شد و عشق + ورنه بیانی دل از بهس می آید فیاض
 فیاض که سر حلقه زندان جهان بود + آخر چه بلزاده دستور برآمد + باقر کاشی سے زنجون دشت این بهت
 نه فریاد + تکلف بر طرف باقر بک کرد + میر خجابت سے طغیان لشک من دو جهان از آب کرد + و در سحر دو
 چه بگاریه میکنم + چننین قیامت یعنی عجیب آرنده وحدت گیلانی سے زلف بکشو و درخ از می افروخت +
 طفره شامی و قیامت شفقتی ست + مکر در تازی معلوم ست فارسیان یعنی مکروه آرنده خان غاص سے
 در حیرت که با همه بی حاصلی چرا + دنیا چشم خلق مکر نشود + عبد الرزاق فیاض سے حسرت و مل تو اتم
 بگزار و پشت + حور را در دین اول مکر میکنند + تماشا در اصل تماشای ست مصدر باب تفاعل یعنی بکند
 پیاده شدن یعنی دیدن و بهنگامه آرنده مثله معنی دیدن ظهوری سے معنی اتحاد را دیدیم + در تماشا نگاه حاصل
 ماست + مثال معنی بهنگامه نامدوم لاهی سے بسیار دین کنه سر اسکره دیدیم + باز سچ اطفال تماشای کرد
 شانی تکرار بر این سر دارم و سوداگر دست افشان و پاکوبان + در آیم و زنجون و شهر بنایم تماشای + تک
 یزدی سے تعجب را و این صورت تماشا دارو انیمین + جهان محو تماشا و تماشای نمی بینم + تماشای آخر یعنی بهنگامه
 ست والا در هر دو شعر مذکور بنایم نمی بینم اصل بود تماشائی معنی بنیده و تماشاگاه جای بهنگامه حسن بیک فیض
 سے هم تماشای باغ آور دو هم خود چیدگل + کشتن بلبل مکر بود آرزوی باغبان + میر خجابت سے فرصت
 گریند ام تماشاگر دوست + سخت نظاره آت شد نهاد می + سیر در تازی گردیدن سے معنی دیدن
 آرنده نعمت خان عالی سے بیاض گردنت از بوسه هر جانقه میخواید + بیستم ساعتی بسیار و سیر استخاکم کن +
 میر خجابت سے بی گل روی تو ای باغ و بهار + سیر در گردیه رنگین ما + حق تحقیق اینکه باوصت تصرف منو
 در لفظ تصرف لفظی که کرده اند چنانکه بخت تصرفات لفظی معلوم شود ایام جمع یوم ست یعنی وقت روز تا
 آرنده کمال اسمیل در لغت گوید معنی از مقدم تو ایام مرده داد + از من این سخن نقش جان برده اد +
 متشتم کاشی سے میر و امی مادر ایام کار باز دست + یک سفارش از برای ما باین فرزند کن + ظهور
 سے ای خوشا ندی که شد چند آنکه کامش تلخ تر + زهر غم از ساقی ایام شیرین گرفت + میر خجابت سے
 خوشدل اند از لب لعل تو چه مینا چه قنچ + دل خون ناشده شاد در ایام تو نیست + لیکن در لفظ ایام غم

بمعنی چهره آرند کاتبی بر دای عقل و بدین خوب لقا بخش مرا به نیستم بنده ات آفریند بخش مرا
 کمال اسمعیل به چو سایه پرده نشین گرد و آفتاب ز شرم چو بکر فکر تو بر دار و از لقا پرده به نفس لیکونی و هم
 معنی لغوی آن سر و دست معنی آن که تناسل متعل شوی و آفریند سعید شرف به هر شب از رنگ آن بت کلی
 شمع سوز و چنقش آتشکی به شیدی قوی به هر کس که ز تن بریدی شک جان شد به دارست لگز قید جانت
 جانان شد به از خواجہ سراسی نتوان کمتر بود به که نفس برید محرم سلطان شد به شفائی در جو گوید
 به نغوظ و ادبی بن دلیل به نفسی است به چنانکه علامه با نوست حکله اسما به بل و رتازی برای زنی و احسن
 ست فارسیان کاف بیانیه بران افرو و ده با وصف استعمال معنی اصلی معنی شاید آفرند فیاض به در سر و
 گل و پامن آن نورند دیدم به هنگام مرغان چین بلکه تو باشی به طغرا به که لطف انظری میکنی امر و زکین بلکه از
 در و فران تو بفر داند به میر خجالت به در دست بتی کشتن من گشته مقدر به خنجر بکفت از خانه بر آ بلکه تو
 باشی به ماجر ادعری بلفظ مرکب است از ما و جری صیغه ماضی فارسیان معنی قصه واقعه و گفتگو آفرند سیح کا
 به ای آنکه باشکسته دلان ماجر اکنی به ما از تو ایم که بکشی و در با کنی به حیاتی گیلانی به با عفو و بگو که بیا
 برون بلطف به تا و از بهیم و حیاتی ز ماجر به ظهوری به انتظار برق صدره فرمزم را سوخته است به ماجر
 عشق و حسن شعله آفرند به نظاره به تشدید کننده به تخفیف نگرستین بر و معنی نگرستین آفرند حیاتی گیلانی
 به هر چند روی فراز اویش به از موج نظاره زو بان است به آمیز خسرو به نظر در یار شغول است و جان بیا
 ببتن به تو ای نظارگی دانی که من نظاره دارم به عبدالرزاق فیاض به نظارگان تو سر در کف خط در نظر
 که هر گاه تو خونی صد تماشائی است به حلال مقابل حرام است نظر نباسبت حلیت معنی مشکوه آرنطالب است
 به نشان کن همه اسباب در راه احباب به بجز حلال خود و دوستان دروغ مدار به محرمات که معنی تازی آن
 معروف است معنی جابره راه آفرند میر خجالت به محرمات مکن برین این محرم را به رنگ ابوسید بر صفای
 ماه پیش به سعید اشرف به هنگام محرم است و مات دلم به بیز از رنگزار حیات است دلم به از بس
 الف زخم کشیدم بر وی به اوسر تا با محرمات است دلم به تقیم در تازی طفلی که پیشش قضا کرده باشد و با
 منصوص است فارسیان معنی حیا طر و خدنگار آفرند بچی کاشی و صفت نصاب گوید به صیت شیش جابگیر
 عاقبت از خوردن خون سیر شد به ابر ایم ادم تماشائی به مکن خون در دل زارم ترس از چشم خو بارم به که نظر
 اشک عاشق و شیمی با جگر دارد به ادم کاشی به دوشینه سحر تیم تیزی من به آمد بر راه جو تیزی من به

لفظ از قبیل انتقال امثله سیما بقول صاحب منتخب اللغات یعنی نشان و علامت است کما قال عز وجل سیما هم
فی وجههم یعنی پیشانی آرند ولی دشت بیاضی بهر دو معنی آورده و در چین سیما یی قریم از سحر و جادو است و کس
کمینه بنده را خورشید سیما دیده ام و شانی تکلوسه کس چه دانند ز نخل تو چه گل می پیچم و تاکه خرسند ز نطاه
سیما یی تو ایم و حیاتی کیلانی و رنگ گل باغ و بوستانش و گلگونه عارض است و سیما است و صورت
در تازی معنی آن معروف است یعنی چهره از طغراسه نخورده هیچ که خورشید تابان زخم بر صورت و زردیش
از چهره آسمانی خوشچکان رفته و سیر نجات می نماید چو آب از گوهر و معنی دلبری ز صورت او و چهره
صاحب صراح ترجمه آن یک آب آشام نوشته یعنی سیاه آرند سحر کاشی و نفت از خط بغداد پیشتر منصف
تقریر بود که این جرعه اتام کشید و شفای در جو عونی شیرازی گوید و چو کسی در این پایه و او بدستی و پیوسته
قطره از جرعه سفندانی و ظهوری و شیشه های فلک از بادیه تنی گردیده است و کهنه از جرعه خود چاره بخیزد
صبح و ابوتراب فرقی انجذانی و آن باد که در شیشه طنبرنسان است و در جرعه تاثیر کن و ساقی آن شود
صحبت معروف یعنی هنگامه آوردن از تصرفات اینهاست طالب آملی و چو گوهری شوند انهم و لاکه بگید
گاه و میان نوش لبان بر سر تو صحبت است و وحشی و چشم من گستاخ بین آن خوی نازک زود و منج
تا هنگام نظر افتاد صحبت باشد و حاجی قدسی و بر سر پیمان غم هرگز این صحبت نبود و بود غم هم
پیش ازین اما باین لذت نبود و بسیار که مقابل همین است یعنی شوم آرند ظهوری و نشسته در عیانت از
یعین و یسار و خدای را که بر پیر از یساری چند و تحم علی مجذوب و عبرتی گیر از زبان عرب و ماکه که
چو که هست یسار و اخراج مصدر است یعنی بر آوردن اینها یعنی بر آوردن گنگاری از جای آرند حاشه
و بهم معنی شخص و حب الاخراج سلیم و تاب یک انسان ندارد از زکات گوش گل و زین حسن صد بلبل از بزم حسین
اخراج شد طامات جمع طامه تشدید یعنی حادثه عظیم تحقیق معنی سخنان بلند و دراز کار آرند خواجسته را و
یکی از عقلی لا فادگر طامات می بافت و بیا کاین و او بسیار از پیش و او را اندازیم و خیالی کیلانی و طامات
ولاف تاکی و غم و دروغ چند و میدار یک زمان لب چینی گزیده و تر و خیر معروف معنی هیچ و لای نایب
استمال گفته محسن تاثیر و چو گویش که گیرم دل از تو گوید خیر و خد اش خیر و به آنکه خیر میگردد و به بی
سرقندی گوید و یار خیری که دوزخ شیشه بی لطفی بغیر و اگر کسی گوید چه کردی خند و گوید که خیر و بیانی از خیر خیر
گوید و بخلو نگاه و روح القدس غیر و چو او غیر است میکائیل خود خیر و تقاد و لغت دیدن و رسیدن است

فردم که چه خاص با اختیار یاری سوز نه خصاص به کمال سبیل را یتو در همه اندیشه مصیب به خصم تو در
 همه احوال مصاب به قسم دوم از هر دو لفظ موصوف اول در اول مصرع ثانی و ثانی در آخر مصرع ثانی چنانکه عنصر
 گوید در خادم او باشد تا مردان ترا خدمت کنند به سائل او باشد تا شایان کنند از تو سوال به نوع هشتم
 شبه اشتقاق هر دو لفظ و نبودن آن از مشتق منه واحد و اختلاف آن در معنی قسم اول یک کلمه از آخر
 مصرع اول و دوم در آخر مصرع دوم باشد شاعر نظر کرده که در دیده من بغیرش به بریزم روان خون او را
 مرغیست به شیخ علی نقی گره باز در دوران چرا این ماجراست به ماجرای اینچنین با ماجراست به
 قسم دوم لفظی که در اول مصرع دوم باشد در آخر آن نیز بود مثال به هر که آب و تاب رخسار عرقناک تو دید به
 چشمه خوشید را دیگر نمی آرد و چشم به تبیع خفاست که لفظ قافیه را ابتدای بیت دوم آرد و همچنین اگر در جمیع
 ابیات آرد بهتر بود مثال غزلی است از طغر که صنعت محرف قافی

فصل ششم در بیان تصرفات شعری قافیه سخن با هر فن بدانکه سخن مردان از ان شیوه زبان و
 معنی طرازان بدیع بیان از جهت توسیع معانی تسبیل و امانت گان قوافل سخنانی بخلاف اهل لغت از رو
 تغلیب و قدرت در الفاظ عربی و فارسی تصرفات غریب نموده اند و اختیار آن حاشاک از عجز طبیعت باشد
 چه درین امر سهل اطلاق عجز برین کرده و الا تشکوه که تشریف شریف الشعر اتماند از حسن شرف اندمض است
 و جور است و اینکه چه عوام کمال انعام از نقصان استعدا و این ضرورت شعر ناسیده اند پای تحقیق شان
 از پیش بدر نیست زیرا که اگر چنین بودی باب سند و استناد از اقوال این جماعه صافی نهادند شده
 و اینکه لغت اشعار اینان بسند نیار و ندی اما این تصرف جائز نیست الا بر تقدس نهادی که صاحب
 و ما هر فن بوده محضر سلمی با مضامی اکابر فصحا رسانیده باشد و اینکه فقیر اسد آفرین آخر لفظ عاشور و غیره
 عاشوره باباشی و عید و گران چند به با آفروده و نظام خان عجز طرف بستن که بسکون را بی مملکت
 درین بیت از بهار خط او ما چه طرف می بندد به دل دیوانه باز سلاسل گردید به بفتح گفته و میرزا
 بیدل درین شعر از معاملات جهان گذر تو بر آ از نیمه دادم و دد و عفت سگی بسگی خورد لکذری بخیر
 رسد به عین ثانی از عفت که کرده نه اندیشه شعی عجب با بجهل استعمال تصرفات بر قدر سماع مقصود است و
 از پیش خود در و نیست تصرفات سخنوران صاحب کمال در الفاظ عربیه فارسیه بقدر تتبع و تصحیح این
 استعداد انواع و امار و الفاظ عربیه و آن نیز چند نوع است نوع اول تصرف در معنی و در

که ده گرد و خاک من به قسم دوم آنکه هر دو لفظ در صورت مشابه باشند و در معنی متباین است از اولی
 نامه بر آرم بوقت صبح به پیشان گل چو خوش کندم نامه هزار به نوع ثالث هر دو لفظ از یک کلمه بعینیه مشتق
 باشند و در اصل معنی موافق اما در صورت تفاوتی باشند قسم اول نوع ثالث لفظی که در اول بیت است و در بحر با
 مثال به یازدهی امرانی هیچ حجت به زدن برگزانه انا بوده آزار به کمال اسمیل صاحب رزنده شود
 بر در تو به باشد او نیز یکی از اصحاب به قسم ثانی لفظی که در بحر است و در وسط مصرع اول باشد حکیم غم
 به تا جهان بود دست کس بر باد نشان دست کشک به زلف یارم هر شبی بر باد شک افشانده است
 مراد افشانده و افشان دست نوع چهارم همچنان است که سوم آلا آنکه هر دو لفظ واقع در بحر و مصرع
 تو به اشتقاق از یک کلمه و در معنی مختلف باشند و این نوع را شبه اشتقاق نامند قسم اول آنکه یکی در صدر دوم
 در بحر باشد مثلاً شش به حصر خفای عشق و نهان جمال تو به نتوان گماشت بر فلک نیلگون حصار به قسم
 دوم آنکه از هر دو لفظ شبیه اشتقاق یکی در وسط مصرع اول و دوم در بحر واقع شود مثال به توبی نظیر
 جوانی و سن نظر نکنم به بجانب که ندارد رخ تو تاب نظر به نوع پنجم آنکه لفظی که در آخر مصرع اول است بهان لفظ
 بعینه در بحر بیاید قسم اول آنکه هر دو لفظ در صورت و معنی موافق باشند و هیچ گونه تفاوتی با بنیاد نباشد و این
 در مطالع غزلیات مروف واقع شود قسم دوم آنکه هر دو لفظ در صورت موافق و در معنی مخالف باشند عبد الواسع
 جلی به زهی آفاق را سلطان زهی ایام را مولی به زهی گردون ترا چاکر زهی گیتی ترا مولی به میرزا عبد الواسع
 به سر شد واقف ز تیغ او که چون از سر گذشت به از زبان تیغ می باید شنید این سر گذشت به ظهور
 ای در روشن نشی جفت نطق به گردون بدرت ز کمشان بسته نطق به هنگام سلام پیش ایوان تو
 چرخ به ناز و جواب گوشه ابروی طاق به نوع ششم آنست که لفظیکه در بحر باشد و ابتدای مصرع دوم به
 داعی و لفظی که آمدی رفت ز دل صبر و زارم شین به بنشین تا بخود آید دل زارم شین به خان آرزو
 به پیروی آنکه اول از برم رفت به جوانی بود نام او جوانی به آصف خان جعفر به ای حبه ز ما برسم عادت
 ساعت به اوراک وصال را چه حاجت ساعت به از وصل کند کسب سعادت ساعت به ساعت چه کنی
 بهانه ساعت ساعت به قمر مصرع چهارم است و قسم دوم تطابق صورت و مخالفت معنی آن هر دو لفظ است
 مثال به نگار که درخ من بخون دیده نگار به کنار او دیگبارگی مرا ز کنار به نوع هفتم مشتق بودن آن
 به لفظ است از یک لفظ قسم اول وقوع یک لفظ است در آخر مصرع اول و دوم و بحر به نازی بر وصل

قلب استوی صعب و لطف اقسام قلب است ستونم قلب بعض آن کلمه چند است که بقلب هر یک تقدیم
و تا آخر حرف الفاظ دیگر خیز و چنانکه رشک و شکر و لعب و طالع و باطل و این ایدون انواع است
چندان لطفی ندارد و بعضی برای قلب نوع چهارم هم نوشته اند از آن قلب مجمع نامیده اند اول قسمی از اقسام
قلب مجمع آنست که دو لفظ بسیط و طرف کلام واقع شود که از قلب آن لفظ دیگر بهر سه و از آن معکوس
نمانند و این بر دو وجه یافته شد ساکت و نامطلق ساکت آنکه الفاظ موصوفه مقلوب یکدیگر باشد و
قرینه قلب ظاهر شود چنانکه شاعر گوید: امروز ز لطف خواجہ باری من بنده همه مراد دارم + مراد دارم
مقلوب یکدیگر است و قرینه قلب که مراد از ایما بیان است ظاهریت نامطلق آنکه قرینه قلب ظاهر باشد
و آن بر دو گونه است صریح و کنایه مثال نامطلق صریح و الهامی است تا منت انبای زمان دید روان جرات
قلب درم از و اهب جان قلب کرم را + مثال نامطلق کنایه من بنده ز تو مراد دارم + این طبعه فیه
که باز گویند گفتم + لفظ باز گویند قرینه قلب است اگر چنین نگوییم مع بقبح کشد و از مقوله تمیل الضمین باشد و
قسمی دیگر مقلوب لفظ پاری لفظ هندی بر آید و قرینه قلب حاکی بود مثال من و تو گفتم هندی و آن شب هم گویند
تا بر همت است این گریه ای جان باز گویند و آتش + لفظ باز گویند حاکی قلب است و تا بر اچون برگرداند
رات شود که آن در هندی شب است ر و العجر علی الصدر عجز آخریت است یعنی قافیه و صدر اول بیت
و این صنعت چنان است که در صدر لفظی آرند و در عجز همان را اعاود کنند بر نظم محمود و این شت نوع دارد و هر
نوعی شملبر دو قسم نوع اول لفظی که در صدر واقع شده همان لفظ در عجز آرند قسم اول آنکه در بر دو لفظ
تغیر و تبدیلی نباشد مثالش رشید و طوطا گوید قرار از دل من بود آن نگار + بدان طوطا غنچه شیرین
شیخ علی نقی گره آه چو از سینه گناه بر آید + از دل رحمت هزار آه بر آید + و لاله شب ماند نقی را روز
در بیماری هجران + بان روزش که من دیدم عجب گریه تا لب ماند + قسم دوم آنکه هر دو لفظ متحد الصوت
و متغایر المعنی باشد و این لطف است رشید و طوطا طعنه نگار است رخساره من بخون + ز هجران رخساره آن
نگار + دیگری منال اوستم فقر ز آنکه در همه حال + بهست گنج قناعت ز گنج مال و منال + نوع دوم
از انواع هشت گانه لفظی که در عجز واقع شده در وسط صریح اول باشد قسم اولش آنکه در صورت معنی مغایرت
نباشد مثال اگر تنگ چنان بیکر نگار + و مرزا آن خسته دست بیکر + و گر آذر چو تو دشت کردن +
در و از جان من بر جان آذر + علی نقی گره آنکه دی گرد خاک من که غم بعد از هلاک من + چو مرغ آشیان

نزد تنگی به برنگ شنبه در پیرهن دل خاکی دارم به طبیب خود نه از تن پروری گردیده ام شهرت به درین اشفا
 مانند دل بیمار کی دارم به مولانا جامی به انقدر بس بود جامی را به عاشق رند لا ابالی را به که کی بوریان
 پوستگی به دلگی پر زرد و دوستکی به مشید در کلام آوردن الفاطمی است که نقاط تمام حروف مستعلیه بود مثلاً
 شاعری گوید که گفته ز غم عشق تو من شاد شوم به و ز حرف خویش تو ز غم آزاد شوم به موسس مقابل است
 شالش شاعری به اسباب طرب بیار ای یار به جام لب لب بد به بار بار به قلب و لغت باز گویند که در دست
 و در هر طراح آوردن الفاطمی است که بعضی حروف یا تمام آنرا چون برگردانند همان لفظ یا لفظ دیگر یا ترکیبی دیگر
 حاصل شود مثلاً از قلب در دو تخت و کا و اک و شایش و داد و موم همان الفاظ حاصل گرد و فخته به
 از اعجاز خسروی شریب دانند که هر چه هست قلب توان کرد و کرد و او که برگزین قلب نگردد و استاد می میرد علی آخر
 مرحوم به رفیق جمل پر از ان ز وضع خود زبون گرد و به زخم گرموم را و اثر و کنی و اثر و نیکو و به مثال
 لفظی که از قلب آن لفظ دیگر حاصل شود کمال اسمعیل به سوش چون قلب شود شومست به شوی و بگویند که
 مثال ترکیب که از قلب همان ترکیب خیز و مثلاً دام علماء العما و عند انقلاب همان است مثال لفظی که از قلب
 آن ترکیب دیگر مستفاد شود حضرت اخیر و به اقبال را بقا بود و دل بر دهنه به عمری که در غر و گزاری به با بود
 و غنیت با ورت زمین این نکته شریف به اقبال را چو قلب کنی لا بقا بود به با بجا صنعت قلب بر سه قسم است
 یکی متقلب کل و آن چنان است الفاطمی که دریتی یا فقره واقع شود که هر کدام قلب به هم باشد چنانکه شاعر گوید
 به مرگ کانت دست تو بگرم به مرد تو نیست کان بیدل درم به در صرع اول مرگ و گرم و در صرع دوم
 مرد و درم از الفاظ موصوف است و دوم قلب مستوی بیتی یا مصرعی یا عبارت یا نثری باشد که چون از آخر
 قلب کنند همان ترکیب حاصل شود و گفته که تعالی ربک فکیر مثال آنچه در صرع باشد حمید الدین مستوفی گوید
 به شکر ترازوی وزارت کبرش به شوهر به بلبل لب به بهوش به مثال قلب مستوی در بیت شاعر
 به ریش مرد کنج باری و قوت به تو قوی را بچنگ و شمار به مثال قلب مستوی در غزل به آرام برآ
 جو دارم یار ازین شوخ مراد دمی مرگ روا به شب می کوخی و به شب به به خوش ناز منی بیا مجرمان
 آیم بر جوب زورای من ناخوش به شوخانه میار و ز جرب میا به آرم کرم و جمال بینم زان شوخ به هر سه
 بشبم به بچ گویم شبها به آور که می مدام دارم خوش نیز به آرای مراد روح یارب مارا به مثال قلب مستوی
 در شرا از اعجاز خسروی فقره فیض موسی ضیفی موسس بسین مملتین و او معروف طبع است صنعت

اقسام آن را طرح کرده در عداد صنایع نیاورده متشکل از آنست که تنغیر هر کس معنی مبدل شود و از مدح
 بقتح کشد مثال شاعری گوید روز و شب خواهم بی از کردگار تا سرت باشد همیشه تا جدار به تا جدار
 بسکون جیم مدح است و بکسر تصحیف آنکه به تبدیل نقاط الفاط مصرع یا فقره از مدح بزد کشد شاعر
 گوید بگویت نگارمان گبری در آمد ز دی تیری که شکست آن میر گبر به مصحف معلومت حضرت
 امیر خسرو قدس سره ر قه طوبی صنوع با جینعت نوشته و در اعجاز خسروی مرقوم است این شعر هجته نمودار
 از اینجا بقول آمد شتر جیدان با سودت و سکان رشته محبت ز بس آرزوت میکنند تر افیق گفتن شعرت ببرد
 که هر مصرع او را با مصرع مبتدی از آن شعور که منضم سازند معنی تمام و قافیہ و ردیف متصل باشد میر معزی
 و جمله صفت و وجهیم فخرین مست به آشکده و صفت دل نمکین من است به جایم تلف و تب تیره و بالین من
 غوغا شدن و سوختن آئین من است به مضمون الغتین شعری یا نثری است که در دوزبان توان خواند و شنید
 هر دوزبان سالنمید حضرت امیر خسرو گوید بهای خانه داری یا بهاکن به جواد فی ثانی را بکن به معنی
 زبان پارسی ظاهرت و در تازی بهانام شخصی و یا ضمیر شکر معنی بهای من خان صنیعه ماضی از خیانه و دار
 مصناف بیای شکر معنی خیانت که و خانه مرا بهاکن معنی برادران خانه باش هواداری فرو آمد در سرای من
 و نادانی ناماد صنیعه ماضی و نون و قافیہ و یای مفعول اسی اندا کرد و مرار باکن تاپس سر را باش صاحب مجمع
 گفت که این بیت بحسب تلفظ درست است لیکن در سیاقه تحریر خانه و فارسی های مخفی در آخر دارد و صنیعه ماضی
 نه به چنین هوادار پارسی بافت و در تازی نظر بقاعده که هر الفی که در آخر کلمه بود در اصل یا باشد در حالت
 اتصال ضمیر بیای نویسنده بیاست گویم خان معنی خانه بدون باد فارسی آمده چنانکه خان و مان گویند و شیخ علی نقی
 کرده که اشعر شعرا و اعلم علماست گوید تبار که اندازید که رخ خان که خلک به چنین بنا و چنین بانی نداشت
 و این قطعه در تاریخ حمام است شتر خانه را شتر خان گویند و کتاب نگارستان هم معنی این لفظ دیده شده و محمد قلی بیگ
 گوید به جز از موج وقت احسانش به میدیادی از شتر خانش به قوتی زدی نیز گوید به استیکش شتر خان
 که در و جایی که در و خانه به پس بجانش خان صنیعه ماضی و خانه درست شد مقطع و لغت نخت نخت شده و در
 اصطلاح آوردن شاعر خوشی کلماتی و عبارت که حرف پیچ یکی با هم پیوسته نباشد و جمله مقطوع بود مثالش
 زار و زرم و زرد و دوری او به در و دل دار زرد و دوار به الموصول در پارسی ترجمه آن با هم پیوسته است
 و این صنعت بخلاف مقطع است مثال که تو جانما حرف من باشی به پیچ غم نیست غم فلاشی به مثال دوم

پر شکون و بخیر ابرام از کشته آن چشم پر خمار و سار مشمدی و رود آئینه چو آن آئینه رو نماید و او در آئینه
 و آئینه در نماید و مثال در وسط مصرعین منصور و بسویش تیر نتوان دید روی نازکی دارد و بگل متواتر
 سنجید خوی نازکی دارد و دید و سنجید مقصودست این شعر از وقایع تین بهم نتوان گفت و جیدی تبریزی و
 ای برج گل سوری تا بکی کنی دوری بهشتند امز ز مجوری خسته ام ز مجوری و مطرف آنکه در مصرعین لفظی چند
 بقرینه هم واقع شود که بجز روی موافق و در وزن و عدد و حروف مخالف باشند مثلاً خیال و خال و حبه
 سلمان ساوجی و سجد اما خیال خال تو داریم حال پریشان تر از خیال تو داریم و موازنه آنکه از ابتدا
 و در قرینه تا آخر الفاطمی آنکه نظیر هم باشند در وزن و مقابین باشند در حروف روی و قافیه ولی دشت بیاض
 و کردار بخشش و بی قصص سخا حاتم بی گشته از کوشش و بی روز و غار ستم نال و موشخ مشتق است از
 توشیح که آن و لغت و شلاح در گردن کردست و و شخ و و شاح گلو بند زان است چنانکه کمال آئینگی گوید و شاح
 عقد و یا فکند در گردن و نطق بسته میان از عقد های لال و در اصطلاح نام مشوق یا مدوح یا مجرب
 دیگر چنان آنکه اگر حروف اول یا آخر مصرعها یا اواسط آن مرکب سازند مقصود حاصل شود و آن حروف را از
 جهت ایضاح و سهولیت بشکون باطلایانک و غیره نمایند مثلاً استخراج نام از حروف ابتدای صاعده
 و من بر دشت بوی بستم دل تنگ حاصل ز لب نیست برون از نیزنگ و من با تو و تو با من یکیش بشو
 دارم سر آشتی و داری سر خشک و از حروف سر مصرعها نام محمد حاصل میشود مثلاً دیگر از مولانا شرف الدین
 دایمی در فیکه بسرخ قلمی شده اگر جمع کنند نام مدوح و خواجه محمد الدین محمد الماستری حاصل آید و خوارست
 جهان پیش نواله یکسر و فخرست القاب تو دین ز خط و لکان محامدی و از فطاکه ز الماس ضریف
 سپهری شد خنجر و آیین و بیت از قصیده طوبی است که سلمان ساوجی درین صنعت تصنیف نموده و این ابیات
 بعمل توشیح حاصل میست که در ذیل بقلیم آید و اگر تقسیم و کس کرده و در رسم نکوراند چنانچه مال ولی
 را و خصم ادم بار و مدام گوش بی دل و این و راه و گوش و به گوش شمال عدد و نوادش ابرار و بیت
 موشخ اینست و قسم و کس کرده و در رسم نکوراند مال ولی را و گوش شمال عدد و را و یکی از منشیان هند و
 لاهور رب الانشا که ده شش بیت نام که بصنعت موصوف شش و به مختلف در تصنیف است و حق آنکه بیچاره
 خیال خود کشی کرده صاحب مجمع الصنائع معقد و شجر و نشری را از لواحق موشخ شمرده امثله آن آورده اگر چه اینها
 از صنائع است لیکن بقول اکابر شعر اخلا رشید الدین و طوطا از عالم لعب و بازی اطفال است پسند

بمن بی سرو سامان زد و گفتیم که بر آتشم زند قاصد آب و این باد صبا بر آتشم دامان زد و درین رباعی التزام
 میست و گرنه خندان و گریان و مانند آن قافیه بوده ای بر ده سحر عمره آسان دل من و پیوسته ز چشم تو
 بر آسان دل من و تاراج دلم از تو عجب نیست که هست و از یک نثره بانی تو خراسان دل من و بعضی شعرا
 از موم و حروف گرفته اند مثلاً شاعری گوید و اتم دل من هست برویت مائل و هرگز نشود مهر تو از دل
 زائل و خورشید رخ تو نیز ترمی بهیم به حالی که شد و بجا خطت حائل و آن دو حرف الف و یاست و الا دل و گل
 و نظایر آن توانی دیگر بوده و این التزام را در اصطلاح تطبیق گویند و هم آنست که منشی یا شاعر در مصرعی یافته
 آوردن یک چیز یا چند چیز لازم گیر و چنانکه اکثر شعرا قصیده لازم مگویند و این مطلع از قصیده شانی تحکوست که
 برین صنعت گفته ای که بر هر سه موعید توصیف است و موی مویم بگر فکاری عشق تو گو است و قصیده کا
 که بالترجمه شرح گفته شده است یحیی کاشی نیز مزمز آن شده و این مطلع از دست شاعر در حجه و اگر هست پنهان
 شرح هست حرف ساربانان و عماد اکبر درین رباعی لفظ چشم سه بار در هر مصرع لازم گرفته چشم تو که چشم
 مر ساد از چشمم چشمی که چشمها کشاد از چشمم و تا چشم تو شد چشم مرا چشم و چراغ و جز چشم تو چشمها افتاد و چشم
 علی نقی ایراد نام دو جانور درین رباعی التزام گرفته ای در مودی چو باز و در کین چو عقاب و عقاب بهای
 و چو طوطی بختاب و از باد به طلی فرست این ترمی را و چون خون خروس و شب به چو غراب و تو لانا لطف است
 نیشاپوری درین رباعی چهار گل و چهار سلاج و چهار جوهر و چهار روز و چهار عنصر آورده رباعی گل و او پریر و در غنچه
 بباد و دی جوشن لعل لاله بر خاک افتاد و او آب من خنجر مینا امروز و یاقوت سمن آتش نیلوفر و او
 تضمین مزدوج و دو لفظ مزدوج یا زیاده با وصف رعایت سجع و قافیه آوردن مثال و دو لفظ شاعر گوید
 و گاه ریزه بنیزه ربائی و چون کنی عزم رزم و پیکار و ریزه و نیزه و عزم و رزم الفاظ مزدوج است مثال
 زیاده و دو شاعر جایی که بود آن دوستان در بوستان باد و دستان و شد گرگ و روبه امکان شد ذراع گر
 را وطن و تولید التوامین و آن صنعت چنانست که لفظی بکار برند که از روی صورت آن احتمال شود که از
 دو لفظ مرکب است مثلاً شمس تاثره ساقی بشد قتل میامی کیش و تا کنیم ز مزمز عاشقانه را و مراد
 قتل ز مزمز است اسجاع السجع فی اللغة صوت احکام و در اصطلاح کلام را سجع آوردن آن قسم است
 متوازی و مطرف و متوازن بعضی دو قسم است و بعضی مخصوص نثر و شاعری است که در دو قریبه
 یا بیشتر چند کلمه متوالی و الفافیه مقابل هم آید مثال در ابتدا شاعر بیتایم از کف کاش آن یوسف

با و صبا به ظاهر از چهره تو شرم چو حسن به روشن از طلعت تو نگ خا به بار و از جلوه تو بخت بلند است
 رسائی ز قد تو پیدا به نسخه خوبی تو لیل و نهار به تاب زلف و رخ تو صبح و مسا به دل دیوانه بود ناخن دوست
 هیچ عاقل شخو و قیسه بیا به شد ز گشتگی بخت ای شمع به سر نوشت من و تو تیغ جفا به تنش آرزو گلی طبع
 مراست به آتش با ده به از آب و هوا به مثال ذوالجور این بیت سلمان ساوجی است که در سینه بخت توان
 خواند به لب تو حامی لولو خط تو مرکز لاله به شب تو حامل کوكب به تو با خط مار به و وفا فیتین شکر
 است که وقافیه کشته باشد در هر بیت مثالش از در اب بیک جویا نیست جز افغان مراد در بزم از
 سکار کار به همچو آن بلبل که نالان است در گلزار زار به آه کاشب مانع نظاره شد در بزم وصل به پرده
 چشم از غبار خاطر دیوار دار به شور و ارشونی و بیایی و ناز دنیا به خاصه عاشق ساده لوح ار باشد عیا
 یار به بی گل روی نگه در دیده نگینی کند به بی می صاف ست بر دل ابر گوهر بار بار به ساغر صبا بنگ گل
 بخند و قافیه به نشسته می بر قدر گریم بخت زار به شرح چچ و تاب زلفش گرفته بود خامه ام به می نماید
 دور از دور دیده ام طومار به تی کلف نه قدم در محفل چای که هست به می میا بختی حاضر و تیار به
 استاد می محمد علی را سخ مرم به کس بختی چون کند غم از دل ناکام کم به هست چون آئینه سیاب با آرام
 رم به چرخ هم از بی سرو پایان خطر می کشد به میزند ویرانی من بر سر این بام به شد ز شرم خود نمائی
 در آب این گریخت به تنگ بادت کاوری در دیده به نام خم به هر شجر اشک نه است ریز و از تبسم باغ به
 ماز از چشم تو چشم نرسد باد و دم به آنچه دل در پرده دارد چشم را در خواب نیست به حلقه بیرون در شد
 از خیال خام خم به دل نشان جلوه شوخی بوس دارد به است به کردی از جولان او در عرصه او بام به هم
 کیست تا آب گرم بر آتش سائل زند به سوخت از لب تشنگی را سخ درین ایام به گاهی لفظی میان بر وقوفیه
 آورند و در هر بیت اعلان کنند و آزار و لیت محبوب خوانند مثالش شاعری به ستود و خان کریم آن عمامه به
 که هست برکت و نقش حسام گوهر دار به گوهر و لیل محبوب است و شعری که زیاده بر وقافیه دارد آن را
 نو و القوانی گویند چنانکه شاعری گفته به اسی ستین از تو دین علوم و عمل به و ز تو پیدا یقین محکم و دول اعتنا
 معنی لغوی آن در کاس بخت انگندن و در اصطلاح لزوم بالایلزم است و آن تکرار حرفی است که ماقبل رویت یازد
 مثلاً الزام می عمل و عمل و عمل ترک توانی و گری مانند بدل و غلط امثال آن در تمام قصیده یا غزل کما قال عز و جل
 فاما لیتیم فلا تقهر و اما السائل فلا تنهر و اوجرت باست محمد اینست تغنی به کلک که دم از اذغرا شما ن زد و اثر

سخن افروخته باد و کاین ترنم سرزد از طغرای بی تویم وزی به ظهوری به سپهر مطلقش هرگز به کوب قونیا
 مکر و تیران به آفتاب آردن آیت یا حدیثی یا قولی در کلام خود و لا علی آیین من و جابر است تغییر لیس را
 وزن شعری امیری دیگر شال حمزه بیستانی گوید به انبه فرستاد حسن خان بن به انبه العزیز یا حسن به خاقانی شروانی
 گوید به ایام خط بگر درخ وستان کشید به قلم انصاری انصاریه پس و جان کشید به مومن استرا بادی به شصیب
 و لم از عشق تو آن ویرانی به که گر و زنده عایله سا فلما به قافی غزل مرصعا و قافله است این به تامل است
 جامی به نقد عکرا اهدان در تو به از می شد کف به قفل لیم اتن تنهوا ایغفر لیم ما قد سلف به که شد برقع روئے
 چه هست زلف شب آسا به بجان قدیر اجل لیل لباسا به در بیت اول الدین کفر و را بلفظ لیم به که کرد
 و در بیت دوم ضمیر تکلم مع الغیر از لفظ اجل مخدو ن ساخته مولوی جامی به زو پنج شهر طغنه بر احوال اهل
 دل به و المر لا یزال عد و بلا اجل به که لایزال زیاد کرد و ضمیر غائب واحد از آخر اجل سا قاطع نمود و چه قول حضرت
 شایخ چمن بست المر عد و لما به کمال آید لیل به اسپین دی بدر تو بگذشت به حالتی و به عجب زان ماند
 خاک را و دید باز کا شکم به مروکی آب سوی دی سیر اند به که کشید آبی و از سوز جگر به لیتنی کنش ترا با میخو اند به
 تلمیع انشای مصرعی بحر جی و مصرعی بیاری یا بیتیه بازی ویتی بغاری و زیاده ازین هم رو است ابراهیم
 او هم به که ز بقا و فنا سوال کنندت به قفل یویتی و ما سوا هوسینفی به سراج المحققین سراج الدین علی
 خان آرزو سلمه اند غزلی گفته که عیشر تازی دیگر مصرعش بیاری است و آن این است به صیف و شام دور حجاز
 شتابا به ایها القوم عیسکم شتی به ماری من تفاوتی و فی الخلق به نیست فرقی میان شاه و کد و کد و کد که آید جل
 خورشید شب به قال سل ما ریت سی سلمی به سر و قامت تبار برف دراز به قرونا الی العلی ز بقا به بهجوسن
 زبان شد همه تن به کیت خفی به ایمن ایوی به به خطش و به یچ از هم چشم به ان ربی به خرج المری به هست عهد آفر
 هم باد به که را عاشقین از تنسی به به عا و نداشت شغول به ارق قلبی لغدی و شتی به میکشان و به جمیم و تو به نعیم
 شینخا ذاک قسره خیرا به پارسائی و باد و انگوری به ایها الصالحون ما الفتوی به یارب از حسن گندی به پشت به
 بانجی آدم طیف مانا به چه پشت ست پای بوی یار به آن تر و دو فاسل الحشا به فوره به حاجت آفتاب پرست به نت
 فی العین ایکنان به متلون سالم و آن چنانست که به بیت بظنی انشا کنند که تخفیف و تشدید بعضی حرف و وزن
 بگرد و ترکیب لفظ سالم مانند آن نو بجزین است که شعرا این ادو بجزون گویند یا ذوالجور مثال ذو جبرین
 پیش گوید به ای که در لب تو آب بقا به هست لب تشنه تو دیده ما به عشق باز رح تو سیر حرم به نمل طر و

لاهوری سے سالہا غوطہ بخون تر تر زده ایمم + ماسفیل جگر نشنه بکوتر زده ایمم + سفر کعبه قربان شدن
 آمد پیش + چشمه چون قطره خون بر دم خنجر زده ایمم + سیاح سے تاپتی قتل من آن شوخ کربست و کشاد +
 قطع امید نمودیم ز هر سبت و کشاد + طلقه ز دشب بدر دل خبر آمدنت + دیده تاصبح ز شوق از شره در سبک کشاد
 ذوالار و اف سقید بلخی سے چون خال کباب رخ یاریم چه توان کرد + افتاده آتش سر دکارم چه توان کرد +
 دبسته آن ناخن فرکان بلندم + ششم گره افتاد بکارم چه توان کرد + و له اگر چون غنچه خندم کید بن بلبل
 چه میگویی + روم گرد چمن بی عارض او گل چه میگویی + ز غیرت سر بر بر جوشستن چون مار می تخم + نسید ہم
 بگوشتش بر زمان کاکل چه میگویی + مثال ردیف چهار کلمه عجیب خالص استر اباد سے سے ۲
 بهار سبز و سفید و سیاه و سرخ + طاوس و ارسبز و سفید و سیاه و سرخ + از خط و خال
 و گوهر دندان و لعل لب + شد حسن یار سبز و سفید و سیاه و سرخ + از بهندی و خطائی و زنگی و رومی ست +
 بر دیار سبز و سفید و سیاه و سرخ + فیروزه و نور و شعبه و لعل بر نشاند + بر کنار سبز و سفید و سیاه و سرخ +
 در چشم خشم تیغ مرصع غلاف دست + چون شبت مار سبز و سفید و سیاه و سرخ + رقطا و اذیت گو سپید
 که سیاهی او با سفیدی آینه بود و در صطلاح شعری یا نثر نیست که کفرش منقوط و کفرش غیر منقوط باشد مثال
 شاعری گوید سے شد قد تو چون صندوبر یاغ + بر خد تو زلف از و پیر یاغ + دیگری سے غمزه شوخ آن جنم بکشتا
 سیل خونم ز شاک خون انار + حیف و لغت اسپ که یک چشم او کبود باشد و در صطلاح کلامی ست که یک کلمه
 منقوط و یک کلمه غیر منقوط باشد مثال شاعری گوید سے داده بخش همه پی عالم کرد و پوشش دعا بنی آدم +
 حضرت امیر خسرو سے یقین که چمن سودای زشت مرد مرفت + هوای نفوذ نفوذ شب آرزو شب + سلا
 ساوچی سے بخت علی بخت محمد + بخت مروج بیشت سکه + مثال نثر این مرد و بخت در اعجاز جسر
 ست محرف است که لفظ را در جودن تبی بیان سازند چنانکه بجای می رسم وی موزون سازند چنانکه
 بلغر گوید سے شوخ من چون پانند در یاغ با آن ری وخی + دختر خود را کند از شرم پنهان ری وری
 ری وری گریشنه دکان گل سری دار دبزم + برگ خود در شیشه میا ز و پایی میموی + میموی از خون
 جیان گرد و خلاص + کز فراق لعل او دار همیشه تی و پی + تی و پی از رشک بر سر شکنده مال را + شسته تا
 عزیز نشان در دور ماهش فی وخی + فی وخی چون از لب شیرین او شد کامیاب + تیغ شد بطوطی فردوس شبنم
 کاف ری به بسته ام در عشق او بخلق را و اختلاط بیوفائی بین کنکشتا یه پیشیم ری وخی + مرغیای گلستان

سه ازان عارض لطافت می تراود و به ازان قیامت می تراود و به مقصود قیامت و قیامت است
 نوع بهنتم تجنیس خط الفاطی در کلام آنکه در کتابت مانند باشند و در تلفظ متغایر شاعر و خیابان که گریب
 خط مشکین کشیده اند و خط بحیات عاشق مسکین کشیده اند و تراوشکین بشین معجز و مسکین بسین همکست
 مثال تجنیس خط و زفر نامه و جامه و جام سید بوسیده و پوشیده و نوشیده آید ایراد المعطوفات
 آوردن چند لفظ معطوف است در یک مصرع یا بیت مثال مصرع ظهوری شکیب و صبر دل و دین بیادیت
 بهند چاکمه و بهوایش هنوز تا چکند و وحید آتش و اخگر و دود و شر و شوق و حید و عشق مشهور
 جهان که و صبر نام را و حضور می نمی که بگو و بشنو و جامی بنوش و شوخی کن و زن که محو تو ام نهفت
 حجاب چرا و مثال معطوفات بیت ملک نمی که تو حاضر و کله بسیار و غیر گرم حکایت و تمام گوش و مهر ایا پیا
 و جمله گاهم اشتقاق آوردن لفظی چند است که مشتق منه آن واحد باشد لیکن مقارنت معنی شرط است
 محمد علی سلی و مداحی ذرات تو از اقسام عبادات و قسمی است که تمام از قسمت ماکر و و و لکه تنم آشیان
 عقاب محبوت و و لم پس بان شاع شاعب و علی نقی کمره و نشد مقبول مقبولان عالم و قبول در دل
 تا قایل نیست و بیشتر در کلمات تازی این صنعت یافته شود و در آن الفاظ پارسیه هم توان یافت چنانکه
 عبدالرزاق فیاض و بهنیم ناز او بیکد روی دل نگر و انم و نگر و دم گرد و او وقتی که گردانند زمین و در آن
 سالک یزدی و از احتساب روز حساب است در حساب و شد راز شیخ و محبت و شهنیم نیست و تقصیر
 آوردن شعر یا مصرع غیر و شعر خود اگر آن شعر یا مصرع مشهور است احتیاج بایمانندارد و الا اشاره بدان واجب
 است تا از آفت شمت سرقه مصون باشد و ضمیر مصرع را تا نماید و ضمیر بیت را استعانه گویند مثال مصرع و بیت
 مشهور شاعری گوید و بهنیم دی بر بگذر دیدم بود آن بچه تندخو چو پلنگ و طلبیده از و جاعی گفت و نرو و بخ
 آهنی در تنگ و چون برین دستد یکدشت و دیدش ریش دار و دنگ و دینگ و ریش ایاک کرد و
 نوره نهاد و بعد ازان سوی بنده کرد آنگ و گفت گر میکنی جاع بیا و من هم از قهر گفتش ای لک
 آهنی را که مو چانه بخورد و نتوان برد از بوی تنگ و میر خجاست که کن منم از بوی خال لب و سیار
 موری که دانه کش است و و لم را بجرم خیانت مکش که کجان دارد و جان شیرین خوش است و استاد
 حکم شاه است کسی ریش گز تراشد و لاف خوبی نزد هر که مترش باشد و امر وی خنده زنان گفت چنین بیاید
 تا سیه روی شود و هر که در خوش باشد مثال آوردن بیت یا مصرع غیر یا محجوب خاص است را بادی گوید و

کثیر الحروف است و اینهم دو طریق دارد یکی مرکب نام متفق است که یکی بسبب ترکیب متجانس شده و در همه ارکان
 موافق گشته مثال از شنوی ایل شیرازی است برابر بحر از همه سو فارغ شده رسته ام از ناوک و سو فارغ نم و زکی
 مرانده من کرده دعا گفته فلک آینه تا به شود آن و چشم باد آینه از دیده به خواهد ترا چشم رسید
 و دیده به خواهد تو باد آینه و دوم مرکب نام مختلف است و این بر دو گونه است اول آنکه ارکان متجانسین
 باشند و رای حرکات مثال از ایل شیرازی است میل تو گر شد سوی دار السلام من شدم انیک موسی السلام
 رای دار السلام در صرع اول مضموم و در صرع دوم ساکن و دوم آنکه در کتابت مختلف باشند و در تلفظ موافق
 و از اینجاست مفرق نامند نظری است شب بگلگشت آمد از سه تا به بر و بهیجی از هر جلوه اش متاب رد
 نوع سوم متحد الکنایه و متخالف المقاطع و بحر حرکات مثال ابراهیم حسین نصیری است غار آلودگان
 خرده بادای دل که آن ساقی به گوارا باد و چون خون دشمن در سب بودار و واده بر وی سر آید شاد تو گر
 دیگری را به کند و در دامن زبانی به در شعر اول چون و در شعر دوم زبانی و زبانی متجانس هر دو
 نوع چهارم تجنیس مزدوج متصل و منفصل و این چنانست که لفظی آورده شود و در مقابل لفظی متصل یا
 منفصل و آن مقابل کجوف و یا چند حرف کمتر مثال متصل ظهوری گوید یک یون است غلفی تقسیم بایش کرد
 از غیر اگر گاهی زیاد باشد گاهی از گاهی کجوف کم است مثال منفصل نجیب خالص است را با و
 گوید و در تعریف اسپه خال تمکین آب جویان که در خار اشکاف باد پاتش عنان صحران گذر در گذار
 مرا گذر و گذار است که اول کجوف از دوم کم است و در با فاصل است بینا نوع پنجم تجنیس زائد و ناقص
 اینچنانست که لفظ دوم متجانس در عدد و حرف کم یا بیش باشد اگر اول است ناقص و الا زائد مثال ناقص شاعر
 و در وقت روی خوب آن طرفه بس از ناله چنانستم از مویه چو موی و موی ناقص است از مویه مثال زائد
 شاعر به پاره می فطری ز مردمی کن که هر چه تو چشم چشمه گشته است چشمه زائد از چشم نوع ششم تجنیس
 بالتحقیق یعنی متجانس شمله و آن شله که است اول تضارع و آن چنانست که در همه حرف مجانیست باشد
 جز در حرف آخر چنانکه آذاد و آزار ظهوری گوید بی ناخته ماند سر و در باغ و زیر یک سر و که از سر ابر آمد
 مراد از سر و سر است و چشم ندیل که آن در حرف اول متضار و در بواقی متوافق باشد چنانکه اشارت و بشارت
 دوام و دام عرب ناصح گوید صوفی که قول او همه رفرست و محض خیر چون گوید میار میار ای میار
 میار و بیان شمله اول اند شوم سطر یعنی بدون اطراف آن دو لفظ و تباین در اوساط چنانکه ظهوری گوید

ایرادرکنشال از نظم شاعری گوید ای مصور تو کمال وفا و می نمود ز تو جمال صفای
 اهل شیرازی که گوهر او یافته و برج شرف و اختر او یافته برج شرف و درین شعر با وصف ترصیع
 تجنیس هم یافته میشود و الا گوهر و اختر متجانس نیست مثال ترصیع از اعجاز خسروی آتام عظمی
 همام مکرّم اگر مخرور پس عمل شیر جیس محل حاکم الاسقام حاتم دریا غلام شهاب الملة الظاهره نصایب
 القاهره و مع الفحول والاحله منبع العقول الاولی الخ احبیه صیغه جمع قلت ست خالی سراج الحقین در کتاب
 مصنفه خود همی بکار گرفته که مخروری درین شعر و خوش چون شوم از غیب بید بیدند اند که لب بند ز درج
 اجله حکما به بجای اجل که صیغه فعل تفضیل است اجله آورده و در این غلط نزدیک بودن هر دو لفظ
 و بلفظ و سبب عدم فصاحت آنست که هیچ یک از اساتذّه چنین نیاورده مولف هم درین لفظ متروک بود
 لهذا این قصیده را از هر جا طلبیده تحقیق نسخه نمی نمود آخر درینو لافستّه محرّره ایرانی کاتبی بهر سبب در اینجا
 بجای اجله حکما خلاصه حکما دیده شد هم ترود و رفع شد و هم طعن عدیت فصاحت و غلط از کلام همچو مکرر
 استادی شد فغ کشت ترصیع مع التجنیس آنست که کلام مرصع و متجانس باشد مثال از سعید اشرف
 عالم از من شد تو تا از من شدی + عالم از من شد تو تا از من شدی + یکی از قدما هم دارد که چون
 از گوشتی همه چیز از تو گوشت + چون از گوشتی همه چیز از تو گوشت + ملا عبدالحسن کاشی که با من بود
 منت نمیدانستم + با من بودی منت نمیدانستم + رفتم چون از میان او دستم + تا من بودی منت نمیدانستم
 که مصرع این رباعی مصنف است نورالدین اصف سلاطه که از سر با چراغ انگیزی + از سر با چراغ انگیزی +
 تجنیس در لغت مانند بودن است و در اصطلاح آوردن دو لفظ است یا زیاده که در صورت متجانس باشد
 و در معنی قبال و این صنعت بر چند نوع است نوع اول بسیط موافق که از تجنیس تمام گویند و این دو طریق
 یکی آنکه آن دو لفظ یا زیاده در عدد حروف و حرکات و صورت و تلفظ موافق باشند و در معنی قبالین مثال
 سعید اشرف که اشرف تو کیت نخترانی رانی + اسرار روز جاودانی دانی + هر چند که مانند است
 و خط و در شیوه تصویر بانی بانی + امیل که اظهار عرض علم بطول کلام نیست + باشی نفس در از بون چرا
 این را تجنیس تصریح نیز گویند طریق دوم که بسیط مختلف نامند چنانکه حرکات الفاظ متجانس متغایر باشند
 مثال از اهل شیرازی که پیر و ایشان شود در آنجهان + رخس دل اند صفت مردان جهان + جهان در صرع
 اول بفتح جیم و در مصرع ثانی بکسر آن نوع دوم مرکب نام و آن آوردن لفظ قلیل الحروف و مقابل لفظ

این اصطلاح اهل صنائع است و الا تجربه در لغت با آنکه مجرود کردن است انداختن یک چیز و معنی است از لفظیکه
 معنیش دو جز و دهم شده باشد مثلاً اسری بعد از آلا یقید شب مجرود شد از اسری که سیر کردن است و شب را
 نیز گشت اکثر جمیع لغتی را بلفظ دیگر آوردن مثلاً تازی را بفارسی یا پارسی را بتازی ترجمه کنند و در
 و الیه روی این عبارت تازی را که ما من شئی بینی الا وقد مثلث و در مصرع بفارسی آورده و مطلع تو هم
 مدح شیخ را نهماست و که از سینه نیست گریز آنچه پیشو دشمنی به بعض کتب هندی مثل کلید و منه و مباحث
 و گیتا که اول در عهد نو شعر و ان بلفظ عربی و بعد از ان از عربی بفارسی و ثانی و سوم در عهد عرش استانی
 در زبان فارسی ترجمه کرده اند و شاعری این شعر تازی اگر از صاحب تخصیص شعر بود کمین فیه الجوز
 خدمت به لمارایت علیها عقد نطق به پارسی چنین ترجمه کرده که گریز بودی غم جزا خدمت به کس ندید
 بر میان او که التفات و لغت و دیدن است از جانبی بجانبی و در اصطلاح از خطاب بغیبت یا از غیبت
 بخطاب رفتن شاعر بهتر آنکه هرگاه از معانی بنحاطبه و ندر الفاظند ایراد کنند مثل ای وایا و زبی و خبی و حبذا
 و خذ ایگنا و صدر او چون از مخاطبه بغائبه التفات کنند بعد حرف نه آن آزند و خطاب بطریق تعجب کنند
 امثله آن در دو اوین متقدمین و متاخرین عالم عالم است و به تنقیح پوشیده نیست ارماد و لغت نگاشت
 نگا بهان است در راه و در اصطلاح آوردن شاعر لفظی است پیش از قافیه که چون حرف روی معلوم باشد
 قافیه توان دانست امامی گوید چون کبک شیشه لب ز شراب مروقی به کبکی از ان بطریق معنی هر دو
 بر آب دیده پیش تو ز ورق روان نسیم گز آنکه دانست که تو مایل بزور قی به مراد بیت دوم است که
 که قبل از رسیدن بقافیه معلوم میشود که زور قی قافیه خواهد بود لمعه و دوم در صنائع لفظی به اعتالات
 الیه اعتد و لغت بمعنی ارتفاع است کما یقیم خرج الرجل علی افرازه اذا ارتفع علیها بالکمال و العلم و الاستدلال
 اول صوت اصبی که زانی حاشیه چلیبی علی المطول و در اصطلاح اقتضای کلام مناسب سیاق آئیده چنانکه حکیم
 ز لالی در بیت اول شنوی قصه ایاز و محمود ایراد نموده و چنین گفته به بنام آنکه محمودش ایاز است به غمش
 بتجاء ناز و نیاز است به و محمد اکرم غنیمت در شنوی که شمله حکایات عشق تازی عزیز با شاه انشا نموده است
 اولش به میان املافرموده به بنام شاه نازک خیالان به عزیز خاطر آشفته حالان به لیکن بیت ز لالی
 ابلغ است چه مرد و نام در یک مصرع اول اد کرده تر صیغ در لغت تعبیه کردن جواهر است در خانه طلا یا نیک
 و در اصطلاح یکی الفاظ و مصرع یا دو فقره در حرکات و سکنات و او زان موافق آوردن و هر یکی را در قرینه

اندر شب قدرت پیدا آمد به محسن تاثیر همیشه ماتم و سوز جهان بهم آغوش انداخت که بایم
 او محرمیت به کمال اسمعیل به شب من روز در کنار گرفت به مشک کافور را ببار گرفت به
 تکیه تقدیم لام بر بیم بعضی تکیه گویند تقدیم میم بر لام الاول هو الاصح یعنی ایراد میم و آن آوردن
 شاعرست و بیتی قصه یا مثله یا بیتی مشهور امثله آوردن قصه منظومیه خریدن از نیکینان بزرگوار تو باز
 بهمان معامله آب شور و اعرابی است به شیخ علی نقی گره به هست و عشق دل شاد شنیدی که چه دید به باد
 ز غلامی پرسی از پسر به تکیه است بقصه محمود و دایا ز و یعقوب و یوسف مثال مثل فیلان به عمری است
 که گامی نزدی سوی شهیدان به دیر آوردست آبی که حق است قیامت به طاهر غنی به زنا خسته گیسو
 و لبران ترسد به چنانکه مارگزیده ز ریمان ترسد به و له ر بود دل زمین و شد قریب بیدل ازین به چه خور
 بود که بر آید بیک کرشمه و کار به خواجه عبدالعزیز سامی به دل چو رفت از پی دلدار خوهرش باز به سفر
 راز پی آواز نیباید کرد به این مثل است مشهور بهند وقتی درست است که زبان ز داهل فارس باشد و الا
 شیخ علی نقی گره به ترک ستر گیسویم و میخوایم از لعل تو بوس به هر که دست از جان بشوید هر چه میخواید
 مثال تکیه شعری اشارت نموده به بیت مشهور خواجه حافظ شیرازی به پیش من حاصل کونین بود چون یک
 مزاج چرخ چرخیم و دوس مه نو به الا ترغاع و لغت بالا رفتن است و در صطلح صفتی را که آغاز کنند از ابالاب
 باظهار چیزی چند مثال شیخ علی نقی گره به قطره باران گشت و باران سیل و سیل انجخت و دود و دریا
 گشت و دریا میشود طوفان نوح به و له آمد به بار و گلبن اسید برگ کرد به شد برگ غنچه غنچه گل و گل گلاب او
 تو قرالد و اعی شاعر چیزی را ذکر کند و برای اثبات آن به باب و مواد و از هم آر و مثال از مرزا صاحب
 به شوق و میخواره و شبگرد و غریبان شده به چشم بدور که سرشته دوران شده به طرفه آن ذکر کردست
 در کلام خارق عاداتی یا خلاف رسم و مقادری به شیخ الطیف و در صفت اکثر لفظ طره و عجیب آرند و گاهی
 تی مثال مفید یعنی به دارم عجب ز روی تو و صفت های زلف و یکماه را که دیگر گفتارها به مثال دیگر
 گر ناله و بدر و مه نوجوب ندیدی به در خانه زین سیر کن این خوش کمران را به شاعر به طرفه دیگر بشهر راه زده به
 طرفه تر راه پیش شاه زده به این شعر و صفت معنی است تجربه و آن چنانست که از امری که در صفت خیزد
 انشراح امری دیگر مثل او کند و در آن مبالغه کمال باشد مثلاً گویند نرم تو چون باغ لیکن چنان باغی که صفت
 از نمایان باشد شاعر به بزرگداشت از نصارت بهستان و لیک به بوستانی کاندرو بهر نمایانست

بکند و بسوخت بد گرفت و بد بود خرید و فروخت بد شمال دیگر از نواب و حید الزمانی از تو دار نگذشت
 غزال و طوطی خوش لبی خوش دهنی خوش نگوی خوش سخنی بد بر همین ایرانی به خمار باو در توبه و لب ساقی
 یک تبسم میناشکست و بست و کشاد و قسم دوم نشر بر ترتیب لغت نباشد و این دو طریق دارد طریق
 اول آنست که ترتیب نشر بر عکس ترتیب لغت باشد و آنرا عکس ترتیب گویند محمد صاحب
 بهار سخن گوید که کل و زکس بهم بر اهل البصار بد منو ده جلوه های چشم و رخسار بد طریق دوم آنکه ترتیب نشر مختلط
 و در هم باشد و آنرا مختلط ترتیب نامند و لغت و نشر شوش نیز خوانند مثال شاعر در باغ شد از قد و
 رخ و زلف تو نایاب بد گلبرگ تری سر و سبیل بر پتاب بد مشاکله عبارتست از ذکر چیزی بلفظ
 دیگر بجهت مشاکلت آن باین کقوله تعالی جزا دسیسته و مکر و او مکر الله حق تعالی عذاب را بلفظ سبیل
 نموده بجهت مشاکلت عذاب استیسه و مکر کفار پس معنی آیت اولی جزای بدی عذاب است معنی آیت ثانی
 کفار مکر کردند و خدا ای عز و علی عذاب کرد و آنرا امثالش در پارسی حکیم انوری در فرگست بلفظ غنیم
 سنبل بد و فرگست بخوش آب بسدی شکر بد مراد از عذاب سرگشت و از غنیمت سنبل گیسو و از خوش
 آب دندان و بسدی شکر لب چهار مشاکله است شغائی بد بکه هر ساعت دلم زایش مژگان بیکز و بد بخیه
 بر بالین زخم لب دندان بیکز و بد بخیه بجهت مشاکله دندان تعمیر کرده علی نقی کرده و فلکند آتش خشم تو
 پیچ و تاب در و بد چو تکیه بر پشت آن سیاه رو گستاخ بد صاحب مجمع الصنائع مشاکله را بجملاص محمود
 صنایع لفظی آورده و این از عدم مبالاتست بتحقیق مطابقه جمع کردن کلمات متضاده در کلام و
 متضاد لاحق است بآن کما قال عز وجل تعز من تشاء وتذل من تشاء و قول و عیل ضحک شیب براسه بکی
 یعنی خندید پیری بر سر او پس گریست و مراد از خند پیری ظهور است مثال در فارسی عبد الرسول استغنا
 به عمر و خواه جوانی رفت و پیری جلوه کرد و بد صبح روشن گشت و شب هرزه کارها گذشت بد سالک
 یزدی بد که روز قیامت شود آگاه کردیم بد شامی که ندارد و بقفا صبح شب بد توفیق شکست به
 نگار نازک باخت است پیمان است بد و در دست نباشد دل شکسته ما بد رباعی پنجه هستی ازین عالم
 به من عهد تو سخت است میدانستم بد شکستن آن دست میدانستم بد هر دشمنی ای دوست که پیمان
 کردی بد آخر که دشمنی میدانستم بد و توجه محال هم ازین عالم است تفریق اینکه در اینجا ضمیمه
 را در لباس استزاج و از دواج آرنج چنانکه شاعر گوید و میان کسوت عباسان رخسار او بد و عجب

گفتم که چه شد کام دلم گفت که دادم + گفتم که چه کردی به گلم گفت که ختم + شیخ علی نقی گمراه گفتش در آن
 من کن گفتم که چه شد بصیرت گفتش گرسن بپریم گفت اینهم میشود + مثال جواب و سوال در بیت شاعر
 گفتم که چه شد که چشمت نامل خواب ناز دست + بکش و زلف و گفتا بنشین که شب در اوست + ابراهیم دهم
 گفتم که بگو با من دل خسته که دین کو به گفتا که چه دین خواج که من با ده پیستم + گفتم تو خوری با ده ولی من و
 از خود و گفتم از منی وحدت گرت تو یکستم + رباعی شیخ ابوالخیر که بیت اولش مثال جواب و سوالی
 در بیت و دوش مثال جواب و سوال در مصرع + رفتم بطیب و گفتم از در و نهان + گفتا که ز غم
 دوست بر بند زبان + گفتم که غذا گفت همین خون جگر + گفتم بر منیز گفتم از در و جهان + مثال سوال
 در بیت و جواب در بیت شاعر + گفتم سخت شکسته دوش چون آید + با آنکه همه چو در مکنون آید + گفتا که ازین
 و بان فکلی که مرست + تا نشکنتش چکونه بیرون آید + گاهی بجای گفتم الفاظ دیگر از مثال پرسیدم و
 پیام دادم و خندید و جواب داد و سوال کرد و مثال شیخ علی نقی گمراه + پرسیدم از او چو باعث بجران + گفتا
 سبب است بگویم آن را + من چشم تو ام گرم نه منی چه عجب + من جان تو ام کسی نه منید جان را + پرسیدم
 + پیام دادم نزدیک آن بیت کشیدم که زیر حلقه زلفت دلم چراست + اسیر جواب داد که دیوانه شد
 دل تو عشق + بهره یار و دیوانه را اگر زنجیر + علی نقی گمراه + گفتم که ازین دل ازین دلبران شهر بدخندید
 زیر لب که ارادت مقدم است + محترم کاشی + سوال کردی و گفتمی که بر دولت را + دلم بد که بگویم
 جواب بسکه تو + تجا اهل المعارف با وجود علم و امر علی لها جمل کردن و مقولات کثیره از روی استفهام
 بر زبان آوردن مثالش میرزا صاحب گوید + سر و گلزار ارم یا قاست و بخت این + زلف شکین
 یا کند گردن آموست این + اختر صبح سعادت مرکز پرکار عشق + پنجم آه آتشین یا خال غمزه است این +
 بال شایین نظر طغرای شاه شاه حسن + طاق آتشگاه عارض یا خم ابروست این + موج آب زندگی یا جوهر
 تیغ نقصا + سرفروشت عاشقان یا بیج و تاب مویست این + لطف و شرف و لطف پیچیدن است و نشد
 پرانگنده کردن و در اصطلاح ذکر کردن چیز چیست در محل واحد و این لطف است و بعد از آن آوردن چند چیز
 که متعلق آنست بلا تعین و این را نشتر گویند و این بر دو قسم است اول آنکه نشتر بر ترتیب لطف باشد اول متعلق
 به اول و دوم متعلق به دوم چنانکه ولی قلی بیگ شامی بپروسی گوید + بر در مصاف و بهنگام کار + چوب
 انجلی کین کز ذوالفقار + سرو پای خصم و سرای و وطن + زو سیم به خواه و فرزند وزن + بخت و بیت

شیخ علی نقی گمره نیست و فعل قضا و قدر است قلالی و زام و نسی تو مگر منظر امر او اند به طاب
 آملی و شخص و نهش اعتماد الد و که در مطلق کمال می نهند دست کلیمش کفش پیش پای نطق و ایضا
 در تعریف با و شاه و عقاب حکم او و او دش پر و بال و و گرنه بود بی بر تیر تقدیر و تفسیر و آن چنان است
 که شاعر او لا چند صفت بسبیل اجمال ذکر کند و ثانیاً تفصیل نماید و آن دو قسم است جلی و خفی جلی آنست
 که شاعر در مصرعی یا بیت الفاعلی آر که بهم باشد و در مصرع یا بیت دیگر تفسیر کند و همان الفاعل را عینه
 بیار و مثال از نظیری نشا پوری است بخت ما در کشتن یتیم در غریبی کرده است و که ده گردون را یکی زمین
 و دوران مادری و دایک گردون تنگ شیرست گوید خاک خور و دوران گران خوابست گوید خون
 هر چند یتیم در لغت بمعنی طفلی است که پدر از سرش رفته باشد لیکن شعرا هر کودکی که مادرش بمیرد نیز اطلاق
 کنند چنانکه شعر مذکور نظیری نشا پوری دال است بمعنی دو دوم این شعر و دختر بر از برم تافت گردیم
 یتیم و دوستداران چاره این طفل بی مادر کشید به خان سراج المحققین برین شعر از تنه و چهار و گرفته
 یکم اینکه طفل از مردن مادر یتیم نشود و دو دوم آنکه نسبت از بر رفتن مادر نمیتوان کرد و سوم آنکه خود را پدر
 و دختر قرار دادن خیلی قبیح است جواب اعتراض اول بالا گذشت و جواب دوم مراد از بر رفتن آنست
 که نمیدانند بلکه بمعنی پیش است گویند قاصداً از بر او آمده است و قاصداً از بر بارفته است چنانکه کمال اسمعیل گوید
 و دل خود طلب چو گردم بر ز گس تو گفتا به بر وای فلان و بهمان برین چکار وار و به خان خالص
 ندیده کس که رنگ دستان ترا به مصور از بر خو میکشد میان ترا و جواب سوم آنکه از یتیم بل تبر ازین
 اشعار اکابر است از انجمله خلاق معانی گوید و نبات فکر مرابی ولی و خطبه و عقد و زره بر و فضولی و سبلانی
 بدربار محرم و نامحرم نصیحت کرده و هیچ شرم ز خلق و نه ترس ز دانی و مر از غیرت خون جگر بجوش آمد و چو
 چو اینچنانش بدیدم ز نابسانی و ز دم بشاید تقطیع زلف الفاطش و به شستم از رخ منیش کرد و ظلمانی
 هنوز میتلم این ز عوره کشوف و که رنگ آرد از لاله های نعمانی و خفی آنست که تفسیر و شرح
 مبهم محمل بی اعاده الفاعل مذکور نماید علی رضای تجلی و خشک و تر یک برنگی در پیش جان سید و به
 صحرا از غمش مدحش و در یامی طیب و سوال و جواب در مصرع جواب و سوال مع
 یاد بیت یا در بیت سوال و در بیت جواب آوردن این را امر اجنبی نگویند مثال سوال و جواب
 در مصرع ابراهیم ادهم گفت که چو غوغا است بتا گفت که مستم گفت که چه پست بتی گفت که هستم

تحت حکمی تقسیم هر واحد بترتیب یا بالعکس و میان جمع مع التقسیم تقسیم که گذشت فرق آنست که در تقسیم
 چند چیز نخست ذکر کنند بی آنکه در تحت حکمی جمع نمایند پس هر یکی چیزی معین اضافه نمایند و در جمع مع التقسیم
 چند چیز از تحت حکم آرند و پس از آن تقسیم نمایند چنانکه از امثله نمیده شود مثال از خاقانی شروانی سه زهره و دو
 بسوخت که کبر زهره او و پنجه زهره و پنج و دو زهره و دو از سنان و پایه و پایه گرفت هم گفت و هم جام او و پایه و بحر
 محیط پایه عرض جنان و یافته و یافته شاه چو داو و دو حجم و یافته مهر کمال یافته درع امان و ششم سبعم
 مع التفریق و تقسیم گفته اند تقدیریم یا ت لا حکم نفس الا باذنه فهم شقی سید فالما الذین شقوا نفسی النار و اما الذین
 سعدوا نفسی الجنة لا حکم نفس الا باذنه جمع است و فهم شقی و سید تفریق و اما الذین شقوا نفسی الجنة تقسیم مثال در
 پارسی میثیس الدین فقیه و المفضل المیفراید ریاسی در بزیم تو عشاق و دوستا کنند و این یک ناپاک
 و آن دگر با کنند و ناپاکان را بر آرد و محفل خویش و پاکان نزدیک چو فتوی شایانند و مثال دیگر
 از شیخ علی قلی که رخت کاری کرده که در یک بیت این صنعت بکار برده سه زلف و رخت آن شبست
 و این و وز و اما شب قدر و روز نور و روز و مثال دیگر سجای خبی گوید سه درینی و دل که کس از و بهره نبرد
 آرام نیافت فی بزرگ و فی خرد و در پیش لشکر و کاین چه عمر است در از به منعم نالان که آه می باید مرد و
 مبالغه ممکن یا محالی را در صفت بیان کردن و این بر سه نوع است اول تبلیغ و آن ممکن بودن مدعا
 عقلاً و عاده و مثالش از علی رضای سجلی سه سفر خون آلود و زیر ریزه های استخوان و بهیمان باشد که گوی
 شب نیمه در گل و دوم اغراق و آن چنانست که مدعی ممکن الوجود باشد عقلاً و لا عاده و مثال شاعر گوید
 اگر سعادت تو یک نظر کند بزل و بدل شود و سعادت همه بخوست او و مثال دیگر همیل حجاب گوید که کند
 حکم که چون آب روان گردد و در زمان یا بدینک از شر خویش گذارد و سوم غلو آنست که مدعا عقلاً و
 عاده و تمثیل باشد و این بر دو نوع است مقبول و مردود مقبول آنکه محال عقلی و عادی را بر توجیهی آرد که
 نزدیک بود و مثال علی رضای سجلی سه و در نبود که از عجز میسجای بهار و غنچه تنجا که گرد و بلب پیما گل
 مردود و آنکه محال موصوف بر طبی واقع شود که لطافتی نداشته باشد فاضل فراوانی شارح دیوان انور
 از مدایق انجم نقل کرده که عدول از جاده صواب شعر تنوع بچار عیست نوع سوم آنکه در بعضی اوصاف مدح
 و اوجا چند ان غلو کند که بی استحال عقلی رسد یا ترک آداب شرعی را ملزم بود و لغو و باسد من الضلال
 از تنهی کلامه مثالش انوری گوید که کشد ز کلک خطا بر رخ قضا و قدر و نهد بطن خا بر کف صواب و خطا

ما هم بسوی آسمانها سیر و در روز محشر چون بعضی از هم ترازو میشو و در آذر فتن طاعت با همان مدح حکایت
مستنون میشد چون الفاظا بعد بر زبان آورد و مبالغه در ذم طاعت ثابت گشت سیری به تمام حوصله و بزرگوار
چون پیش به درصص صحبت و عیاش طبع چون ناپسند تمام حوصله و بر دبا و بوم محبت چون مشبه
بیان کرد تا کید ذم کثرت شد حکیم شفا فی من از روزگار رتبه عالی طلب کنند و یارب که سر بلند نمانی بدو
اجمع و التفریق و التمسیم این صنعت بهشتی قسم است که التفصل قسم اول جمع است و آن ایراد این
چیز است در تحت یک حکم که قوله تعالی المال و البنون زینة الحیوة الدنیا مثال پارسی شاعر گوید که در روز
عمل سندی خسروان و گوشتوار و یار و وطوق و کمر و سیر شمس الدین فقیر فرمایند زلف و ابرو و خال و خط
چشم و نگاه و بادشاه حسن باشد سپاه و قسم دوم تفریق است و آن اظهار تبااین است میان دو چیز که از
یک نوع باشد رشید و طوطا گوید اشعار بانوال الغمام وقت ربیع و کنوال الامیر یوم سخا و فنوال الکاسیه
بر ره عین و فنوال الغمام طرما و مثال پارسی مصوم کاشی گوید که تو از سنجاب داری طوق و من از آهن
ای قمری و برین سر و تو بر جسمت یاب و من ای قمری و دیگر محمد رضای مشتاق و سر و بر قصه ز با و
اونی بنده ز آه و داوود قمری که نگین این چنین با آنچنان و قسم سوم تقسیم است و آن ذکر چیزی است که
ذو اجزا باشد و بعد ازین هر جزوی را چیزی مضایف نمودن علی التبعین این صفت اشتباهه دارد و بلفظ
فرق آنکه در اینجا ذکر تعلقات بتبعین باشد و در لغت و نشر بی تعین کما استظهر من الامثله الا انما علیه عبد الواسع حبل
به بنان اوست و در شش بنان اوست در کوشش و لقای اوست و مجلس لواهی اوست و رسیدان و
یکی از اراق را باسط و دوم ارواح را قابض سعادت را سوم مایه چهارم فتح را بر بان و این قصیده و لایم
برین صنعت است شفا فی من و دبان زخم چشم داغ پر خونی که من دارم و یکی بر روزگار که یک یکی بخت من
خند و چهارم جمع مع التفریق و آن جمع دو چیز است در یک معنی و در جهت جمع فرق ظاهر کردن
که قول الشاعر فوجک کالنار فی ضوء و قلبی کالنار فی حر و نار را در ضوء و جمع کرده و نسق و نمود
تا دم لاهی به خرقه که در من و او تکیه کرد و دولت ساخت و بسکند رنمندی و او و جامه رنمندی و ایضا
معشوق بایند هب کس بر اوست و با ما شراب غریز و زاهد نماز کرد و مثال دیگر که بر روز عید پادشاه
و گد اگم میکند خود را و تورفتی بر بند ناز و من از خوشنیتن رفتم و عبد الرسول استغناست ناراج کرد و حسن چ
سامانفتند را و ترکش گرفت چشم و بابر و کمان که عید پنجم جمع مع التمسیم آن جمع کردن چند امر است در

قریب برگ را در المجدائی حکیم شفا فی اشعارشان که هست چو بیان شان خفیف و در محکم است
 بنده از ایشان بهر جوع آن چنانست که شاعر کلمه گوید بهت لطیف و استخوانی از ان اعراض نماید و قسماً لفظ
 آرد که گویا اول بر غلط بوده و حالا بصوب صواب رو آورده و نظری کشمیری گوید که کلمه روضه رضا بایه
 عرش و گم گشته بنیر ظل اوسایه عرش و فی فی غلط زبهر زوار درش بهر اسی است کشیده و رست تابا یه عرش
 علی نقی کرده سر کن افغان ای دل نالان که جانان میرود و فی غلط گفته غلط که نقیض جان سید و
 دیگری به سرخان دل زن استغفر الله و خطا کردم که گفته مهربان بهش و حسن لتعکیل صفت کردن
 است بایر اوسایی و غنی جبت ثبوت آن صفت با آنکه فی نفس الامر سبب علت آن نباشد مثال از طالب است
 به زلفت سرو پانکته زانست و کز سرو بلند افتاد و است و مخلص کاشی به بیتاب نشدند اگر از تاب
 جمالت و پس بهر چه باریک شد از شهر بدرفت و تفسیر یعنی به زلف او گردید چنانست ناز و کز
 سستی برو افتاده است و کمال سحر است و آن و حال است عکس دیده و ما به برخ نازکت نشان کرست و
 ابوالکجات شیر به ز شبنم آید که و است پایی ناز که او به ز بسکه گل بر کاست پیاد و میگردد و به القول
 بال موجب عبارت است از آنکه لفظی که در کلام شخصی واقع شده همان اختلاف مراد او گویند بشرطیکه آن
 لفظ احتمال معنی منقول داشته باشد مثال زیره اسپه نر و عمر فروخته بود چون عیبی داشت ستره دگر دید باغ
 این شعر نوشت و اسپه خزیده اندر ما باز میدهند و اسی خواجہ مردان شاما پنجین خزند و او در جواب
 به مایان خرمیم فی فروشیم و آنکه خزند سیف و شند و مثال دیگر محمد الدین بیف الدین باخرزی نوشته به
 اسی خرومند سیف باخرزی و با سدر تو بار زنی ارزی و کی تو با آدمی توانی زیت و چون تر گفت اند
 باخرزی و سیف الدین در جواب نوشت و اسی خرومند طاعت من کن و تا کی آخر تو مصیبت و زری و
 بعد ازین با تو عمر صرف کنم و چون مرا گفته اند باخرزی و تاکید المرح بهایشبه الذم آن چنانست
 که محبوبی یا مدحی را ستایش کنند و در بیان او صفات حسن او کلمه آرند که موهم ذم باشد و چون بعد از ان
 کلمات دیگر گویند تاکید در مدح معلوم شود و مثال از خواجہ کرمانی به عدل و انصاف تو شاها کمال است و یک
 اینقدر رست که در بدل نداری انصاف و از لفظ و لیک اینقدر رست گمان برده میشد که بعد ازین نفی
 عدل خواهد کرد و چون در بدل نداری انصاف گفت مبالغه بود و کرم با عدل و انصاف معلوم شد
 تاکید الذم بهایشبه المرح مقابل است بتاکید المرح بهایشبه الذم مثال ابوطالب حکیم گوید به عیبت

محمد شریف سبزواری در زلف چین فکند و مراد ز دوست برده چون شام بشکند سفری با میکند +
 ارسال المشایین آوردن و مثل است و شعر مثال قاسم سبزواری در چشم تو نماز همچو کیف اندر تل + در روتو
 شدم همچو رنگ اندر گل + سفید بخی به خود را علم بر تو هست چو شمع کن + رنگ رخ از طبع مشکین همچو کبریا +
 ایضا صاحب کرم چو چشم کبریا بر خویش بپوش + مانند کاه روی بدو از خویش بپوش + سالک هر وی نه
 من آن کلم که چو گل بپوش میرد بوییم + من آن کلم که چو گل بپوش میرد زنگم + مستدارک آوردن الفاظی است
 در ابتدا ای کلام که موسوم به مذهب باشد و باقی کلام بخوی آوردن که رفع تو چشم شود فرق میان تالیه المذبح بالیه الذم
 آنکه آنجا تالیه مقصود است و در اینجا تالیه نیست محض صنعت مراد است شاعر گوید حیف باشد ز آنکه انسان گوشت
 از بهر آنکه تن بود ناپاک انسان را تو پاک چو جان + تعجب صنعتی است که شاعر تعجب خود گفت آورد مثال از
 شعر تازی سه رق از جاج ورق انحر + نقشها با فاکل الامر + فکنا خمر و لاقح + و کائنات قح و لا خمر +
 مثال از پارسی شاعر گوید جای در گریانه در یاست + از چمنی است و مست او در بار + سیر نبات به
 خدایا ای کجا میروی چاشنه + چه واقع است چو گفتیم بن عتاب از چیست + تیر از اصائب به یارب چو گل
 که امروز در چین + کلمها بسجای چشم و بین باز کرده اند + حسن الطلب از مدوح یا معشوق چیزی طلب کردن
 بنیکوترین اسلوبی مثالش از محمد یوسف نکست + خان خانان جهانی تو دهنم شده ام + از شنائی نیز خمر
 چو عرفی ممتاز + دارم اسید نکست ز بهار کرمست + چین آراسی طرب گرد و گلشن پر داز + کمال اسمعیل
 خطاب مدوح گوید ضمیر یک تو دانده که بغرض نبود + ردیف شعری در موسم درستان بود + ویدی
 تبریزی به من نیارم بوسه جستن از لب + اگر تو بخشی آن بو عین کرم + مذهب کلامی آوردن
 و لیلی است جهت اثبات مقصود بطریق کلامین کما قال عز وجل لو کان فیها الا الله لقد تاملنا مثال پارسی
 به آن بادیکه منزل جانان است + نزد دل من بسی به از بستان است + زیرا که بود مرا و جانم اینجا +
 هر جا که بود مرا و بهر آنست + الموح الموجه این را اشتباع نیز نامند و آن ستودن مدوح است بجهت
 که نتیجه مدحی دیگر باشد مثال شاعری گوید به آن کند خوشش تو بر اعدا + که کند بخشش تو بر دنیا + سفید
 به زرشک ساعدش در خون نشسته + پیر بضیا رنگ بپنج گل + اوداج لائق است باشتباع تفاوت
 اشتباع نیست الا در مدح و اوداج در غیر مدح هم یافته میشود مثال شاعری گوید بسکه بر بردارم و نام
 ببالین تاسحر + در شب هر تو گویا از اجل دارم حذر + اظهار بخوابی مست و شب هر بنوعی که ستودم است

کوزار ز سبایم بسیارست و برین همه میرسد ز سبایه گشت و آری همه وقت کسر فعل جبارست و محمد
 مایه فتح و کس نفس از من بود و خود شکست و شمن بود و محمد ربای سبایه ندانم حاصل
 امانه بندم هر و آزادوم و بود و مادر استی ممکن خلاف از من نمی آید و شیر گوید در تعریف گل کوکنا ر
 نمیدانم چه نثار و سر اوست و که از شادی نگنجیدست در پوست و سخن با باد میگویی بخند و و بان
 غنچه او پوست کند و شکفته دل ز گلگون رنگش و طراوت گشته انبونی رنگش و تصور و تخمیل است
 که شاعر چیزی را چیز دیگر تخمیل کند بسبب عقل بعضی اوصاف آن مثال علی رضای تجلی گوید بکه
 در آغوش گلداشته شبنم شکست و میناید در نظر ما چشم عینک و ارگل و سیاقه الا عدد او
 و آن چنانست که اعداد و در بیت آرند و ترتیب محفوظ دارند و کمال صنعت آنکه بر عکس ترتیب مذکور سازد
 مثال مرتب غیاثی حلوائی گوید و هم نهم بیتا برتر بتم و با تو غنیمت بود یک دوست کام گم
 عبد الرزاق فیاض و کلاه سه سه قبا چار چارمی خواهد یک سیکه فرق نداندر باغ راز ثلثات و
 مثال عکس ترتیب یکی از قدما و عقل ز زنه سپهر و وزرشت بهشت و بهشت اخترم از پیش جت آن
 نامه نوشت و کتیبه خوش و چادر ارکان و سه روح و این دو دو کون و چون تو یک تن بهشت و کاتبی و نحو
 گوید و ای از تو سه روح و پنج گشته فخل و در چار نه چار چیزی کامل و چون فح دهن باز و چون
 گنده و دماغ و چون کیر زبان و از و چون خایه و دو دل و این صنعت بر نوع و دیگر هم هست که آن آوردن
 چند چیزی است در کلام که هر یک بنفس خویش معنی داشته باشد چنانکه این بیت شاعر و جای زند او نمید که
 آنجا رسد دیو و جای بر و او لشکر کاخا خن و مار و امیر خسرو درین صنعت غزلی دارد که این مطلع است
 و سطر با سوی چمن وقت گل آهنگ تو کو و صوت تو نموده تو بر لب تو خنک تو کو و وحیدی تبریزی
 ای مهر و ماه و کیوان چون شتری و زهره و یکیک بر آستان صد بار سر نهاده و تنسیق الصفات
 آن ذکر صفات است علی التوالی مثال از دیوان خیر کاشی و در تعریف اسپ و سخت ستم نرم دم آگنده سر و
 کفیل و چرب و خشک پی افراخته سر خسته پا و میر عز فطرت و خال مندی و لکه ترک خطش کشمیری و چننه
 مصری لب و دندانش بختی عدنی و ارسال اشمل شاعر در مینوی مثلی آرد که مشهور باشد از جهت تائید
 کلام مثال نامی صفایانی و خیال حسنش از بالین دل جایی زلفت شب و چراغ خانه بیمار آری تا سحر سوزد و
 ولی دشت بیاضی و و خط تو دو دم ز دیده ریزم اشک و که هست موجب باران چو من زنده ز گاه و

تزارع دارد بلکه از دست چرخ تراکمین بلکه از دست ماه رازنهار استعارات آن درنت طلب عاریت
 است و در اصطلاح عبارت است از انکاشی یا شاعر غفلی از معنی تحقیق نقل نماید و بجای دیگر بسبیل عاریت
 استعمال کند اما باید که بنایت بعید الفهم نباشد تا سخن از رونق نباشد و سبب حسن کلام گردد و مثال در تاز
 الفتنه نایب لعن الله من القطیفه نوم و یقطه برای فتنه استعاره است مثال پارسی مفید یعنی گوید سیاه است
 تنافل گذشت از نظرم شراب سر کشید است از پیاله چشم شراب سر نه و پیاله چشم استعاره است
 ساطعی کشیدی سلام خان بهادر عالیجناب را زیبا بود و حلقه چشم ظفر کباب چشم ظفر استعاره
 تاظم هر وی به برقیست حیات سوز عالم چشمش تنافل بندت چشمش تنافل استعاره است تحمل الضیق
 که از اذوالوحیدین و تحمل الحکین نیز گویند و آن است که شاعر یا منشی مبتدی یا منشی انشا کند که دو وجه مختلف
 داشته باشد یکی سخن در تمنا و مثال تازی اذالم سچی فاضع شیت منی مستح آنکه هرگاه بکنی فعلی
 که مستح باشی از ان فاضع شیت و تمنا آنکه هرگاه ترا شرم نباشد بکن هر چه خواهی مثال پارسی
 محمدالدین علی توسی در جواب طالب نامی گفته است اسی خواج ابو طالب خالی از قصود و خواهم که شود و دیده
 بدین تو کور و هر عضو تو از عضو دیگر خیر است و یارب که شود چشم بر از روی تو و در مصرع دوم چهارم
 مصنوع است و تجمیدی تبرزینی است اسی بر زخار تو گل گشته خار و در و سودای تو فخرست عار و
 نور الله ز بهت لبی من دل از نازم و سبکی پاره و بغیر از من بگو طاکم بر بیدار و اینهارا و طاهر
 و بشوخی پشت برین کردی و بر روی آرم و کنی اگر جانب من پادرا از آن نیز بردارم و حکیم شفا فی
 آن ملک پنجه که اموز جلالت است و همچو جلالت که خوردن با مفتون است و حکیم این شعر در جواب جلالت است
 گفته لیکن مصرع ثانی بلا قصد نوعی محتمل واقع شده که نباید فاهم امیر زاده از زجر احم سببی بنا کرد و بیت آخر
 است و صنعت محتمل الضدین شخصی تدریج بنای آن گفت امیر ادلوازم و قسم است اول ترکیب عبارت
 از الفاظی که مشترک باشد در دو معنی و با وصف تناسب لفظی هر دو معنی مراد باشد و این در الوازم معنیست
 گویند مثال تو یوسف نکمت گوید معنی مدحت او شام و سحر خوانند و بعراق و عجم و هند و صفایان حجاز
 و دوم آوردن الفاظ موصوفه و مراد و شستن یک معنی که مفید غرض بود و از معنی ثانی غیر تناسب لفظی مقصود
 نباشد و این الوازم معنی گویند مثال جمال الدین عبدالرزاق صفایان گوید نامۀ موب بکسر و شستن و شستن
 موب و کسر و شستن کرده نام دشمنان زیر و زبر و دیگری گفته است اسی آنکه ترافع تعدی کار است

و در زبان هندی پنجابی ترجمه آری دیگر فصاحت خان اضمی گفتیم درین بهار گهی با ده میخورد به از ناز
 گفت آن بت هندی که وکد وکد و در فارسی معلوم است و در هندی گاهی قسی دیگر هم بنظر آمده که لفظ
 ذوالعنین در کلام آرنده به تناسب لفظی و مراد معنی قریب بود و معنی دوم و آنرا ایهام نتوان گفت چه در ایهام
 معنی بعید مقصود باشد و فیما بین فیه معنی قریب منظور است مثال طغرا گوید به نقش بدین کان و بناور زیاده
 و زرد عشق چون حریفان و او گفتیم بر سر دشنام شد و داد و معنی دار و یکی دشنام که بعید است و نقش
 که قریب است و مقصود شاعر و المعانی این صنعت است بدو المعنی است و آنکه در اینجا معانی یاد
 باشد عما و فقیه دل عکس رخ خوب تو در آب روان دید و دال شد و فریاد بر آورده که مایه از لفظ مایه
 چهار معنی حاصل شود و اول ماه دوم مایه سوم ماه استغفاسیه چهارم آب قنابل ایهام و لغت در و هم انداختن
 است و فی الاصل طالع ایراد لفظی است که ذوالعنین باشد یکی قریب دوم بعید که ذهن سامع یعنی قریب انتقال
 کند و معنی بعید را و شکل باشد و همین مایه التیسر است میان ذوالعنین و ایهام مثالش از آیات بیانات اگر
 علی العرش استوی دیگر و السموات مطویات سیمیه مثال از پارسی محراب به نقشت مصوری که بدخواه
 میکشد و تا میرسد بر وی تو کیا میکشد و مفید بلخی سیه بهار خون آمدست و فاکم و بشا زلف
 پریشان یاری بمنیم معنی بعیدش آنکه فال شانمینی باشد مقصود شاعر است قاضی سیدانی به تیغ کشید
 بر سر آن سیه بر سرید و گفتیم که چیست گفت که عمرت بر سرید و بر بان ابر قوی به رسید تیغ
 بکف صبح بر سر دم و دار که آفتاب کشید تیغ بر سر و در تیر شمس الدین فقیر سلمه احمد تعالی به گم کرد
 بتی را در کوچه خرابات و ای خضر را وستان بنام خدا را و ایضا بنما که ان جهان کنج بی نیازی
 کسی نیافته غیر از فقیر خانه خراب و ایضا فرصت وصل تو یکدم بیش نیست و من چگونیم نیست
 بجای دم زدن و تشبیهات تشبیه مانند کردن چیز است بچیزی و صفتی اول تشبیه و دوم تشبیه
 تشبیه به صفت شکر را و تشبیه گویند مثلا الرجل کالاسد رجل تشبیه و اسد تشبیه به صفت شجاعت و تشبیه
 لیکن در تشبیه شرط است که وجه تشبیه به تشبیه به تشبیه باشد اگر تشبیه به تشبیه کنند درست شود چنانکه عارض
 چون گل با گل چون عارض تشبیه هفت قسم است تشبیه مطلق تشبیه کنایه تشبیه شرط و تشبیه تشبیه
 و تشبیه عکس و تشبیه اضمار و تشبیه تفصیل و تشبیه مطلق مانند کردن است چیزی را بچیزی بجز
 متغیل مثل مانند و چون و گوی و پنداری و مثال آن و شرط است که از شرط عکس اضماری باشد

سه آن خال عنبرین که گارم بر زده بود دل میر و از آنکه بچه نکوزده به از لفظ و چه سر و معنی مرا و شاعر
 است مثال و معنی حقیقی از لفظ پارسی قزویش خان سپید است ای گل ازین یاد و سخن شنوی چرا به یک حرف
 هم میان زار از شنیده رو به آهلی شیرازی به تلخی کوکین می فروگفت به آنی جان شیرین ابقا ده
 مخلص کاشی که در بجا و لم از طره پلانه جدا به دست مشاطه الهی شود از شانه جدا صفای صفایانی به شانه
 مشاطه را باید بکست به او پیشانی زلفت یار است به شانه و معنی دارد و هر دو مدعی شاعران است و
 اینکه بزرگی و شعر مخلص کاشی صنعت ایهام فیه تسلیم و زبیه به زیر چه در ایهام مقصود بود و هر دو معنی
 مشروط نیست بلکه معنی بعید مایه باشد و در اینجا هر دو معنی منظور است زیرا چه جدائی شانه از دست مشاطه و دست
 او از شانه هر دو بخوابد لفظ شانه درین بیت حضرت امیر خسرو به مار زلفت را چه امشاطه گر از شانه کرد به
 دست آن مشاطه را باید جدا از شانه کرد به بطریق ایهام است چه اگر از شانه مصرع دوم که قافیه واقع شده
 هر دو معنی مراد داریم قافیه غیر مرعی میشود پس شعر شعر نمی ماند و لیس کند لک مثال لفظی که یک معنی حقیقی و یک
 معنی مجازی داشته باشد ملک قبی به هیچ گفتم آن دهن را یار شد و هیچ و تاب به از غضب گفتا چه گفتم
 باز گو گفتم که هیچ به درویش دلی به میان بلطف کشا دو دمان بجنده کشو به بناز گفت مراد تو هیچ نهان
 شدید اسه ما هر وی من عرق از روی آتشاک نخت به آبروی چشمه خورشید را بر خاک نخت به در هر دو شعر
 اول لفظی و در شعر سوخته خورشید لفظ ذوالعنین است لمولفه دولت بیدار بود و حاصل عرفان است
 گفت چون منصور حرف حق بر سرش برداشته به و همچنین این شعر مفید تلخی به پیش آن لب میگون که در
 گل افشانی است به چهرانی شکفته غنچه گردان دارد به ذوالعنین دو قسم دیگر هم دارد و آنرا ذوالعنین غاض
 گویند یکی از آن آوردن لفظی است که در تازی معنی دیگر باشد و در فارسی معنی دیگر مثالش شاعر گوید
 به سر آب بوده ایم که شاه به ناگهانی رسید بر سر ما به در تازی آب است و در فارسی شکستیم آب
 یا لفظی که در تازی معنی دیگر و در سندی معنی دیگر باشد مثال خان آرزو گوید به زن بقال سندی و شکر
 که حسد داشت شور و فو نه به بهامشت نمک بنه یعنی به لکن لم تعلوا اسی سلونی به ترا و سلونی است
 دوم لفظی که در فارسی معنی دیگر و در سندی معنی دیگر دارد و مثال از نعمت خان عالی به حرف بجا ز کش شنیدم
 ز اهل سهند به غیر از کسی که گفت بطرب بجا بجا به بجا و فارسی ترا و من بوقع و در سندی صیغه امر از نوشتن
 ساطعای کشیری به زمن آن دبیر بجا برم کرد به بدو گفتم غوالی گفت آه به آه و در فارسی معلوم است

که شاخ گل نسیم صبا گل نشان است و قرینه لفظ شرم پید نیست چه شاخ گل تجرید با و صبا گل نشان است
 و به شرم فافهم و تامل کمال سهیل و چو خیل زنگ ببار استند صفت جدال و سپاه روم نبریت گرفت نسیم جان
 چون اضافت خیل زنگ کرد و ناچار شد از اضافت سپاه روم و گردن اضافت اولی مهمل و بیفایده بود مثال
 دیگر از یوسف حکمت و روز و شب درس با و ده یخو اینیم و قلقل شیشه شرح جامی است و اضافت
 آنچه به متبع دریافتیم اضافت برد و قسم است حقیقی و مجازی حقیقی که نوع است نوع اول اضافت لام و در آن
 سه چیز می باید اول تباین مضاف و مضاف الیه دوم طرف نبودن مضاف الیه مضاف را سوم مضاف
 بودن مضاف الیه از مضاف محسن تاثیر و گل را بود از بندگی و وی تو سر خط و چون لاله که بر چهره او داغ
 غلامی است و ناصر علی و چو خواندی درس آزاد می گلستان میشود و زندان و که روز جمعه باز یکا طفلان
 است مکتبها و دوم اضافت یعنی فی است و درین نوع مبنای مضاف و مضاف الیه و ظرفیت مضاف
 برای مضاف الیه می باید محسن تاثیر و طول کلام که هر چه جان و تنش کنند و در کیش مکنشده تر از مارارقم
 مراد طول کلام است نوع سوم اضافت بیانی و در اینجا خص من وجه بودن مضاف از مضاف الیه بودن
 مضاف الیه اصل مضاف باید محسن تاثیر و فقر خود را تازه رود و دارم باده سخن و بخیم از تار نفس شد خرقه پشمینیم
 مراد خرقه پشمینیم است و قسم دوم که آنرا اضافت مجازی نامند یا تشبیهی است یا استعاره اما تشبیهی شبیه بودن
 مضاف است مضاف الیه را کمال تر و پرورش یافته مهر تو در روز جزا و همچو خورشید صبح کفن آید بیرون
 مراد صبح کفن است اما استعاره و مثالش محسن تاثیر و چون نمکدان سخن و دست بدالم نشانده و مرگوست
 و گر با من و مهانی من و مراد نمکدان سخن است

فصل پنجم در صنائع و آن دو قسم است معنوی و لفظی لهذا درین فصل دو لمعه آوریم لمعه اول مطلع
 لمعات صنائع معنوی است چون تقدیم معنی بر لفظ کنایه علی علم روشن است تقدیم اویم صنائع معنوی از لفظ
 و بیان میکنند در هر دو قسم صنائع آنچه از کتب مطبوعه مثل مفتاح سکاکی و تلخیص و طول احتساب نموده اند و آن
 در کلام موجب کمال حسن و کمال انکاشته اند و اول همین و آن آوردن لفظ مشترک المثنی است در کلام
 آن هر دو معنی حقیقی بود یا یکی حقیقی و دوم مجازی و مراد حکم هر دو معنی باشد فاضل فرامانی در شرح انوار
 نوشته قاعده آنست که در عبارت تحمل المثنی و لفظ مشترک میان دو معنی کلام المثنی را داده نمایند و مراد از اراد
 کلام المثنی است که هر دو معنی خطوط ظاهر و منظور باشد مثال هر دو معنی حقیقی از لفظ تازی سید علی مری شندی گوید

کلمات فصیح متضمن معانی و پذیرد لایزال که فهم مخاطب اباد را که معنی مقصود و ادنی و کافی باشد و دوم آنکه شکل مقصود
و غرض را بقضای حال بیان سازد و بقضای حال مختلف است هم در کلمات هم در مجلس هم در خطاب باید که فی کل
حال معنی که در کلام انگیزد و بالغ و جود بیان باز دستوم سلاست و آن وافی عبارت است بسبب نبودن گرفتگی چنانکه بعضی
عبارات طعاری می شنید وید و شود چهارم جزالت و آن آوردن الفاظ شسته و آشنا و معانی بیگانه است بر خطی که
اگر تبدیل لفظی بلفظی است باشد بنا بر یک و بیکی کلمات و چسبانی الفاظ و رعایت تناسب صورت نگیرد و الفاظ
کلام بر هم خورند جزالت که در شعر گلستان شیخ شیراز با فصاحت و بلاغت جمع شده دیگر کم کسی امیر آمد و با عیش
چشم ابداع و اختراع و آن پیدا کردن معانی تازه و تشبیهات و پسند است از پیش خود و چون تنک مایگان فیکل اصا
هنگام انشای شعری یا تشریحی تفحص الفاظ و معانی که در مصنفات مخوران گشتن و لغات و تالان مضامین و معانی
اهل انشا که اتفاقا بیت ششم وقت و آن آوردن معانی باریک و لغزبیا بل وافی است لیکن در وقت بیت
غلط نورزد که چون نمی نامی از معنی داشته باشد یعنی چون صورت آینه خیالی پیش نبوده و هفتم رعایت تناسب آنچه
که الفاظ مناسب مقام و رعایت آسانی و شایستگی صرف شود شالار از شیخ شیراز به خلاف رای سلطان رب
محسن و چون خویش باشد دست ششم و چه اگر گفتی ز جان خویش باشد دست ششم همان معنی مستفاد شد
لیکن رعایت تناسب که از لفظ خون بر سر دست است از دست میشد ازین عالم است این شعر عبد الرسول استغنا
سه دولت آزادگی موقوف بر اسباب نیست و از تعلق دست ششم پای بند آب نیست و هشتم توجیه سخن
بعض عوارض از حرکات و کلمات و یا افعال احوال بر ذوات و اشیا بر مطلق نیست کردن که آن عوارض حسب خلقت
یا اصطلاح یا اعتیاد برای آن مشهور و معروف باشد چنانکه خنده بگل و راستی بر شیرین زبان و بطوطی و ناله به سبیل
لا علی خلافه شوم وضع اشئی فی محله اگر چه این و توجیه سخن با هم تخت ماناست لیکن باید التفیق اینکه در توجیه عوارض
ذوات مقصود است و در اینجا محل چنانکه مرغ و آشیانه و جام و صبا و دور و دریا و شمع و لکن شانی شکو گوید و بگویم که
در سر زلف تو هست خانه طلب و چه مرغ در شب باشد آشیانه طلب و اگر خانه برای مرغ میگفت وضع
فی غیر محله میبود و چشم فکر مطابق قسم و از م است که شاعر و شنی چیزی گوید و لوازم آن سبیل مطابقت نه خوا سازد
صاحب جامع الصنائع نوشته که بنا بر یک مطابق وقتی برین شعر شیخ شیراز به بزرگوار بیا ایند وقتی خوب و یا
توسمین تن چنان خوبی که زیور بیا رانی و ایراد گرفته اند وقتی درین شعر سوناسخ است که منشاء ایراد شده در اصل
نسخه بجای وقتی مردم است ازین مقوله است این شعر فقیر اند آفرین و بود در شرم محمد که سخای این مردم

خود بر صورتش عاشق کرم در ساقش ساکن به زبان در نعت اوقاص سخن در وصف او فخرم و در ویش
 او الهامی و در مخرج مشایخی آورده چنانکه گوید چه ناز فکرت صائب کشم چه سیدار و چه چراغ ناطقه ز نعت
 شیخ نورانی به ستون نعت که آن توحید آل اطهر است و خلفای کبار چهارم مدراج یعنی صفت سلاطین امر
 و مشایخ و فضلاء و غیر هم به نحو و بهجا و قدح مذمت کردن است و آن دو قسم است همچو بلبل چنانکه این قطعه
 نعمت خان عالی سه واد و ابواب نسب نامه خود را بفقیرم تا بجوم ز کجا این در نایاب رسیده به بتبع ز تو ارج بجوم
 که کبک به نسب سامی این گوهر خوش آب رسیده من سجا ره نمودم چه قدر سعی و تلاش به تا با و فم نسب نامم ای سید
 دیگری گوید ز شهرری مروی آمد بغزنی به برای قصاصد راضی نمیشد خری و او رشوت که تا گشت
 اگر خرمی بود قاضی نمیشد به دوم همچو سبج که آن بصراحت به شنام قبج فضیج به جو دادن است چنانکه اباجی حکیم
 شفائی نعمت خان عالی آن محتاج به تخیل است و حکماء در لغت ربودن است و فی الاصل طلاح ادا کر دست معانی
 مدح در غزل و یا بر عکس مثال اول مرزا صائب گوید خاکه ان در مقلدن بود از نقد مراد و دستیار بهیم
 دریا و کان آمد پدید به شیخ محمد علی حوین نیز به خاک بی سرایه مقبول و خراب افتاده بود به بر نشاندی دست
 دل دریا و کان آمد پدید به مثال دوم طالب آملی در توفیق اسپ به تشکیلش با زبان ساقی غنیال آشتا
 در جدارش دست به چون ساعد و تیندوار به صنعت آفت که در زبک کلام طر فیه ایراد کند لفظاً و معنیاً
 لفظاً مثل ترصیع و تینیس و تخی چون ایام و خیال و نظائر آن تفصیل صنائع و فصل جدا گانه قلمی خواهد شد
 انشاء الله الصمد کلام موصوف را مضمون خوانند عبارت ترکیب الفاظ است به نحوئی که داب فصاحتی بلین و
 بلغاتی فصیح است و صرف الفاظی که بلفظ خواص بود و هر لفظ سخنان بیفایده شنیع گفتن چنانکه طر زبک است
 مثل قوتی و طرزی و سیرم شاه چهل انشا و انشا و سخنان لطیف مفید است چنانکه داب فصاحت است انشائی طریقی
 در دو معنی واحد بخاطر دو شاعر به خطی که لفظاً و معنی تفاوتی نباشد بی اطلاع هم و الا سرقه است و همین اتوار گویند
 چون حضرت اعلیٰ شهر شاه جهان آباد بنا گذاشت و شعر ابرای تاریخ آن مامور شد اند این مصرع ع که شد شاه
 جهان آباد از شاه جهان آباد به و یک شب به بچی کاشی و ابوطالب کلیم القاشد چون صبح بعرض یاد شاه رسید
 و هر یکی از دو شاعر به بورعی آن بخود شد و با اتفاق بر بی اطلاع خود و سباله کردند و پادشاه از آنها وقت نسک
 پرسید بچی کاشی گفت مرا این مصرع اول شب رسید و ابوطالب کلیم گفت من آخر شب دو چار خورده بود
 نظر به بخت زانی حکم بصله فرمود و دوم را نیز محروم نگذاشت حامل توقوف شاعر انشائی معنی قصد کند

شعریست که آید بر می و سلاست آن چون چینه آفتاب موج ز نذر لسان الهیب که کی شعری از گنیز و طهر
 که حزن باشد به شعر خشک شعری که لفظاً و معنی از دایره خوبی برون بود کمال اسمعیل که خشک است شعری
 آخر و پرست نام از بحر شعر نو که قلم تر نیاید است به این دو شعر میسر معصوم و جدان ازین عالم است به
 ای من بزرگربان تو امکان دارد به جلوه گر چون نفس صبح شود بوی سفید به بتغافل ندان از حرف
 تو بستم کردن به گردش بپلوی از قننه خواب لب کیست به پدید آمدن انشای شعری بالطفیحه بحسب مقتضا
 مقام بی فکر و کامل مثال روزی اکبر بادشاه موافق اعتیاد بر نیل است سوار بود و فیل بی اعتدالیهانین
 مردم خود پسر زیند خیر بیگ از امرای پادشاهی حاضر آمده این ابیات به پیل بدیده عرضند اشت به
 شاه باید که درگاه و بیگاه به از خود و خلق حق بود آگاه به بتوفیر و موافق نگهبانی به منصب انبیاست چه
 همه داری ز لطف نیرانی به چکنم قدر تو دیندانی به تو بخند به بغیل است سوار به خلق در گریه بر دیوار
 تو به ندان نیل دست زنان به مردم گشت فکر در دندان به تو شب تیره رفته یک ماه به مردم از دیده
 بنوشعل آه به تو بسیر بایسته گردیده به خلق در زیر جامه لرزیده به بادشاه فردوس آگاه به دیوان تن حکم کرد
 که چنگلک دم جاگیر بقدر لباش خان اسیدخواه کند دیوان خصم ایشان به در تغافل ندان اسید چون دید که دیوان
 تن نید به نا اسید خنده تن ز روزی خان اسید حضور حاضر بود و دیوان تن نیز در موقف ادب ایستاد و پادشاه
 با اسید فرمود که شعری بخواند و نیز بدیده این بیت بوض ساند و دیوان استیاخت به دارد و صدق دل چه
 گهر آید چند به دارم که چند زبیر صمد چند به غلیب از روی غلبه چیزی را در تحت حکم چیز دیگر آوردین یقار
 عرب غلقها تنها و ما بار در چه معنی تعلیف چراندین است و این متعلق به بین است نه بهاء در فارسی حسن به
 هم گفته به تا بگیر به منصب و دیدار جانان وید و ام به آب و جار و یکشد از اشک و مژگان دیده ام به کشیدن
 به جار و متعلق است نه آب به عجزه عاجز بودن شاعر یا نشی در ادای غرضی که انشای آن شروع کرده و نمیتواند
 بر نظم محمود با تمام رساندن مجازات شاعری شعری موزون سازد و دیگری از روی امتحان جواب گوید
 و آن به قسم است اگر عجیب و در درجه اعلی است از آئینه گویند و اگر ادنی است متابعت و تبع و اگر متساوی به
 است جواب نام گذارند مدح ستودن کسی را و آن به چهار قسم است بالا استقرار اول حمد است که آن محامد است
 کبریا است جل جلاله دوم نعت که آن انشیه ذات محمد است آنچه به تبع و تصنیف معلوم شد نعت خاص است مطلقاً
 به جناب مقدس نبوی صمد یعنی اصلی و دوار و کلام از زند چنانکه کمال اسمعیل و صفت عمارت محمد و ج گوید به

و مطبوع باشد علی تقی گره برده فعل آن دو عنصرین مصرع به هست بیت القصیده خط تو به و جهان
 شاه بیت نامند و کی دشت بیاضی به مرابح تو نظمی است شاه بیت سخن به مرابح تو مجموعه است خند شال به
 مطلع و نختی مطلع بایستی که بر مصرعش در معنی تمام باشد و موقوف هم نبوده مثلاً سالک یزدی به و غنی نتوان سخت
 که بر یکدیگر بایست به و غنی نتوان سخت که در سانه نایست به حیالی گیلانی به اسی جابه تو پیرایه چه گیتی چه فلک به
 دی جو تو سرایه چه اکثر چاق را به گوشتواره مطلع که بعد قطع غزل آرند و رای مطلع سر غزل چنانکه در دیوان طغی
 بسیار است از جمله است به شد این ترخم طغی است حالی سن به چوکر و شیوه ترد و نسی خراب مرابح بحیب مانده به
 از فکر چون جاب مرابح که در آن از چه گرفتار شد باب مرابح حکیم شهرت اکثر معنی و مصرع مطلع را و مقطع می آرند چنانکه گوید
 به هر که از پهلوی چرب غیر روزی خواره شد به بایش چون شمع باریک از ره نظاره شد به هر که از پهلوی چرب
 شهرت و دشت چشم به بایش چون شمع باریک از ره نظاره شد به و گاهی بعد مقطع بیتی آرند که یک قافیه دار و قطعه
 گوید به چون ظهوری شد آنکه صاحب طراز به از غزلان غزل طرازی کرد به بطوان مقام ابراهیم به درون
 خویش اجازی کرد به و پیکر بیتی که ناز کمترین ابیات غزل و قصیده باشد لفظاً و معنی او معاً مختص در قدیم لایا
 برگزیده قصیده مستعمل بود چنانکه خلاق معانی گوید به تا مختص کنم از وصف خست به به بنیامی شه احراز من به
 فخر دین صاحب عادل که دام به و شمش با و بکام و شمن به کمال اسمیل به بخشنده گجاست که چنین قصیده در
 مختص کنم به جش و با او کنم خطاب به در ستاخرین مختص مراد از نام شاعر است که برای مقاطع شعرا بنویسد و قرار
 و حسن المختص حسن التفات شاعر به صرح مدح یا آنچه مقصود و غرض او باشد تصرف نیست که مثلاً شاعری شو
 بنظم ساخته معنی مقصود و ابطافتی که میباید اندک و ده دیگری بقوت طبع و خلی در آن بکار برد و تخیل لفظ معنی را
 لطیف سازد یا مصرع دیگر مناسب تر از مصرع اول موزون نماید مثلاً تغیر لفظ تصرف خان سراج الحقیقت و در
 طاهر و حید اول به اعتبارات جهان رفته است پیش از آمدن به نامها در وقت کندن از نگین افتاده است
 تصرف ع نامها و کندن از چشم نگین افتاده است به دوم به سستی رازین بخیلان چشم حسان و آشن به به
 خون کم کردن فصا و از و تین است به و فطریش بجای احسان تصرف است مثال تبدیل مصرع قاسم شندی به
 بدید و کعبه میرقصه نرستان آزادی به که در جمعه باز یکاه طفلان است مکتبها به شاه ناصر علی مصرع اول از
 گفته ع چه خواندی و کس آزادی گلستان میشود و زندان به تصرفی که شاه صفی در شعر آصفی نموده مثل ندارد
 شعرا نیست به میتوانی که در هوشک مرا حسن قبول به انخ شاه صفی بجای میتوانی چشم دارم تصرف نموده شعر تر که

پیمانه نشاء هم پیشه و مشغله ادراک بی حضور آن یار گر مخور و هم سوخته پرشته دم و دوی ندارد اگر دست بهم ده
 یار نه از آن برای ترطیب دماغ و سرگرمی ایلاغ ارسال دارند و باز از نشاط بار اگر سازند شعرا کلامی است زو
 که بوجه صحیح مختصر البیان دل باشد بر آبی از اسما بطریق رمز و ایما فرق میان لغز و معنی آنست که قصد اصلی
 و رسمی من حیث الیه معنی از تعبیل حروف و الفاظ می باشد و در لغز از آن رو که لغز است مطلع نظرات اشیا
 و احوال آن و گاه باشد که یک سخن را بد و اعتبار از هر دو قسم توان داشت چنانکه این معما با هم شست به
 چار خشت نام مطلوبی به که تناسلی اهل عالم گشت به بهشت چاری چنان مجب که از دود و اگر بگفتی بنا
 بهشت به چه این معنی دلالت میکند بر اسم شکار الیه بکر صفات و معات بهترین معنی آنست که با صفت
 اشعار نام معهوده معنی دلاویز از آن نمیده شود و شاعری این معما بنام حضرت علی مرتضی که ایما بحر کات و
 دار و بسیار بدیع و غریب گفته به چشم بخشاید لافشکن جان من به بر تسکین دل بر بیان من به تماشا
 دیگر بسم نعمان از جلال سیادت به چشم تو که زبردست ابروست به مار اسب زب از آرد به
 فصل سوم و بعضی مصطلحات شعر را قلم و لغت معنی آن پیوستن است و با اصطلاح سخن بزرگ
 که از جهت ربط معنی و تناسب الفاظ با هم پیوسته است مطلع مبتنی است که هر دو عنصرش قافیه دارد و سر
 آغاز قصیده و غزل باشد و آنرا سبب انیز گویند حسن مطلع نزد قدما بد و معنی متصل است اول آوردن شاعر
 معنی مطبوع دلاویز در بیت اول و دوم عاده قافیه مصرع اول مطلع و بیت دیگر غزل و آنرا از قسم
 ایضا نشانند بلکه و مطلع نامند و از صنائع پندارند چنانکه امیر خسرو دهلوی فرموده به مرا باز از طریقه
 ساتی خود یاد می آید به غم دیرینه باز می بردل ناشاد می آید به بردای خواب یار من نه زید که باز آید به
 سیر زلف پریشان کسی ام یاد می آید به محسن تاثیر به تکیه بر لطف خدا تکیه در ویشان است به یاد
 حق منزل آرام و فاکیشان است به غیبت از خویش گرت دست و در میدانی به چو حضور است که در خلوت
 در ویشانست چو صفی مصرع بی قافیه است از مبتنی که یک قافیه دارد و مقطع بیت آخر است که سخن آن
 قطع شود حسن مقطع چنانست که ابیات اخیر شعر در نهایت خوبی گفته شود تا تلاقی تقصیری که در ابیات
 ماقبل بوقوع آمده باشد بوقوع آید و سماع را لذتی تازه بخشد و در عامه خلق مبتنی است که مقدم بر مقطع بود
 پیش مصرع مصرع اول بیت ناظم هر وی به مناسب مصرع آن شاه مطلع به که دارد از خدا
 پیش مصرع به بیت الغزل و بیت القصیده مبتنی که از جمیع ابیات هر دو قسم لفظاً و معنی بپسند

ز قند و زعفران و زعفران گزیت و راجز ای این ترکیب خوش و چون شوند ارباب ذوق از لذت و شاد
 خیریت او کا و صفر او گنی صفر آنکس و صفر سودای مزاجان را چو سودا نشان به گرم و تر دهند و انایان جز این
 هیچ روح به تاجان باشد گوارا باد بر روح و روان به نیست تخم مرغ لیکن چون شکان سینه اش و زرد و چون
 تخم مرغ از جوف او گردد و روان به نیستش پرواز و باشد جلوه گاهش بر دخت به نیست از مرغان با مرغان
 بود هم آشیان به هم سرور و فرای طفل و هم طرب پیرای پیر به هم نشاط میمان هم آبروی میزبان به چون
 تار اندیش عزیز از مردی ز میسان که هست به بر خوان عزیزان چند روزی میمان به آن خوبی بود و از هر
 کامل فزون به بر خوبی رقم دوم نام و نشان به مثالی دیگر از کلام مولف به چیست آن یکیز پیکری
 صورت آرای کارگاه خیال و زاده سنگ و سنگ و شن او به طرح نقش عجیب شد من او به چون در آید
 بجلوه گاه عیان به زرشش و رتبه قبا پنهان به اول و ثانی اول و آخر به طرز و انداز نیک از وظایم به بیشتر
 عین ثانی بر خوان به جان شب بی سخن و دم میدان به عین معنی است رابع نامش به آخر ماه و ماه و تماش
 نام ثانی تا کنی معلوم به کلک و ارسنه میکند مرقوم به تلخی از جز و او اولش بار و به معنی خاص زبان ارد
 قلب تدوین غایت از سر کن به خلعت کانیش در بر کن به یک تمهید اولش لازم باد یارب قلب عاف
 مثال لغز منشور از خنوری آرزوی هدم سوخته برشته که آتش چهار حرف است عدد حرف اول نو و چهار
 دوم پنجاه و پنج سوم شصت چهارم همد و دوم که مجموع یکصد و شانزده است خاطر مافسده ارد و نام
 قد چشم بر و دوخته ام به خود از غش چه اخلد افروخته ام به بر آتش از روشن اوزن آبی به که شعله آتش
 دل سوخته ام به مثال دیگر از مولف آرزوی بیته که تنصیف خنده از نصف اویش گل میکند و کلمه تحسین
 نیمه ثانی بر زبان دارد اعداد اولش یکصد و هشتاد و یک است لابل یکصد ثانی در آتش با هم متحد و همد
 ثالث یک درجه از ثانی بالآخر ثانی و ثالث تالی و مقدم هم است که تالی مقدم شده و مقدم تالی گردیده هر
 از حسن برشته اش چشم آب سید ام و هر صباح بحسن گلو سوزش چشم گرم میگردد و او با ضعف آتش زبانی و
 شعله خونی باسن گرم به بخور و دم گرم به چو شعله از گریه و غم و بیچاره میگردد و دماغ تحت مینو و دبو
 ساغر در اقطاع تمخواه میفرود چند روز است از من و ابوسیده و با آنکه دلسوزی و گرم جوشی از جمعیت و است
 ازین و چون قوه در آب و ششم و شوق دیدن جن آتشش و لب بلب نهادنش آتش بر پاهم درین آرزو
 جبهه القلب چون غفل بر آتش میگزارد و از خمیازه کشی چون عضه از جبار فته بجا ماند و ام با آنکه پیمانه عشرت شتی

هر يك از اين دو دوام دارد و شغيدني نام چاكر ده در الف لام بياشود و مل اين پنج نوع مفعول بود و دو
 خرد و خول پنج چرخ كه مانند مجهول بياشود و مل چيو ان ملي نه مطلق از بحر قتل لائق چيون چسه فواست بياشود و مل
 قس علي نه ابواني الالبات حق تحقيق انكه رشيد الدين وطواط و عز الدين صلي سطر از صنائع بدعيه شمرده اند و سطر
 و سطر و مغز را نيز از اقسام اوليه شعر خوانند بلكه قسم شعر گويند زيرا چا مورار بعد مذكوره را در غزل و قصيده و غيره
 مي آرند اقسام ششمي كه مي گيرد است بنا بر كثر استمار در اعداد اقسام آورده شد لغز بضم اول و فتح دوم و لغت
 و ه ه ص ل ا ح كلامي است سوزون كه دلالت كند بر ذات شئي بلكه صفات و علامات و خواص و لوازم آن بويي كه مستانه
 ساز و آن شئي از جميع ماعدا باوصف تعميمه خفا در اول آن اغلب اوقات لفظ صيبت آن با نظائر آن نكره گویند
 مانند ارفار سنجي چستان موسوم شده مرقان فن خنوري لغز را در شعر نيز نوشته اند و صرح بجواره شرف الدين علي
 يزدي في حلال المطر از اين روا شده ان نظا و نثر آ آورده شد مثال لغز بنظم از تشبيب قصيده شيخ فيضيه نياض
 ك كودكي ديدم شكوفه از كشور هندوستان پ پوتش بر سوي صوت بسته بود استخوان ك كودكي با سوده بر پستان
 مادر لب بنوز به شيره از شمشه صافي تر ز لبهايش چكان ب بولعجب طفلي كه لب نكشوده در ممد و جود و ب مادر
 از بد و فطرت و شك در دنهان ب از شك ز ايند طفلان او برون آيد ز دست ب كودكي با صند زير ان طفل نور قشايان
 خوهر پس از حالت پيري آن كوتاه عمر ب تو سفيد گري گردش ظاهر گرديد جوان ب شوخ بيباكي كه از شوخي بيباكي خوش
 از دخت آويند و هم از دخت افتدستان ب چون شعبه پيشگان رسيان باز از نشاط ب گاه عريان بر سر چوب
 و گه با طيلسان ب مي نهد پهلوي خاك و مي كند غسل صفا ب مشرب صافي با و از هر كدورت بكران ب گاه قنده
 و ترش روي كند با اهل ذوق ب كه بشيريني و خوشخوي بود با همگان ب چون دل عشاق آخر زم زم ترگر و در موم
 گر چه سنگين باشد اول چون دل سخت بتان ب مي ستاند بوسه هاي تازه از لبها ب ب تا بيك ر ه مي خند قبا
 تني از شوق آن ب سبز شيريني كه چون عاشق نند لب لبش ب از ديان شكرين خود و ران آرد زبان ب
 تا حلاوت ياب گر دو نميت ده روزه را ب هم لبالب شد زبان و هم سر اسر شد ديان ب كس سكيچايش كجا
 ياب كه در در جلوه گاه ب گاه در بازار و گه در خانه كه در بوستان ب بيد ر جيب و نيكبند درون پيرين ب چون بن
 از نظاره حسن لا ويز فلان ب همچو پستاني بود در ششم طفلان بون بني چوپستاني كه دارد ما در نامهربان ب از سواد
 سه گانه بشمار نميشد دوم ب مرتبت در انان ترتيب حكيم كاروان ب معدني نبود ولي ميندش اسباب نظر ب گه
 زمر و رنگ و گهر زرين و گه يا قوت سان ب كاغذ ن ظرفي ست بس نازك كه حكمت دان غيب ب شربت چخت اندر

بشه دین و تائین مجد و صلوات به بر نفس بر گل صد برگ بگو صد صلوات به بر گل عارض جان پر در احوال و
 و سیدم بر رخ زیبای محمد صلوات به احترام از اعن الاطباء بر همین یک بند اکتفا رفت و اگر نه این مسجع نه بندست
 مثال مشتمل از دیوان عصمت بخاری به المنة لله تعالی و تقدس به بر قدرت حمدی که کنش نزد کس به آن
 صانع بی عیب که پاک است و مقدس به از دینی و تقوی همه رحمت اوست به در بارگاهش عرش کی خیمه طلسم به خرگاه
 سرار به او چرخ مقوس به در قصر جلالتش که چرخ مقوس به چون فرقه که در هم نماید ز حقیر می به مثال قشع منوچهر
 می گوید همیگر و صبا پر این گل به همی در دزد دل پیر این گل به هوا گزشت عاشق بر تن گل به چرا بند
 گهر بر گردن گل به بنیاد گشته بستان عدل گل به خنجر مرغ جزیره این گل به جهان روشن و ان زدین
 گل به دلستان خوشان از چیدن گل به خروشان غنایب از نشان عرع به مثال مشعر از کلام
 مختاری به ای بهنگام شجاعت چون علی مرتضی به صد چهره شمع پیش فوجت زال در روز و غایت رود و خشم
 تو هر یک از در می شد جاگزید به در درون وی سنانست چون زبان اثر دما به بر سر خوان نولت طاس نبرای
 سما به مطبخت احمد و مهروم و سنگ آسیا به خاک درگاهت مس آزد اهل را کیسیا به پیش در یک
 گفت غرق عرق ابر از حیا به بحر از رشک گفت دیوانه گردید و چرا به بر سر نه شورشی پیدا کند چون نگری به
 مستط و دو قسم دیگر دارد که یکی از ان شعریت که بریت آن منقسم شو و چهار قسم مساوی سه قسم بر یک قافیه
 و قسم رابع بر قافیه که بنای شعر بر ان است صاحب جمیع الصنائع این قسم را از ستم نیاورد و قسمی علی ده
 اعتبار کرده هیچ نام گذاشته لیکن رشید الدین و طوطا و مولانا صفی الدین جلی از انواع ستم نوشته مثال از
 طغرائی شده می به جور کنی جفا کنم زخم زنی و عاکنم به چون بدل تو جاکنم باش همین چاکنم به ست وفا
 سر کشی همچو کمان بر آتشی به از پی تیر و تر کشی شکوه که از جفا کنم به تومی صاف وین سبوی تو مرانه رنگ بر
 از تو شدم چو کاهجور و نیشا ط و اکنم به بود آتی ایات برین نسق است گاهی مطلع این نوع ستم بر چهار قافیه
 نباشد چنانکه بهر گوید به سلسل سیکه از حلقه حلقه رو بهر سویت به کسی دور سلسل انید اند به از مویش
 رخت و یاب نه غمی تنستان محبوبی به بیاید بوی کنبوی زریان خط رویت به کسی کاین علم را دانند
 نگاهت را شفا خواند به یک قانون نیماند اشارات و ابرویت به دو قسم دوم را ستم مختصر گویند
 و آن چنان است که بیت را چهار قسم کنند سه قسم سبع و دو قسم رابع چند کلمه و لفظ آرنند و جمیع ایات برین سجع
 باشد مثال از دیوان نعمت خان عالی به دیدیم پنج آدم بیا رخشو و مل به ر و تمام عالم بیا رخشو و مل

در آن عقده که بسته است بهمت بخمال و هم و اگر دو و اگر یک و باقی طلبت و زنهار است و شاید که چنین
 بر آرد و ببال غنقاگر و دو و قطعه مصدر ثلثی بحر دست از قطع یقطع قطعا و لغت طالع است از شش
 نقل کرد و انداز منی لغوی برای این نوع شعر بنا بست آنکه کلام بی مطلعی است نختی از غزل و قصیده و آن چیست
 بیستی است در یک وزن و قافیه بدون مطلع حدیثی ندارد و در حد و ابیات تا جایی که شاعر بگوید و دست گاست
 در قطعه برای آنکه چنانکه کمال اسمیل گوید سه بند زاده علی اسمیل و طبع رسم سال می دارد و دو وین و دویست
 زبان جالش گفت و زین جهت انحراف سید از سه آن و عدد نه در خور و دو قافیه دیگر یا بنده نه لایق عطا بود
 پروانه آن خبر و خطا بود و دیگر یا بیش از اندازه مابود و دیگر بعد از این با ابیات قطعه مذکور است سطر سطر لغت
 رشته مر و اریست چون لای آبدار مضامین خوش آب در سبک این نوع شعر فسلک شود و سطر گفتند و آن مصرع
 چند است موافق در وزن بیت یا مصرع آخر و قافیه مخالفت باشد و آن از چهار مصرع تا ده مصرع است که هر یکی نامی
 دارد و مربع خمس سده س سبع شمن شبع عشر از چهار مصرع کم و نده زاده باشد شعر ای هفت جیع انواع
 سطر یا گفته اند بقصایف از مننه اکثر آن درین زمان متروک شده اند و امثال بعضی از سخنان تقدیم و نختی از اشعار
 متاخرین آورده شد مثال مربع از نجیب خالص استر آبادی سه که این گوید و این که و فریخواهر و نیاز حاجت
 و علم و تنیع و کمربخواهر و لشکر و کشور و اقبال و طفر میخواست و اینهمه از پی آنست که ز میخواست و آن و زیری که بے
 عاقل و دانا باشد و کار او با هر کس رفیق و مدار باشد و مخلص شاه و پادشاه و رعایا باشد و اینهمه از پی آنست که
 ز میخواست و لیکن اعاده مصرع و هر بند شرط نیست بل اغلب اوقات مصرع دیگر آید خمس از جهت کمال شیوع
 محتاج تبیین نیست سده س مثال آن و هفت و شش است که در نهایت لطافت گفته و پرشور است مدلی و شست
 بیاضی اختراعی کرده که یک سطر بود و هفت گفته یک بند شش شمن و بند دوم سده س از انجمله است چند اشعار از
 دل آزاری من و باعث عزت اغیار شود و غواری من و فتنه دل گرم تو چون غصه بد لاری من و زخم بگیا تو چون
 اثر آزاری من و شد فزون در تب غم از عیب زاری من و رحم کن بر من و بر زاری و غمخواری من و چند دل گرم
 توان بود باز در من و چند لب تشنه توان بود بخون خور و در من و ای رسیده و زین و با هر کس رام شده و کس
 بزعمم بدی شمره ایام شده و صبح رخسار تو از ظلمت خطاشام شده و کس خوان خوش بختی هر خام شده و یا و باد
 آنجا چه صحبت بعد فاسد دیدم و درخت پر توئی از نور خدا میدیدم و مثال سبج از نجیب خالص استر آبادی
 سه هر زمان از دل و جان جید و بعید صلوات و بحال و کمال شسته سر بد صلوات و بر سه و سر و رواج خبر بگو

و قسمة تغزل است بعضی گویند که بوجد این قسم شعر قائل نیستند آن شده اگر دو قافیه است مطلعی است از غزل یا تشبیه
 و آلا میستی است از اقسام مذکور که گوئیم مسلم لیکن چون غزل یا تشبیه تمام نشده و شاعر همان یک بیت اکتفا نمود و پس
 نه غزل است و تشبیه غلاما که قسم جداگانه است و لهذا در دو این شعر این قسم از غزل و مادی آن جدا نمیشود
 و سر سخن آن مفردات نگارند مثال فرد و قافیه است از شاه عباس ثانی پادشاه ایران که شب به شب ز دوریت خود
 نمی برد مرا به اینچنین میگفتم آینه بر در مرا به مثال فرد یک قافیه از دیوان استاد میر محمد علی راجح مرحوم
 ز زشتی است خوشید پیش جالوت به زن ریش داری ز خط شعاعی به در بعضی از شاعران ممکن بود که آنرا
 غزل یا قصیده یا مقطع نماید و در بعضی تشبیه اندام قافیه یا عدم ساعدت محاوره ممکن نباشد مثل این شعر
 ای در درمرا نیکداری به بیدر درمرا نیکداری به مستترا و شعر است که زیاده کنند بر مصرع یا بیت فقره
 از شعر چینی که مرتبه باشد و معنی بکلام منظوم و در صورت اسقاط آن معنی بحال خود باشد و گاهی چنین بود از دیو فقره
 و قسمة است مثال زیاده فقره بر مصرع از ترکیب بند سید علی مری صفایانی که ایام بهار است و سرای
 گلستان به تا حلقه کامل به از درخته از لاله رنگ رخستان به معنی طبق گل به آمد به نظر بلب جو سبز خود و
 چون تازه دیدست به مانند غبار خط پشت لب جانان به دورست و تسلسل به بار و عوض ثرا الهیه ناله آهوه
 گویند که زستی به جست از کف گلچین صبا گوشه دامان به و چید ک سنبل به امر و زنگار است چمن است شلائین
 از موج رطوبت به که سیکد و شد جانب گلزار از دامان به بر ناله بلبل به چیدست بساط طری ناسید در باغ به امر و ز
 بشادی به تا کار کند وید خیابان خیابان به اسباب تجمل به می شبنم و غنچه بطک و لاله پالیه ای باد و کشتان
 چون ساقی گلچهره صبا گرم بدوران به با جام پر از نعل به قمری بنوا سر و بقیص ابر بهوار به باران و شهور و گل
 خنده ز ناز بلبل خوش لایحه غزل خوان به در شربت گل به بسیار عزیز است غرض قدر بدش به مهری بصفا
 این یکدوشی را که چمن کرده چراغان به تا هر دو سر بل به معنی که ز ساقی می گلزار طلب کن به فوست مدد است
 بنخود و باغش می میش و طرب کن به تا گلچین بهت به مثال اصناف فقره بیت شاعری که دیدیم پیری
 که در باغی سیکد و از عاشق بیچاره جدائی سیکد و خاکش به بلن به البته سکه که فروم دیدیم به کورش بر آرزو
 که ای سیکد و دکان به دکان به مثال مستزادی که بعد اسقاط فقره معنی بحال نمی ماند امیر خسرو و تا خط نهر
 ز خست بیرون جیب به از باد و اشک خویش بر عاشق مست به رخ گلگون کرد و در جوی جمال تو که آب نماند
 کان بزه که زیر آب بودی پیوست به سر بر وین کرد و میز آبیدل به که عاشق صادق ز نایاب مثال به پیر

معرفت نفس بود یار از خویش بر و نرفته درون راه ندارد و بالیدگی نعمت دیدار نهد و هر کس بداند این
 حسرت جانگاہ ندارد و در خویش فروخته تا خبر رسیدت و بدست خبری ازین چاه ندارد و در وقت بختان
 نشود از دلم آخیز و جز نپوشد داغ سحرگاه ندارد و کس بدست مشرب بکند بی کلمه فقر و چون ترک کرد و بادیه
 خرگاه ندارد و آشفته دماغی بودش لشکر خویش را و در کمن ز شیه فقر گویا ندارد و نه چرخ غبار رده آواره
 فقرست و عالم همه یک خرده صد پاره فقرست و بند و دم در آب و گم عالم اسرار نهان است
 گوئی که به پیلودل چاکم و جهان است و مردم ز جدائی که بزرگان چو دوداشک و از حسرت دیدار تو چشم گم
 از حسن خداداد و صفا که شود آخر و خط آئینه روی ترا آینه دانست و بار استیقت کار سفا و چو گنجی نیست
 کاین مرد و برادر خطرت تیر و کمان است و غافل شود از تیر چکر و ز سگافات و فروست که اندرستم پیشه نشان
 با شوخی صفت دل و نمکین چه خیال است و آنجا که توئی آهن و سنگ آب روان است و نسبت برده و دور دراز
 سرکویت و میدان ازل تا بابد دست و دبان است و کس را اوی تحقیق بیابان چو برده آید و صد عمر مضطرب شده
 در نیم قدم راه و در وقت شعری مقدم ترجیع چنین طور مرسوم بوده از آن جمله قسمی است که ایات عقده بالتمام بر یک
 قافیه باشد شالاش از دیوان سلطان ساوجب و بند بر ای نمودار بقلم می آید جام صبیح مید و نور صفای صبحم
 یاد که آفتاب و شش نور فرا می صبحم و صبح رسید ویر و یکدم که حاضر است و از می و چنگ ساز کن بگن نو صبحم
 خاست نوای صبحم جان بتن پیالدم و بان که پیالدم به جان بهوای صبحم و جلوه کنان عروس صبح آمد و مید و رفت
 از زمرغی خورشیدی خورشیدی صبحم و از می خورشیدی و در دل شب که این نفس و صبح رسید ویر و نور ز قفا صبحم
 صبح نمودن فعل به فعل به باش در دل است و از زمرغی خام و فعل بهای صبحم و صبح بصدق و روشنی نیست چو
 رای پادشاه و لاجرم آفتاب شد تابع راجی صبحم و شاه مغرورین حق ظل خدای استین و شیخ اویس کان کم
 بحر طای استین و بند دوم و در دل من زمان زمان هر دو فای تازه بین و هر قسم چو صبحم صدق
 و صفای تازه بین و در دل تنگ عاشقان هر نفس از بهوای او و زامد و شد که میکند با بهوای تازه بین و تازه
 شدت زخم من با ورت از نمیشود و در دل ریش من بیا زخم جفای تازه بین و سیلند و خیال او و زخم و بچشم دل
 بر طبقات چشم دل بان پی پامی تازه بین و ساقی بزم و خزان آب رزان باغ بر و باغ و بهار عیش انشود و حکما
 تازه بین و صبح و شنای شاه شد و در زبان خاطر و روضه خاطر و در شنای تازه بین و دامن آفران زبان
 قبای و دلش و آستن قبای او و بختی استین و فردا آن یک بیت است که دو قافیه دارد و یک قافیه

و قافیه بیت نخستین و قافیه دارد و بیت دوم یک قافیه برای رباعی بحر خاص است که بقول اهل عروض از اشعار
بحر هزج است و تغیر زحافات در آن بسیار واقع شود آنرا دو بیت نیز گویند و بعضی شعر را رباعی را بجا قافیه گفته اند و آنرا
از جای صناعه شمرده و مرزا ابراهیم و هم از تینانی گفته اند بخون که چیست آیفن تو گفتا که کبوه و دشت سردا و تو
گفتم زنجیر من شود در نهن تو گفتا سر زنجیر تو در گردن تو و جی گرد سیستانی رباعی در بزم جهانست هر کسی
کاری و رندست و شراب و خانه خاری و زنا پرست و صله زناری و جی و غمست هر کس بازار است
گاهی در رباعی تخلص هم آورده و مصرعی برای تخلص مقرر نیست و همچنین آوردن تخلص مشروطه آنچنانکه در رباعی مذکور
و جی در صرع چهارم آورده و در صرع دوم میرزا صاحب درین رباعی رباعی یا رب به نیاز و ناز زندان است
صائب را کن ز جام شپاری است و بخشای در آن مان که سائیم هم و ماساق بساق و دیگران دست است
ترجیع مصدر است از باب تفصیل معنی لغوی آن در آن تکرار شد که درون نگار دوباره بستان است و فی الاطلاق
شعر است که تخلص بهیتی و هر حصه آن چند بیت است صاحب مطلع سحر الموزن و القافیه فارسیان بیت مختصرا
بند ترجیع نامند و در تازی عقده گویند اگر بیت مختص همان یک بیت است که بعد هر سه حصه آن ترجیع بند و اگر بعد
هر حصه بیت دیگر آن ترکیب بند مثال ترجیع بند از محمد قلی سیلی ای شهر نهاده تا بهایی و خوانان تو بشن از انکه
خورشید جمال با کمال است و آئینه قدرت الهی و سایه زلف شمع رویت و چون آب حیات در سیاهی و با خاک
نشینی در تو و آسوده ام از سریشاهی و بر سینه گرم زخم تیغ و چون سپهر تابستان ماهی و سر خنجر که میگند
جهانی و کشتی و چرخ صبحگاهی و گر فی المثل از تور و زخمش و خواهند گواه بگینا و بانه که بگینا و تو
روح شداد و گواهی و پیش آیم و دهن تو گیرم و در پای تو افتم و میرم و بند دوم ترسم که کثرت جدائی
بیگانه شوی از دشمنائی و تازلف تو هست نیست ممکن و از سلسله تو ام ربائی و گلبرگ رومی ولی نباشد
و حسن تو بوی یوفائی و بر هم زده کفر گیسو تو و باز آ صلح و پارسائی و گویا ز تور و زگار آموخت
کین و رزی و مهربان نمائی و گریاید تو بخوندم ساز و دهن کی جان برم از غم جدائی و ای خال تو ناله تناری
وی چشم تو آهوی خطائی و گشت این موسم که چون ندایی و آئی بشکوه پادشاهی و هر کس بد عابر آوردست
من هم به بانه گدائی و پیش آیم و دهن تو گیرم و در پای تو افتم و میرم و احتراز اعمی لاطناب برد و بند
اکتفاقت که ابرقده تدلی علی القدر مثال ترکیب بند از افادات استاد میر محمد علی راج غفر الله
و بیرون و درون جز تو ام ای ماه ندارد و چشم اشک ندارد و جگر آه ندارد و در خلوت حق

اگر چه قافیه فاف است سنگی و دو کلاغ بی حیاتی گیلانی نیز گفته است از بخت که زیور گوش است به سینه تاب
 خزان که گرم به درج علم و لیک چون سازم به که توانی ز فضل بسته ترم به زود بر دار و از حال نقاب بیک
 اینک لطیفه درم به خسر و از بهار سیکویم به از دل لاله زار سیکویم به و بر همین قافیه وردیف قصیده را تمام
 کرده و در قصیده مطلعهای متعدد آوردن مخدوری ندارد بل از صنائع شاعری شمرده اند چه در شیب و چه در مداح
 و امثال آن قصیده که دو مطلع دارد از دو مطلعین و آنچه سه چهار مطلع دارد از دو مطلع خوانند و گاه در
 قصیده برای طیب خاطر غزل و رباعی آرند و باری آن ایما کنند تشبیل آوردن غزل در دیوان و قصاید
 از سخنوران هستند تشبیل رباعی از در اب بیک جویا به چو دیدم گوش بر آواز مدح او ملک را به درین
 گلزار فیض این رباعی از رشید به رباعی شاید که به نگارش لائق باشد به هر کس ز ملک بفضل فائق باشد به
 بر عرش برین مبارکش با ذرام به آن کس که چو سن غلام صادق باشد به در آخر قصیده دعا برای مدوح شرط
 است و این دعا را در اصطلاح شعر تائید خوانند و قصیده ملازم نیست که تخلص در مقطع باشد و رباعی از ابیات اثر
 کمال الحنفی علی بن ابی طالب است که تتبع اقسام الشعر من موسیقی ابیاتی است در وزن موافق و در قافیه مخالف هر بیت آن دو قافیه
 دارد و همین است و به تسمیه هفت بحر برای شنوی مشهور است که غنیه حضرت نظامی گنجی در پنج بحر است از بحر سبزه که
 بحر سادش بحر شنوی مولوی روم و بحر سابع بحر سبزه مولوی جامی حضرت امیر خسرو و بحر جدید به هفت بحر مذکور افزوده
 به سپهر نام شنوی در نه بحر گفته اگر چه در هر دو بحر مذکور شعر اقصیده و غزل گفته اند اما هیچ یکی و رای امیر خسرو سخن
 در آن دو بحر شنوی انشاء کرده برای شنوی ابداع امیر است قدس الله سرهم محمد صالح صاحب بهار سخن که از اقوام
 عنایت الله مصنف بهار دانش است و فشی صاحب قدسیت نوشته که ابوالککات منیر که از سواد اعظم بهند بعد
 امیر خسرو و چون او در معنی یابی برینخاسته و در انشاء نظم و انشاء و تشریط و لای داشته و رای بحر سبزه مذکور و دو بحر دیگر
 برای شنوی گزین کرده از آنجمله یکی است که در وجود و سلامت شامس بحر سبزه تواند شد انتهی مفاد کلامه را تمام
 اکثر شنویات سولانا مشیر طالع بوده یکسان شنوی در بحر گزیده او یافته که این چند بیت از است به صبح چو کرد ملک
 تبسم به مرغ چین ز دفال ترنم به جلوه نماید نور سعادت به چهره کشا شد حسن راوت به از درم آمد بخت بهایان
 از می عشرت بارخ گلگون به داد بستم نامه زنگین به که در کفم را چون کف گلچین به نقش مرادم نقطه حرفش به حزن
 اسیدم خط شگرفش به و شنوی بحر دوم ندیده و الله اعلم بالصواب رباعی در لغت چهار دندان پیش است که زیب
 وین تان است در قدیم الايام این قسم شعر را چهارگانی میگفتند نظر بر اینکه بنای آن بر چهار مصرع است در یک وزن

چهرگان آئینه مثال جلوه گر میسازند و گاه معانی دیگر مثل موعظ و مدح یا حاجی نیز در غزل بکار میروند و بهتر آنست که غزل عاشقانه و دردمندانه باشد که دل بیدار آن از آن آب خورد و آلودن تخلص یعنی نام شاعر در مقاطع غزل از وقت شیخ شیراز مرسوم شده پیش از آن بود که حاجی تخلص در مطلع آرزو نوعی حیوشانی گوید می آید از طرف چمن می در بر گل در نعل و اشعار نوعی بر زبان دیوان بلبل در نعل و گاهی از راه تفنن و شوخی رویت غزل منقلب سازند چنانکه در اب بیک جای می گوید چون جباب از بخودی شد کام دل حاصل مرا به رفتن از خود گام اول برد تا منزل مرا به بعد چهار بیت مردن بر رویت مرا این بیت آورده از تو گویم بعد ازین که خوشی تن بریده ام و از مرا گفتن بشیام که خواهد دل ترا به ایات باقی برین رویت است تشبیب اول تماشای شناه فغانی و شن مجبیه کن موحده و یای خط معروف و موحده و آن در لغت غزل گفتن است نسبت کردن يقال شبت بفلانه ای شب الیه قبل تشبیب ذکر ایام شباب است و در اصطلاح جدیدی است از سر آغاز قصیده تخلص که آنرا در فارسی گریز گویند و آن انتقال است از تشبیب بهج یا آنچه مقصود باشد و با سلوب لطیف و نظم محمود و مثل باشد برضای منی که خاطر شاعر آن خوش شود از قبیل تعریف مشوق یا المرح و سرور وصال یا مدح بهار یا بیان بهیرو فلک بغداد یا صفت شئی از اشیا یا مناظرات و مثال آن تشبیب را قصیده نیز گویند چنانکه حیاتی گیلانی گفته از سر قصیده چو دریا نخستین بهج در شوم و بر فلک کنم تقدیم قصیده در لغت مغرب غلیظ است از معنی انتقال نموده برین قسم شعر اطلاق کردند بعضی گویند که قصید بر وزن قبیل معنی مقصود است و تا بر ای وحدت آورده اند از جهت آنکه شاعر بلند فکر درین نوع شعر قصیده های والا و اندازهای دست بالا بکار برده باین نام نامیدند تعریف او عین تعریف غزل است الا قصیده تجاوز است از دو آیه بیت تا آنجا که شاعر بگوید و معتنی در عدد و ابیات ندارد و بیشتر قصیده محمد و فحوت و مناقب و مدح و موعظ و تمثالی و مرثی و حاجی واقع شود قصیده که تخلص یعنی گریز ندارد و از آن مقتض گویند الا اقتضاب بیدان چون آنرا از تشبیب بریده اند مقتض گویند و مجبور نیز گویند یعنی طرز جدید است چنانکه قصیده مشهور حکیم احمد الدین انوری که گردل و دست بحر و کان باشد و دل و دست خدا یگان باشد و قماره گویند نیز قصاید مقتض گفته اند از آنجمله این دو مطلع از دو قصیده محمد باشم سحر کاشی است از دل و دست تا نشا باشد و دست از شهنواز خان باشد و لاله ای جویم ذات تو ز اشباه میتر و ناز از آن بوج و تو تبارک و تعالی بعض شعر از قصیده به تبدیل قافیه نیز پرداخته اند لیکن ایامی بدان وجب شناخته از آنجمله است که نواب حیدر آبادی گوید مسافری که چو خورشید گشته در آفاق ندیدیت چو ما ز نذران در گرفتار و سخن چو بر سیر آمده است گویم

گوید که در عهد آبا و ایان پادشاهی بود فریبش نام سخن پیوندان معنی شاعران بسیار داشت از آنجا بهفت شاعر بود
که هر واحد در هر روز از ایام هفت نظم تازه بپادشاه میگذاشتند و نقدهای عجیب در ضمن این واقعیه بکلام داده
که درین مختصر گنجایش ندارد و بزرگ جمعی حکیم و دکی اول و اقدم بنامی این بیت گزیده پیش از و پنج شاعر
صاحب دیوان نگذاشته لیکن این سخن از فروغ تحقیق ضیائی ندارد زیرا چه بسی از سخنوران مقدم بر و بوده اند چون
بوسلیک کرکائی و شهید بلخی و ابوسعید اسد قزالدی و اینها در ایام آل طاهر و آل لیث ظهور کرده اند و دکی در ایام
دولت آل ساسان سامان سخن سخن کجاست آورده چنانکه در دیوان خود بعضی را از ایشان یاد کرده چون مبرور ایام
دو اوین آن پیش آهنگان کاروان سخن مندرگشسته بل نامی از آن نمانده مردم از آن غافل مانده اند و معذرت که
سخن بختی از اشعار آنها یافته میشود از آنجا است این دو قطعه بوسلیک کرکائی قطعه خون خود را اگر بریزی برین
که آب روی ریزی در کنار بیت پستیدن به از مردم پست به پند گیر و کار بند و گوش داری و له بر نه
دل زمین بدزد دیدی به ای بلب قاضی و بزرگان دزد به فرد خواهی که جان من بری به این شگفتی که دید دزد
آورده اند که در زمان خلافت مامون در شهر مرو و خواجهازه بود و عباس نام که زبان تازی و پارسی خوب میدانست و نظم
و وزن در دوزبان و ادب بلاغت میداد و در صله قصیده که در مدح مامون انشاکرده هزار دینار زر صله یافت
فصل دوم در بیان اقسام کلام منظوم بقول متقدمین کلام منظوم سه قسم
قصیده و مثنوی و ستم و انواع دیگر را قسم قصیده اعتبار نموده اند و ابو الحسن فرامانی شاعر دیوان انور
شعر اشش قسم گفته یعنی قصیده و قطعه و غزل و ترجیع و مثنوی و درین باب مناظرات و مناقشات ایراد نموده
باجمله از بعضی کلام منظوم و از ده قسم غزل و تشبیه و قصیده و مثنوی و ترجیع و فرد و ستم و قطعه
مستمط و لغز و بعضی غزل بعضی آنرا از مغاز که گفته اند گفته که معنی آن بادوست بازی کردن است و بقول طبعه غزل
بفتح تین صدمت یعنی سخن گفتن با زنان و عشق بازی کردن و گوی بران رفته که آن بختین گبند زدن غزاله است
بمناسبت آوردن شاعر معنی ای شوخ چسبته بی آهوان اغزل گفتند و برخی برین که غزل بسکون ثانی رسیان
تاب خورده است چون شعر با فان ناز که خیال تبار نظر و شسته فکر معنی بامی ناز که در آن بافتد باین نام موسوم شد
و آن چندینی است و مطلع که موافق است پیش در وزن و قافیه و تجا و نیست از دوازده بیت و بعضی از سلف مثل
مولوی جنودی و خلاق معانی کمال اسمعیل صفایانی و طبعه از متاخرین خصوصاً مرزا صاحب که قافیه سالار کاروان سخنور است
نامش بیت بکلام زیاده هم گفته اند در غزل غالب اوقات صنایع عشق و عاشقی و هجر و دصال و تعریف خط خال صانع

و نیز نقل نموده که حضرت شاه نجف بفارسی تلفظ فرموده اند با حمله بلا ل و بر این نکره فو قیت و فریت آن باز اینج حساب
و بانی مکر نیست و احتیجی جای انکار نه بلکه کلام منظوم فارسی را بر نظموات شعری عرب بچندین جهت فایق شمرده اند و
تفصیل جهات سطوح و در این مختصر گنجایش نیست و آنچه شد که عاقل فطن در تبیین محتاج باشد لال و استشهاد و نه

باب اول در مایات نظم که آنرا شعر خوانند

و این باب بتفصیل بر طبق فصل

فصل اول در بیان معنی شعر و مائیات بهانه آنکه شعر را که مصدر است بمعنی در یافتن و دستن بقیه شعر است از طبیعت است
و نیز بمعنی گفته اند که قوای شعر در جای تعلون در کلام قدیم جاریست و در مطلق کلام نیز هست تقضی که دلالت دارد بر
و قائل تصدیق و بی آن کرده از نیجاست که اکثر آیات بنیات با آنکه موزون است چون بلا قصد موزون آمد شعر نیست و این
خوش خوئی گوید که شاعر بمعنی ذی شعرت کاتما در صورتیکه شاعر مشتق از شعر مصطلح باشد بمعنی مسلم میتوان
و بر تقدیر اشتقاق شاعر از شعر که مصدر است معنی آن در یابنده بود و زیرا چه شاعر مد رک کلام موصوف است
بمعنی که غیر او چون او بر جاسن و معائب آن و قف نیست بعضی گویند شعر در لغت صومست و چون نسا جان
کارگاه سخن در کلام منظوم موشگافیه که ده اند و معانی از موزون یکتر در آن بکار برده باین نام معروف شده
و این را بیت نیز خوانند چه بیت خانه است و این بیت بیت پر ز ادا و این معنی است شعر مرتب است از دو مصرع و مصرع
در لغت نحوی است از دو وختی چون شعر را هر دو مصرع بمنزله در موصوف است باین نام بلند آوازه شد و نام ارکان
مشهوره هر دو مصرع بزرگی چنین منظوم فرموده اول از مصرع اول صدر دان آخر عرض و آخر از
مصرع ثانی ضرب و اول ابتدا و آنچه میان صدر و عرض و ابتدا و ضرب واقع شود آنرا حشو گویند
بقول جوتی از ارباب سیر حضرت ابو البشیر که پیش از همه بود پیش از همه شعر را بزبان سربانی گفت در ثبیه
بایل نام سپر خود و ترجمه شعر او شش بزبان تازی این است شعر تغیرت البلاء و من علیها به فوج الا ان
من غیر بسیج و بر تصدیق این قول قول حضرت امام حسن نقل میکنند و چون اقال قال ابی علیه السلام
بالکوفه فی الجماع اذ قام رجل من اهل البیت فقال یا امیر المومنین انی ساکک عن اول من قال شعر فقال اقم
علیه السلام انخ اندام از محمد علی صاحب تبریزی گفته اند آنکه اول شعر گفت آدم صغری الله بود و سپس
گفتن حبت فرزندی آدم بود و دیگر و بی شعر فارسی را بهرام گور و طبقه به سپهر شایسته گفتند اما از کتاب
دبستان ملائکه چنین معلوم میشود که در عهد آبا و اجداد که سابق بر پیشه ادیان بوده اند نیز شعر ابوده اند و آنرا

نه هر خورد و از خجالت سرخ و سبز برآمد و بعضی از مستکنان جو حاصران آنها مثل مرزا اجلال شیرستانی و قاسم
 مشدی و شوکت بخاری راه دیگر سر کردند و از اطرز خیال ناسیدند و نزاکت خیال بجای رسانیدند که بعض
 اشعار اینان جمال معنی مجز و آئینه خیال توان دید و مقاطع احوال شاه ناصر علی و مرزا عبدالقادر بیدل نخته
 باقتدای این جماعه قدم در راه گذاشته طرزن تازه ایجاد کردند و از روش پاستانی نام و نشانی نماند چون ظهور
 تفاوت در زبان پارسی با متداود مدتی ثابت شد پس لازمست بر ششی و شاعر که بعض الفاظی که در عرب
 ما تقدم چون درست و دهی رائج بود و حالا لبسان زرشه و اناسره و ناره و است در استعمال آن تمسک ایراد
 سلف سادرت نکند که از ملت فصاحت و شرب بلاغت تجا و زخموده باشد چه در شریعت تواریخ هم بیشتر عمل
 بر فتوای متأخر است هر چند مخالف آنها پیشینیان بود با جمله تداول و تعارف هر عصر و هر دیار اعتبار تمام
 دارد و در زبان قدیم سخن بجان پارسی زبان را برای مصرع و بیت و مجر و قسام نظم و قوافی و ردیف و زبان
 فارسی نامهای مشخص بود چون بقلب ایام و تحول ادوار خاصه در زبان خلفای بنی عباس که اهل اسلام بر
 فارس استیلا یافتند و از اینکه دند ان بفارسی نیکند آشتند کتابهای فارسی اطعمه آب و آتش ساختند مصنفات
 آبدار شعرای آتش زبان فارسی قاطبه در آب و آتش افتاد و اسامی و الفاظ مصطلحه آن جماعه جلگه چون خاسته
 بیا و فنا رفت و هب باد افشور گشت و بزنگ خواب فراموش زبانها شد بسبب سرد ز نقاب خاک کشیدن فارسی بانه
 شعر فارسی چون غمخوار عالم را افتاد و تا آنکه در عمدا لیس و آل ظاهر پاریسی گویان باز ظهور کردند و در صد و
 انشائی نظم شدند لیکن با سجاد و اسامی موصوفه ملتفت نشد همان نامهای تازی بجال گند آشتند از ان باز
 الی یومنا نه اجماع طریقه سلوک است و همان باب مفتوح جلوه دوم در حجان زبان فارسی
 بر زبانهای دیگر برای صواب نامهای ارباب تیز روشن است که زبان تازی افضل و اشراف جمیع است
 بر لغات است و مزیت فضیلت آن را کلام قدیم شاید ناطق گذشت آن بر یکی زبانها زبان پارسی
 راجع و فائق است و این دو حدیث تصدیق این مقال مصدق اول اذ اراد الله امر افعیه لین او حے
 الی الملائکة المقربین بالفارسیة الدریة و اذ اراد الله امر افعیه شده اوجی الی الملائکة المقربین بالعربیة الحزینیة
 دوم سان اهل الجنة در می میر عند الله و له انجو باستان و بعض آیات و احادیث که ایراد آن خالی از
 تطویل نیست رجان فارسی بر لغات دیگر ثابت نموده و نوشته که در تحقیق شرح حشامی آورده که حین الصلوة
 و اذ تقرأ بلفظ فارسی بسبب سناسبت آن در فصاحت بعربی جائز است و غیر آن بزبانی دیگر روان نیست

چندی زبان مردم درگاه ملک است و پهلوی زبان آرد و غلامان مال واحد است بقول متأخرین در انفا
 فارسی اگر نقصانی واقع نشده شلا اشکم و اسپید و اسپر دیت و الا پهلوی عبد الواسع صاحب دستور العمل
 همزه العجوبه از قبیل همزه اشکم و استم و اشتر نبوده است قسماً و زید و چا عجب به لفظ عربی است و همزهات دیگر
 خاصه الفا فارسیست پس عجب را ازین قبیل شمرند عجب بر روی کار آوردن است و فارسی که امر و زبانی
 تحریر و تقریر فصاحتی نظم و نثر شده اول است نه صرف و نیست و نه خالص پهلوی بلکه با مترجای هم زبانانی علل
 بر روی کار آمده و اختلاط و آمیزش آن بزبان پارسی نشاء سخن را و با لا و شرا ب گفت گوارا و آتش ساخته
 رنگ تازه بر کرده از منطوقات سلف آنچه با تازی کمتر آمیزش دارد گویا فارسی صرف است شایسته و
 یوسف زینجای فردوسی و دین امی فخرست و در مشورات راسل بابا افضل کاشی است و دانش نامه
 رئیس الحکما مقیس علیه کثرت و قلت لسانین مصنفات تقدیم و مولفات متأخرین است مخفی نماند که در طرز و
 طور زبان فارسی تصاریف مشهور و عوام مخالف تمام راه یافته و می یابد چه الفاظ و عباراتی که در ازمنه پاستان
 تداول داشته امر و اثری از ان پیدا نیست روانی و روانی و بار تر زبانی ابو الحسن رودکی و شمیمیان او بر آب گیر
 بوده و در زمان عنصری و فردوسی مانده سخن نمک و دیگر داشته و از عهد حکیم سنائی این زلال صفائی بر آب گیر
 موج زن گشته تا او اهل عهد حکیم احوال دین انوری و خاقانی و خلاق معانی جهان بیانه بسبک شید نبدل اگر
 بنظر احسان دیده شود این دریا کشتان حریق سخن هر شاه گفت گوارا بانداز و دیگر تقطیع زده اند و چون دور
 معنی نخواهد بود که بانی و شیخ شیرازی رسیده از باده کلام ستانه ایشان نشاء و دیگر کیفیت دیگر گل کرد و بعد از آنکه
 امیر خسرو پهلوی کوس خسروی بر بام و الای سخن بلند آواز ساخت و آن مرغ نشین چار بالش تازه گوئی
 در جواب خمسه پنجه در پنجه نظامی زد و در قصیده با خاقانی اتبع شد صدای دیگر در اقطار عالم پیچید از ان پس
 خواججه شیراز بحر تر زبانی را بطوفانی در جوش آورد که جمیع اطوار را سرآب داد و هرگاه عبد الرحمن جامی جالب
 از خمیانه سخن لب چش کرد و آن قبح شکست و آن ساقی خمانه و رفقه رفقه شیدی قبی صیرتی و عبرتی و غری
 شیرازی و نظیری نشاء پوری قبیع بابا قنانی سر کردند و نورالدین طووری و طالب آملی طرز نوی کتیبه طرز و مانند
 برگزیدند اما از بوستان شونی طووری بوی از گلستان کلام خواجی کرمانی شنید می شود و این را نمی یابد
 الامن که فم قویم و ذین مستقیم در عهد شاه جهان پادشاه که مرزا محمد علی صاحب و ابوطالب کلیم و حاجی محمد جان
 قدسی و محمد قلی سلیم پس پادند کلان سخن را بنامی تازه گدازند و برنگی شکر بریزد و ند که طوطی شکر شکن از شک

هر دو فن عالیشان بقدر احتضار و ادراک خود بنگارم تا مبتدیان را تبصرو دیده و رمی گردانند و اگر آغاز
 سنده نزار و صد شصت و شصت هجری شروع در تالیف نمودم از جناب فیاض مطلق التجای آن دارم که این
 بر وجه و خواه صورت حصول پذیرد و در پیشگاه قبول مستعدان صاحب کمال رتبه آستان گیرد و الله اعلم
 عزیز لا یطی الا بعد عزیز بنای این رساله بر مقدمه و دو باب و خاتمه گذارم و مطلع السعدین موسوس
 ساختم مقدمه مشتمل بر دو جلوه اول در بیان معنی فارس و فارسی و قسام آن فارس
 بحرکت رای همله محسوب پارس است بر او صدین ملتین موقوفین چنانکه شرح شیراز گوید ع اقلیم پارس را غم از
 آسیب و نه نیست به بر تنقیح زبان فارسی ظاهر است که اجتماع دو ساکن بل تاسه درین زبان بسیار
 چنانکه دست و گوشت و پوست و امثال آن لفظ فارسی حقیقه منسوب بفارس است و معنی زبان معهود
 مجاز مشهور در بعضی پاستانی نامها مسطور است که پارس بن پهلون سام بن نوح پادشاه آن ملک بود و در سواد
 حالات تمام ایران افادین میگفتند و آن از رو و چون است تا آب فوات پر و در و وار و کر و ر اعصار هر دو
 بنامی معروف گشت با جمله زبان فارسی هفت گونه است چهار از آن که هر دو و سکنی و ذواولی و متغی است
 متروک است نامه و رساله در آن نمیتوان نوشت و سه دیگر متروک است اول فارسی است و آن زبانی است که
 سکنان بلاد فارس که دارالملک آن استخر است بدان حکم کنند و درین زمان حکم تمام سکنه ایران بدست دوم
 درسی که مردم بلخ و ترم و بخارا آن حرف سرائی دارند بعضی گویند که درسی زبان مردم بدیشان است و چون
 بدیشان کوپستان است این زبان را بناسبت در درسی نامیدند بلخی در بعضی کوه است کبک را ازین جهت
 کبک درسی گویند کوه و صحرا را در و دشت سالک یزدی از لاله خریدیم در و دشت جنون را یک
 داغ نشد هر که بر حضر نیست به یکین قبول ثقات و تجمیه اش آنکه برخانه سلاطین بدان حکم می نموده اند
 سوم پهلوی است و در تجمیه اش قولی است لغت واقع شده و از جمله آنکه پهلوی زبانی است که مردم شهر و راس
 قری و قصبات بدان سخن گفتند بلخی پهلوی زبان فوس قدیم شهرت فردوسی طوسی گوید به زبانی برون فرت
 کاوش شاه به زهر سوختگی گشت که در سپاه به ازین رو پهلوی را که نوعی از خوانندگی است شهری گویند
 چنانکه مخلص کاشی مخلص زاده عشق از اهل عقل شنو به شکل بود شنیدن شهری ز روستائی و لند
 می الدین علی قوسی خوشتری در کتاب لغت مصنفه خود که سوده آن خط خودش بنظر این بی سواد رسیده پهلوی
 را از عالم زبانی که در روی مقلی بادشاهی بدان حکم باشند نوشته بل که در پی برین رفته که پهلوی و درسی یکی

بسم الله الرحمن الرحيم

سجدۀ نیاز خدائی رسد و ارست که کل رخسار شکستید سخن را بنقش و نگار تسمیات پر داخته
خلوتخانه پر ز اوان معنی ساخته نام خدا سخن جان جهان است بل جان جان اگر سخن در میان نمی آمد صریحا
مجهول معلوم نیگشت و تمیز حال و استقبال بخاطر عجز و زید نیگذاشت اگر این شاه در برابر جلوه گری نمود
سخن بیان را از مبتدا و خبر خبر بودی اسم نام و نشانی و حرف ابتدا و انتهای نمیداشت امر خیرات نوی
منکرات در حجاب اختفا مانندی و مضامین را با مضامین الیه که رسانندی دلیل شرافت سخن همین پس
که حضرت انسان بنا بر اتصاف بصفات نطق بر جمیع کمونات فائق و راجح گردیده بیامردی این سلم تحقیر
بیایه و الای معرفت و ایقان رسیده لمواضع چیست سخن موجب بجز صفات بی چیست سخن بر تو خورشید است
چیت سخن مروه ضیاء روح + نشاء سر گرمی شام و صبح + صاف خستادن حدوت و قدوم + موجب
سر چشمه بی کیفیت و کم + جان جهان است سخن بی سخن + عمر این بخش ز نو تا کمن + بوی گل گلشن فیض است
روح فرا بود ریاض خرد + اما بعد بنده و ارسته میگوید که مدت العمر در تنبوع و دوا بین فصحا و شعرا
بلغا بسر بردم و از خدمت اکابر زمان استفاده و استفادۀ نمودم و از جناب اهل کمال انواع افاده افتاد
دیدم و بقدر لیاقت و استعداد از بوارق فیوض مستعدان روزگار چشم بینش را سر کشیدم خواستم رسالت
در بیان ماهیت نظم و شعر و تفصیل اموری چند که لازم حال نشی و شاعریست با بعضی از قوانین و قواعد این

صناکم و مکارکم فضل خلافت زمامان
بعون رعایین و نون و قمرین و

در مطبع می نشی نو نشو طبع من مقبول هر کاش

اطلاع

اس طبع میں ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہے یہ فہرست مطول ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہے جس کے معاویہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہیں قیمت بھی ارزان ہے کتاب پیش کیے گئے ہیں جو سادہ میں کتب قواعد فارسی و ترکی و کتب عروض و قافیہ و کتب منشیات و چند کتب اخلاق و تصوف و تہذیب کر کے ہیں تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہے اس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدر دانوں کے لیے کامیاب ہو۔

کتب قواعد فارسی

قواعد فارسی - مصنفہ روشن علی انصاری
گلشن فیض - قواعد فارسی منظوم -
مفید نامہ - آداب القاب کے اصول و طرز حساب آموزی -
جوہر الترتیب - قواعد فارسی منظوم از منشی شہورام
شخص جوہر رئیس بانشہ علی -
شرح جوہر الترتیب - عمدہ شرح مصنفہ رشید حیدر علی
ہفت گل - قواعد فارسی منظوم مع شہادہ منشی کامیار شاد
نہر الفصاحت - محشی اصول و قواعد منشی مصنفہ مرزا محمد حسن
شجرۃ الامانی
مفید فارسی - قواعد فارسی کہ از مولوی عبداللہ بلگرامی
چھاپکار - اس میں قواعد فارسی کی صرف و نحو اور عبارت

اور عروض و قافیہ کا بیان ہے از تصنیفات سناری -
اصول ہرستم فارسی کے قواعد مصنفہ مولوی عبدالحی مولوی
ارمغان - اس میں قواعد فارسی قواعد و محلی تشریح الفاظ
متراوت با ترجمہ اردو و جدا اول میں ہیں اور مختصر علم اخلاق
کا مصنفہ سید اشرف علی اشتری -
حدائق البلاغۃ علم بلاغت بدیع میں مصنفہ مولوی شمس الدین
رسالہ عبدالواسع - بالشرعی قواعد فارسی کا ذکر ہے اکثر
عزیز المصاوی - گردان مصداق لازم و متعدی کا
بیان ہے مصنفہ مولوی عبدالغنی آردی
ناصر الصبیان - معرفت بقلم مصطفیٰ مصنفہ عبدالغنی
ناصر الصبیان - معرفت بالمصداق ناصری مصنفہ

قواعد ترکی

یمن ظہن سری - تاریخی نام ہے یہ ایک غریب رسالہ ہے قواعد صرف و نحو زبان ترکی میں جو نہایت عمدگی سے لکھا
عبدالغنی ناصر اللہ خان بہادر خوجوی پیشدار ملک نظام نے تصنیف فرمایا کہ جسکی مزاوت سے آسانی قوت نظم زبان
ترکی کی آسکتی ہے - گردان و تصنیف لکھے ہیں بطور آمد نامہ کے -

کتب عروض و قافیہ

عروض سیفی - فن عروض و قافیہ میں متعارف ہے -
شجرۃ العروض و روضۃ القوافی
ورسالہ اضافت - تینوں کتاب کا ایک مجموعہ
عمدہ ہے مصنفہ منشی سید ظفر علی اسیر -

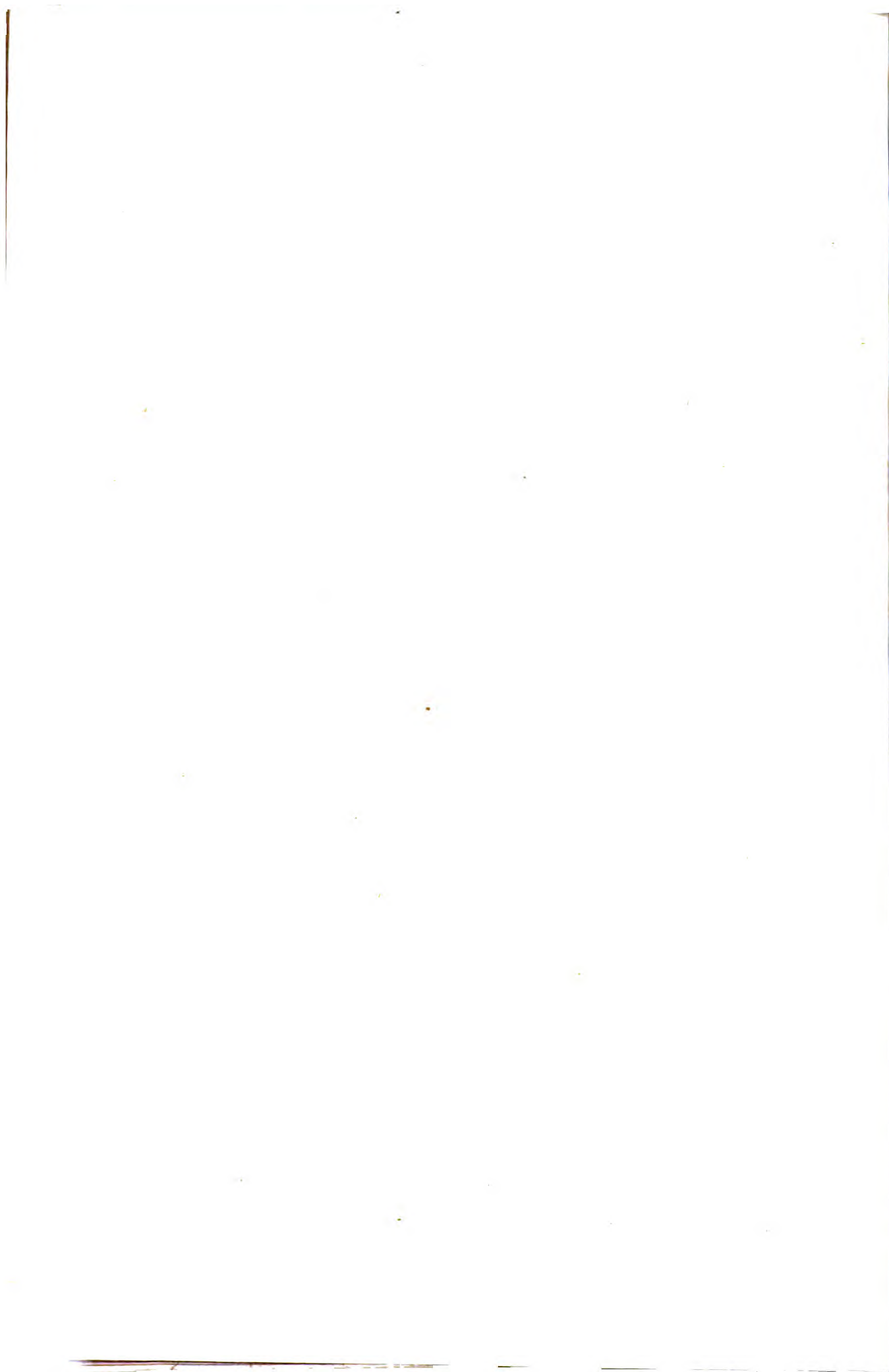
میزان الافکار - شرح فارسی معیار الاشعار مصنفہ
مولانا مفتی محمد سعید الدہلوی -
مطلع السعدین - یہ بڑی عمدہ کتاب ہے فن قواعد میں
خوشخط چھاپہ صاف

صفا کرم کا فضل خلائے زمان
 بیون رع مین ن ول و مین و

در بیان فضائل و مناقب حضرت علی بن ابی طالب
 در بیان فضائل و مناقب حضرت علی بن ابی طالب

Matla' al-sa'dain.

49 D 208

~~49 D 208~~

Indian Institute, Oxford.

The Lucknow Sparks Library.

Presented

by

Munshi Abdul Kishore.

